

**Intersukupuolisuuden sosiaalinen ulottuvuus
intersukupuolisten henkilöiden kokemana**

Sointu Helttunen
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Lapin yliopisto
Kevät 2022

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Intersukupuolisuuden sosiaalinen ulottuvuus intersukupuolisten henkilöiden kokemana

Tekijä: Sointu Helttunen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_x_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 132

Vuosi: 2022

Tiivistelmä

Tutkimuksessa tarkastelen intersukupuolisuuden sosiaalista ulottuvuutta intersukupuolisten henkilöiden kokemana. Tutkin intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia liittyen sosiaaliseen asemaansa, ympäristöönsä ja suhteisiinsa sekä intersukupuolisten henkilöiden kokemaa pahoin- ja hyvinvointia. Samalla tarkastelen, kokevatko intersukupuoliset henkilöt vähemmistöstressiä ja näyttäytykö kaksinapainen sukupuolijärjestelmä sen taustatekijänä. Tutkimuksen sivujuonteena pohdin, onko intersukupuolisia henkilöitä ja heidän läheisiään mahdollista tukea sosiaalityön asiantuntijuuden keinoin. Tutkimuksen tuottama tieto on suunnattu kaikille intersukupuolisuudesta ja intersukupuolisten henkilöiden kokemuksista kiinnostuneille, mutta ensisijaisesti sosiaalityöntekijöille ja sosiaalityön opiskelijoille.

Tutkimus on laadullinen ja sen aineistona on kaksi intersukupuolisen henkilön puolistrukturoitua teemahaastattelua vuodelta 2019 ja sekundääriaineistona yhteensä yhdeksän Seta ry:n Tukea intersukupuolisille, keinoja ammattilaisille (TIKA) -hankkeessa vuosina 2018–2019 tehtyä haastattelua. Ne käsittävät seitsemän intersukupuolisen henkilön, yhden intersukupuolisen lapsen vanhemman ja yhden intersukupuolisten henkilöiden ryhmähaastattelun. Aineisto on analysoitu teemoittamalla.

Tutkimus todentaa intersukupuolisuudella olevan vahvan sosiaalisen ulottuvuuden, joka tulee näkyväksi intersukupuolisten henkilöiden myönteisissä ja kielteisissä kokemuksissa ja niiden merkityssisällöissä, samoin kuin intersukupuolisten henkilöiden kokemana pahoin- ja hyvinvointina. Tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt kokevat vähemmistöstressiä ja tunnistavat kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän sen taustatekijänä. Tutkimuksen perusteella intersukupuolisuus voidaan kuitenkin kokea myönteisenä, kuten omaa ainutlaatuisuutta korostavana, elämää rikastuttavana sekä voimaantumiseen ja aktivoitumiseen liittyvänä tekijänä. Tutkimuksen perusteella sosiaalityön vahva arvopohja ja asiantuntijuus tarjoavat jo itsessään hyvät lähtökohdat intersukupuolisten henkilöiden ja heidän läheistensä tukemiselle ja intersukupuolisuuteen liittyvän tutkimuksen tekemiselle, vaikka erityisten työmenetelmien kehittäminen vaatii lisätutkimusta.

Avainsanat: intersukupuolisuus, intersukupuolinen, sukupuolivähemmistö, kaksinapainen sukupuolijärjestelmä, vähemmistöstressiteoria, vähemmistöstressi, sosiaalinen ulottuvuus, laadullinen tutkimus

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_x_

Sisältö	
1 Johdanto.....	1
2 Tutkimuksen lähtökohdat	8
2.1 Intersukupuolisuus.....	8
2.2 Kaksinapainen sukupuoli-järjestelmä	17
2.3 Vähemmistöstressiteoria.....	22
3 Tutkimuksen toteutus	30
3.1 Tutkimuskysymykset.....	30
3.3 Tutkimushaastattelu- ja tutkimusanalyysimenetelmät.....	37
3.4 Tutkijan paikka ja tutkimuksen toteuttamisen eettiset kysymykset	41
4 Asema yhteiskunnassa ja auttamisjärjestelmän asiakkuudessa	47
4.1 Terveystuollon asiakaskokemukset prologina elämäntarinoille.....	47
4.2 Intersukupuolisuus yhteiskuntarakenteiden varjossa.....	56
4.3 Sosiaalityön ja auttamisjärjestelmän kohtaamiset ja asiakaskokemukset	65
5 Sosiaaliset suhteet ja ympäristö	77
5.1 Intersukupuolisena läheissuhteissa	77
5.2 Kokemukset varhaiskasvatuksessa, koulu- ja työelämässä	86
5.3 Sosiaalisessa ympäristössä eläminen ja toimiminen	93
6 Koettu pahoin- ja hyvinvointi.....	101
6.1 Intersukupuolisuus, identiteetti ja minäkäsitys.....	101
6.2 Pahoinvoinnin ja vähemmistöstressin ilmeneminen ja seuraukset.....	108
6.3 Vertaistuki, voimaantumisen ja aktivoituminen	115
7 Pohdinta	124
Lähteet	133
Kuvioluettelo	142

1 Johdanto

Tätä pro gradu -tutkielmani johdantolukua kirjoittaessani on kulunut hiukan yli kymmenen vuotta aikaa siitä, kun aloin ymmärtää, millaisia vaikutuksia intersukupuolisuudella voi olla intersukupuolisten henkilöiden elämään. Tämä tapahtui penkkiurheilun kautta: Vuonna 2009 seurasin eteläafrikkalaisen Caster Semenyan voitokasta juoksua Berliinin maailmanmestaruuskilpailujen 800 metrillä. Intersukupuolisuus käsitteenä oli jo minulle tuttu, mutta vasta Semenyan voittoa seurannut mediakohu avasi silmäni intersukupuolisuuden sosiaaliselle ulottuvuudelle. Hämmennyin siitä, kuinka spekulatiot nuoren urheilijan sukupuolesta laajenivat maailmanlaajuisiksi. (Cherry 2009; YLE 2012.) Samalla kohu herätti mielenkiintoni tarkastella intersukupuolisuuteen kietoutuvaa sosiaalista ulottuvuutta lähemmin.

Intersukupuolisuuden käsitteellä viitataan kehollisuuteen ja sukupuolipiirteisiin (Oikarinen 2019, 24–26). Se on kattokäsite lukemattomille lääketieteellisille tiloille, joissa henkilö kantaa kehossaan sekä nais- että miessukupuolille tyypillisiä pidettyjä sukupuoli-piirteitä (Pimenoff 2006, 173). Toisin kuin usein ajatellaan, jokaista vastasyntyntä ja yhteiskunnan jäsentä ei ole mahdollista kategorioida yksiselitteisesti tytöksi tai pojaksi, naiseksi tai mieheksi, biologisesta eikä lääketieteellisestä näkökulmasta (ETENE 2016; Huuska 2008, 49). Intersukupuolisten henkilöiden kehollisuus ei noudata lääketieteen määritelmiä naisen tai miehen kehollisuudesta. Sen sijaan se voidaan nähdä osoituksena biologisen sukupuolen ja sukupuolipiirteiden luonnollisesta variaatiosta. (Oikarinen 2019, 24–26.)

Halki tutkimuksen tekemisen olen pohtinut sitä, mikä on oikea tapa kertoa intersukupuolisuudesta ilmiönä. Tutkimukseni teoreettisessa osuudessa tarkastelen niin intersukupuolisuuteen liittyvää käsitteistöä, lääketieteellisiä määritelmiä kuin intersukupuolisuuden tutkimisen lähtökohtia. Osa lukijoista voi olla sitä mieltä, että intersukupuolisuuteen liittyvän lääketieteellisen ulottuvuuden esittelemine on perusteetonta, kategorioivaa ja leimaavaa. Tutkijana ymmärrän, että biologiaan ja kehonosiin painottuva tarkastelu voidaan nähdä intersukupuolisuutta patologisoivana (vrt. Oikarinen 2019, 31–33) ja siten medicalisointumista vahvistavana. Tutkimuksella on kuitenkin erilaisia lukijoita, joista jokainen lukee ja tarkastelee tutkimusta omista lähtökohdistaan (Häikiö & Niemenmaa 2007,

54–56). Tutkimukseni sijoittuu yhteiskuntatieteisiin ja sosiaalityön oppiaineeseen, jossa sukupuolen moninaisuuteen ja kehollisiin variaatioihin liittyvä tematiikka on monelta osin etäistä. Siinä missä osa lukijoista voi olla kokemusasiantuntijoita, on intersukupuolisuus ilmiönä oletettavasti toisille vieras. Nämä lähtökohdat huomioiden olen päätenyt avaamaan joitakin intersukupuolisuuden taustalta löytyviä tekijöitä. Ne tekevät intersukupuolisuudesta ilmiönä ymmärrettävämmän heille, joilla ei ole siitä entuudestaan tietoa. Tämä on perusteltua myös siitä näkökulmasta, että intersukupuolisuus sekoitetaan toisiinsa transsukupuolisuuteen, minkä kanssa sillä ei ole lähtökohtaisesti mitään tekemistä (Wahlman-Calderara & Halila 2016, 2; Oikarinen 2019, 24–26).

Tutkimukseeni liittyen olen toisinaan kuullut kysymyksen, millä tavoin intersukupuolisuus ja sosiaalityö liittyvät toisiinsa. Sosiaalityön professori Anneli Pohjola (2003, 159–162) on esittänyt, että sosiaalinen jää usein terveydellisen varjoon, minkä lisäksi sosiaalisen ja terveydellisen raja-alueilla liikkuvilla kysymyksillä on tapana medikalisoitua. Juuri kysymys sosiaalityön yhteydestä intersukupuolisuuteen osoittaa jo itsessään intersukupuolisuuden medikalisoitumisen ja sosiaalisen jäämisen sen varjoon. Ilmiön medikalisoituminen ei kuitenkaan tarkoita, etteikö sosiaalityön asiantuntijuudella voisi olla sille annettavaa – päinvastoin. Juuri siellä, mistä sosiaalityön asiantuntemusta ei näytä löytyvän, sitä voidaan eniten kaivata. Ilmiön ympärillä leijuva tietämättömyys tai sosiaalityön käytännön työmenetelmien puute eivät voi toimia perusteina sen tutkimattomuudelle.

Tutkimuskohteena intersukupuolisuus on vahvasti monitieteinen, mikä myös selittää henkilökohtaista kiinnostustani ilmiön tutkimiseen. Taustani ovat paitsi sosiaalityön pääaineopinnoissa, myös psykologian ja sukupuolentutkimuksen sivuaineopinnoissa, minkä lisäksi minulla on seksuaalineuvojan koulutus. En kuitenkaan halua lyödä tutkimukseeni varsinaista monitieteisyyden leimaa, vaan tyydyn toteamaan, ettei se ole tutkimukseni ensisijainen tavoite. Intersukupuolisuudella ilmiönä on runsaasti yhtymäkohtia sosiaalityön keskeisiin arvoihin, kuten ihmisarvoon, ihmisoikeuksiin, sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen ja etiikkaan (Talentia 2017), samoin kuin sosiaalityön tutkimuksen kiinnostuksen kohteisiin, kuten marginalisaatioon, toiseuteen, osallisuuteen (Juhila 2002, 11–18), tabuihin, normeihin, valtaan (vrt. Laitinen 2009) ja voimaantumiseen (vrt. Rose

2003, 201–204). Lisäksi kysymykset lasten oikeuksista kietoutuvat intersukupuolisuuden erityisellä tavalla (Wahlman-Calderara & Halila 2016). Kysymys intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeudesta keholliseen koskemattomuuteen voidaan nähdä lastensuojelullisena kysymyksenä.

Tutkimukseni teoreettisina viitekehyksinä toimivat kaksinapainen sukupuolijärjestelmä ja vähemmistöstressiteoria. Kumpikaan ei ole erityisen tyypillinen sosiaalityön tutkimuksen lähtökohta. Kaksinapaisessa sukupuolijärjestelmässä on kuitenkin kyse yhteiskunnan läpäisevästä rakenteesta, joka ilmenee niin lainsäädännön, käytäntöjen kuin sosiaalisen kanssakäymisen tasoilla (Liljeström 1996). Vähemmistöstressiteoria (Meyer 2003) on puolestaan psykologian tieteenalalla paremmin tunnettu teoria, jolla on vahva yhteys sosiaaliseen. Vähemmistöstressiteoria perustuu ymmärrykselle vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kokemasta sosiaalisesta stressistä, jonka taustasyyt ovat yhteiskunnan rakenteissa, kuten kaksinapaisessa sukupuolijärjestelmässä. Vähemmistöstressillä on erilaisia kielteisiä hyvinvointi- ja terveysvaikutuksia (mt., 2003), jotka voivat omalta osaltaan selittää myös sosiaalityöntekijöiden asiakkaiden haasteita ja oireilua (Söderström 2019; Jaskari & Keski-Rahkonen 2021). Vähemmistöstressiteoriaa on hyödynnetty sosiaalityön tutkimuksessa esimerkiksi Yhdysvalloissa (ks. esim. Dentato 2012), vaikka se on vielä verrattain vähäistä. Suomessa vähemmistöstressiteoriaa sosiaalityön tutkimuksen kontekstissa on hyödyntänyt väitöskirjatutkija Inka Söderström (2019).

Kaikki nämä yli kymmenen vuotta, jotka olen Caster Semenyan matkaa ja samalla intersukupuolisuuden sosiaalista ulottuvuutta seurannut ja tarkastellut, ovat toisaalta osoittaneet yhteiskuntamme muutoksen hitauden, mutta luoneet samalla toivoa intersukupuolisuutta koskevan tietämyksen laajentumisesta. Intersukupuolisuus on yhä Suomessa heikosti tunnettu ilmiö, ja siihen liittyy paljon väärinkäsityksiä. Toisaalta intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia on jo jonkin verran tarkasteltu suomalaisissa tieteellisissä tutkimuksissa. (Oikarinen 2019, 34–35.) Suomessa intersukupuolisten henkilöiden asemaan ovat myös ottaneet kantaa niin sosiaali- ja terveysalan eettinen toimikunta ETENE (2016) ja lapsiasiavaltuutettu (2016) kannanotoissaan kuin tasa-arvovaltuutettu (2012) *Selvityksessä sukupuolivähemmistöjen asemasta*. Lisäksi lasten oikeus keholliseen koskemattomuuteen ja sukupuolivähemmistöjen tukeminen yksilöllisin ja oikea-aikaisin palveluin on kirjattu *Marinin hallituksen hallitusohjelmaan* (Valtioneuvosto 2019).

Toistaiseksi merkittävin intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia koskeva suomalainen tutkimus on Oikeusministeriön julkaisema Tikli Oikarisen (2019) *Ei tietoa eikä vaihtoehtoja - Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista*. Intersukupuolisten henkilöiden sosiaalista asemaa koskeva merkittävin eurooppalainen sosiaalialan tutkimus on puolestaan The Netherlands Institute for Social Research julkaisema Jantine van Lisdonkin (2014) *Living with intersex/DSD - An exploratory study of the social situation of persons with intersex/DSD*. Pyrin sitomaan tutkimukseni intersukupuolisuuden tutkimuksen kenttään peilaamalla tutkimusaineistoni intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia molemmissa edellä mainituissa tutkimuksissa esitettyihin tutkimustuloksiin siinä määrin kuin ne tarjoavat yhteistä rajapintaa. Perusteena näiden kahden tutkimuksen nostamiselle erityiseen tarkasteluasemaan ovat niiden tuoreus, suomalaisuus ja/tai eurooppalaisuus ja sosiaalialan ja/tai kokemuksen tutkimuksen näkökulma, jotka tekevät niistä merkittäviä myös suhteessa omaan tutkimusorientaatiooni. Muutoin hyödynnän lähdekirjallisuuden osalta paitsi sosiaalityön, myös muiden tieteenalojen, kuten psykologian ja lääketieteen julkaisuja.

Kaiken edellä esitetyn perusteella tutkimukseni ajoittuu vaiheeseen, jossa tarpeelle intersukupuolisten henkilöiden sosiaalisten kokemusten tarkastelemisesta on vähitellen herätty Suomessa. Intersukupuolisuuden ja siihen liittyvän sosiaalisen ulottuvuuden kokonaisvaltainen ymmärtäminen vaatii monitieteisyyttä, ja tähän keskusteluun myös sosiaalityön tieteenalana on syytä osallistua omalla asiantuntemuksellaan. Tutkimuksella tuotetaan samalla tarpeellista ja tärkeää tietoa omalle ammattikunnalle – onhan sosiaalityön ja sukupuolen yhdistävä tutkimus ylipäätään Suomessa vähäistä, vaikka tarve sille on selkeä (vrt. Kuronen ym. 2004, 5–16). Keskeisimpiä selittäviä tekijöitä lienee se, että sukupuolivähemmistöjen tuntemus sosiaalialalla on heikkoa ja edellyttää lisäkoulutusta (Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012). Mitä tulee intersukupuolisten henkilöiden sosiaalisten kokemusten tutkimiseen, tarpeen sille esitti Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen johtava sosiaalityöntekijä Maarit Huuska jo 2000-luvun alussa (2002, 29).

Tutkimuksessa tarkastelen intersukupuolisuuden sosiaalista ulottuvuutta intersukupuolisten henkilöiden kokemana. Sosiaalinen ulottuvuus voidaan kokea epämääräiseksi ja heikosti paikannettavissa olevaksi käsitteeksi (Vaininen 2011, 33–35). Tässä tutkimuksessa

viittaa sosiaalisella ulottuvuudella kaikkeen sosiaaliseen. Ymmärrykseni mukaan intersukupuolisuuden sosiaalinen ulottuvuus tulee näkyville tarkasteltaessa intersukupuolisten henkilöiden makro-, meso- ja mikrotason kokemuksia liittyen sosiaaliseen asemaansa, ympäristöönsä ja suhteisiinsa, samoin kuin intersukupuolisten henkilöiden kokemaa pahoin- ja hyvinvointia sekä intersukupuolisuuteen kytkeytyviä merkityssisältöjä suhteessa edellä mainittuihin. En koe tarvetta rajata sosiaalista ulottuvuutta tämän tarkemmin, vaan suhtaudun avoimesti siihen, millainen kuva intersukupuolisuuden sosiaalisesta ulottuvuudesta piirtyy esille intersukupuolisten henkilöiden kokemana.

Tutkimustiedon tuottaminen marginaalissa elävien ihmisten elämästä ja heihin kohdistuvien stereotyyppien purkaminen ovat perinteisesti olleet sosiaalityön tutkimuksen keskeisiä tavoitteita (Juhila 2002, 11–18). Tässä tutkimuksessa tarkastelen intersukupuolisuutta monelta osin sukupuolivähemmistöjen joukkoon sijoittuvana ja/tai rinnastettavana ilmiönä. Sukupuolivähemmistöihin katsotaan yleensä kuuluvan henkilöiden, joiden sosiaalinen, psyykinen ja biologinen sukupuoli eivät korreloi keskenään, ja jotka siten kyseenalaistavat käsityksen kahdesta biologiaan perustuvasta sukupuolesta. Tähän ryhmään on mahdollista lukea myös intersukupuoliset henkilöt. (Wahlman-Calderara & Halila 2016, 1; Mustola & Pakkanen 2007, 11–14.) Tutkijana haluan kuitenkin alleviivata ymmärtäväni sen tosiasian, etteivät kaikki intersukupuoliset henkilöt jaa kokemusta sukupuolivähemmistöön kuulumisesta ja pidä sitä oikeana tapana kategorioida intersukupuolisia henkilöitä (vrt. Oikarinen 2019, 85–89). Perusteeni tälle tarkastelunäkökulmalle on kuitenkin se, että intersukupuolisuuden tarkastelu vähemmistöjen joukkoon sijoittuvana ilmiönä voi laajentaa ymmärrystä sen sosiaalisesta ulottuvuudesta. Tutkimuksen tarkoituksena ei ole tuottaa tai vahvistaa stereotyyppistä, marginaaliin leimattua ja ongelmalähtöistä käsitystä intersukupuolisuudesta ja intersukupuolisista henkilöistä, vaan saada painoarvoa intersukupuolisten henkilöiden kokemuksille (vrt. Granfelt 2005, 250–253).

Tutkimuksen voitaisiin katsoa paikantuvan myös feministisen sosiaalityön tutkimuksen kentälle. Feministiselle tutkimukselle tyypillisiä piirteitä ovat pyrkimys tasa-arvon edistämiseen ja epätasa-arvoa aiheuttavien valtarakenteiden purkamiseen (Suoranta & Ryyänen 2014, 127–137), mikä tarkoittaa feministisen sosiaalityön tutkimuksen näkökulmasta esimerkiksi sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisen valtasuhteen problematisoi-

mista (Keskinen 2004, 19–42). Tutkijana ymmärrän niin sukupuolen kuin sukupuolenkokenemuksen moninaisena ja pidän sukupuolen käsitteen ja dikotomisen sukupuolen kategoriaan problematisointia tärkeänä. En poissulje sukupuolen biologisia lähtökohtia ja niiden vaikutuksia, mutta samalla näen ymmärryksen sukupuolesta ja siihen liittyvistä tekijöistä rakentuvan kussakin historiallisessa, yhteiskunnallisessa, sosiaalisessa ja kulttuurillisessa kontekstissa (vrt. Lehtonen 2003, 23–29). Feministisen sosiaalityön tutkimuksen tekeminen ja sukupuolen problematisoiminen eivät kuitenkaan ole tämän tutkimuksen varsinaisia tavoitteita. Yhtä aikaa sukupuolta koskevan kriittisen ymmärryksen kanssa pidän myös jokaisen yksilön vapautena elää ja kokea oma sukupuolensa ainutkertaisella tavalla. Siten ymmärrän myös monien intersukupuolisten henkilöiden kokemuksen ja tarpeen kategorioitua nais- tai miessukupuolen edustajiksi ja elää itselleen sopivaksi kokemassaan naisen tai miehen roolissa (ks. esim. van Lisdonk 2014).

Tutkimus on luonteeltaan laadullinen ja sillä on vahvoja yhtymäkohtia kokemuksen tutkimiseen. Kokemusten voidaan katsoa olevan henkilökohtaisia tapoja merkityksellistää sitä todellisuutta, johon yksilö on suhteessa. Ymmärrän kokemusten syntyvän sosiaalisen ulottuvuuden läpäisemänä. (Vrt. Perttula 2008.) Tutkimusaineisto koostuu kahdesta tekemästani intersukupuolisen henkilön haastattelusta sekä yhteensä yhdeksästä Seta ry:n Tukea intersukupuolisille, keinoja ammattilaisille (TIKA) -hankkeessa tehdyistä intersukupuolisten henkilöiden ja intersukupuolisen lapsen vanhemman haastattelusta. Tutkimuksen luvussa kaksi (2) tarkastelen intersukupuolisuutta, kaksinapaista sukupuolijärjestelmää ja vähemmistöstressiteoriaa tutkimuksen lähtökohtina ja teoreettisina viitekehyksinä. Luvussa kolme (3) esittelen tarkemmin tutkimusaineistoa ja tutkimuksen toteuttamisen tapoja. Luvussa neljä (4) tarkastelen intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia suomalaisessa yhteiskunnassa ja auttamisjärjestelmän asiakkuuksissa, luvussa viisi (5) sosiaalisessa ympäristössä ja suhteissa ja luvussa kuusi (6) koetun identiteetin sekä pahoin- ja hyvinvoinnin näkökulmista. Lopuksi esitän johtopäätökseni ja pohdintani luvussa seitsemän (7). Halki tutkimuksen etsin intersukupuolisten henkilöiden kokemuksista viitteitä koetusta vähemmistöstressistä ja kaksinapaisesta sukupuolijärjestelmästä sen taustatekijänä.

Intersukupuolisuus on yksi ominaisuus ihmisessä. Tutkijana suhtaudun avoimesti ajatukseen siitä, että intersukupuolisuuden sosiaalinen ulottuvuus ja sen saamat merkitykset intersukupuolisten henkilöiden elämässä ja kokemushistoriassa ovat aina henkilökohtaisia ja niissä on sävyeroja (vrt. Granfelt 2005, 254–255). Juuri näiden henkilökohtaisten kokemusten ja merkitysten äärelle haluan tutkijana pysähtyä. Samalla tutkimuksen tavoitteena on tuottaa intersukupuolisuuden sosiaalista ulottuvuutta koskevaa tietoa ensisijaisesti sosiaalityöntekijöille ja sosiaalityön opiskelijoille, mutta myös kaikille muille ilmiöstä kiinnostuneille. Tutkimuksen sivujuonteena tarkastelen, onko intersukupuolisia henkilöitä ja heidän läheisiään mahdollista tukea sosiaalityön asiantuntijuuden keinoin. Sosiaalityön tutkimuksen ja asiantuntijuuden ydinkysymyksenä on ymmärtää yksilön ja häntä ympäröivän yhteiskunnan välistä suhdetta ja siihen kietoutuvia tekijöitä. Sosiaalityö on aidoimmillaan muutostyötä, joka kohdistuu yksilön lisäksi yhteiskuntaan, ja muutostyön tekeminen edellyttää uuden oppimista ja ymmärryksen syntymistä (Laitinen & Pohjola 2010, 7; Pohjola 2003, 159–162). Tämän tutkimuksen tekeminen on ollut minulle tärkeä tapa kokea olevani mukana muutoksen tekemisessä.

2 Tutkimuksen lähtökohdat

2.1 Intersukupuolisuus

Intersukupuolisuutta koskevan ymmärryksen saavuttamista voi vaikeuttaa sitä koskeva käsitteistö, jossa on ollut paljon variaatiota niin ajallisesti kuin kielialueittain. Aikoinaan intersukupuolisuudesta on käytetty käsitettä *hermafrodismi* ja intersukupuolisista henkilöistä *hermafrodiitti*, mutta näiden käsitteiden käyttäminen ei ole asianmukaista. (Vilkkä 2010, 26.) Hermafrodiitin käsitteellä viitataan eläimiin, joilla on sekä naaraan että uroksen toimivat sukupuolielimet, mikä ei ole ihmisille mahdollista (IGLYO 2018, 24). Myös käsitteeseen *interseksuaalisuus* on mahdollista törmätä. Se lienee syntynyt käännöksenä englannin kielisestä termistä *intersex* ja/tai *intersex people* (Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012, 7), joita englannin kielellä intersukupuolisuudesta ja intersukupuolisista henkilöistä nykyaikana pääsääntöisesti käytetään (Wahlman-Calderara & Halila 2016; Davis & Preves 2017; MacGillivray & Mazur 2005). Suomessa käsite intersukupuolisuus on jo pitkälti vakiinnuttanut paikkansa, kuvastaen oivallisesti sitä, kuinka intersukupuolisuudessa on kyse sukupuolesta, ei seksuaalisuudesta (Vilkkä 2010, 26).

Intersukupuolisuus ei ole varsinainen lääketieteellinen käsite, vaan yläkäsite, joka kattaa lukemattomia intersukupuolisuudeksi kategorioitavia lääketieteellisiä tiloja ja niiden eri variaatioita (Huuska 2008, 51; van Lisdonk 2014, 9–11). Intersukupuolisuuden lääketieteellinen luokittelu perustuu intersukupuolisten henkilöiden geneettiseen sukupuoleen ja sukurauhasiin (Pimenoff 2006, 176). *International Classification of Diseases* eli *ICD-10-tautiluokituksessa*, josta vastaa World Health Organization (jäljempänä WHO), intersukupuolisuudeksi luettavia lääketieteellisiä tiloja määritellään esimerkiksi *epäselväksi sukupuoleksi* ja *valekaksineuvoisuudeksi* (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2011, 652–653). WHO (2022) on kuitenkin valmistellut jo pitkään uutta *ICD-11* luokitusta, joka sisältää muutoksia aikaisempiin luokitteluihin. Uudistettu ICD-11 luokitus on valmisteltu käyttöön otettavaksi vuoden 2022 alusta (WHO 2018), ja Suomessa sen on arvioitu tulevan käyttöön sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen myötä (Pihlava 2018).

Edeltävien käsitteiden lisäksi erityisesti englanninkielisissä maissa on 2000-luvun alkupuolelta lähtien yleistynyt intersukupuolisuutta koskevan yläkäsitteen *Disorders of Sex Development* (jäljempänä *DSD*) käyttö (Bajpai 2004). Käsite on suomennettu *Sukupuolen kehityksen häiriöiksi* (Miettinen ym. 2011). Sitä käytetään sekä yksikkö- että monikko-muodossa, *disorder/s*, ja toisinaan sen voi nähdä korvattavan käsitteillä *difference/s*, eroavaisuudet (Kohva ym. 2021b), tai *diversity*, moninaisuus (Wahlman-Calderara & Halila 2016). DSD käsitteenä on herättänyt kritiikkiä erityisesti medikalisoituneen luonteensa ja sen sisältämän luonnehdinnan *häiriöt* vuoksi. Toisaalta sen on myös koettu edesauttavan intersukupuolisuutta koskevan ymmärryksen lisääntymistä erityisesti lääketieteen asiantuntijoiden keskuudessa. (ISNA 2008; Koyama 2006; InterACT 2022.) Vuonna 2006 DSD -käsitteen alle koottiin lääketieteessä intersukupuolisuudeksi luokiteltavia diagnosiryhmiä kansainvälisesti (Kohva ym. 2021b).

Kritiikiltä ei ole säästynyt myöskään intersukupuolisuuden käsite, joka on koettu leimavaksi, epätarkaksi ja transsukupuolisuuden käsitteeseen helposti sekoittuvaksi. Edellä mainittujen vuoksi DSD käsitteen käyttämisestä on suositeltu intersukupuolisuuden käsitteen sijaan erityisesti lääketieteessä (Miettinen ym. 2011), mutta käsitteistöstä käydään edelleen keskustelua (Kohva ym. 2021a). Käsitteitä DSD ja intersukupuolisuus on mahdollista nähdä käytettävän myös rinnakkain eri yhteyksissä, joskin esimerkiksi intersukupuolisten henkilöiden oikeuksia ajava kansainvälinen järjestö InterACT (2022) suosittelee ensisijaisesti intersukupuolisuuden käsitteen käyttämistä. Sen katsotaan pitävän sisällään myös intersukupuolisuuden sosiaalisen ulottuvuuden eli intersukupuolisuuden sosiaalisena kokemuksena (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2019). Tästä syystä käytän intersukupuolisuuden käsitettä tässä tutkimuksessa.

Intersukupuolisella tarkoitetaan henkilöä, jonka keholliset sukupuolipiirteet eivät ole määriteltävissä yksiselitteisesti nais- tai miessukupuolen ominaisuuksiksi (Davis & Preves 2017; MacGillivray & Mazur 2005). Intersukupuolisilla henkilöillä on kehoissaan sekä nais- että miessukupuolille tyypillisiä piirteitä, joiden vuoksi heidän sukupuolensa näyttäytyy lääketieteellisesti tarkasteltuna epäselvänä (Miettinen ym. 2011; Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012, 7; Pimenoff 2006, 173). Käytännössä intersukupuolisten henkilöiden anatomisten, kromosomaalisten tai hormonaalisten biologista sukupuolta mää-

rittävien ominaisuuksien välillä on ristiriita (Venhola 2011). Intersukupuolisten henkilöiden ulkoiset sukuelimet voivat esimerkiksi olla ristiriidassa kromosomien osoittaman sukupuolen tai sisäisten sukuelinten eli sukurauhasten osoittaman sukupuolen kanssa. Intersukupuolisuudeksi luetaan myös lääketieteellisiä tiloja, joissa ulkoiset sukuelimet eivät vastaa lääketieteen näkemyksiä tavanomaisista nais- tai miessukupuolen sukuelimistä. (Masters ym. 1995, 198–205; MacGillivray & Mazur 2005; Pimenoff 2006, 173.) Yksinkertaisimmillaan voidaan todeta intersukupuolisten henkilöiden syntyneen kehoon, joka ei vastaa kaikilta osin lääketieteen näkemystä naisen tai miehen kehosta (Oikarinen 2019, 24–26).

Lääketieteen näkökulmasta intersukupuolisuus johtuu sukupuolenkehityksen aikana tapahtuneesta muutoksesta, yhteensopimattomuudesta tai poikkeamasta, minkä vuoksi yksilön kehitys ei etene yksiselitteisesti naiseksi tai mieheksi määriteltävään muotoon. Sukupuolenkehitys saa alkunsa jo hedelmöitysvaiheessa lapsen saadessa kromosominsa, ja siihen vaikuttavat niin geneettiset, hormonaaliset kuin psykososiaaliset tekijät. (Pimenoff 2007, 173.) Ensimmäiset kuusi viikkoa jokainen sikiö on kaksineuvoinen eli sukurauhasten on mahdollista kehittyä munasarjoiksi, kiveksiksi tai näiden yhdistelmäksi (Apter 2006, 95). Sen jälkeen kohdussa tapahtuva sukupuolieriytyminen on monimuotoinen, toisistaan riippuvaisia vaiheita sisältävä prosessi. Esimerkiksi hormonaalisessa vaiheessa hormonit muokkaavat sikiön keskushermostoa, ja niiden vaikutus jatkuu koko eliniän. (Pimenoff 2006, 173.) Sukupuolenkehitys on hyvin altis erilaisille häiriöille. Intersukupuolisuuden syntytekijöitä on kyetty määrittelemään, mutta niiden tarkka paikantaminen ei ole aina mahdollista. (Masters ym. 1995, 198–205.) Sukupuolenkehityksen aikaiset muutokset vaikuttavat sukupuolen määräytymisen ja erilaistumisen lisäksi murrosiän kehitykseen ja hedelmällisyyteen saakka. Intersukupuolisen henkilön murrosiän kehitys voi jäädä keskeneräiseksi ja hedelmällisyys voi olla heikentynyt, tai edellä mainitut voivat puuttua kokonaan. (Kohva ym., 2021b.)

Erilaisia intersukupuolisuudeksi luokiteltavia lääketieteellisiä tiloja ja niiden variaatioita on lukematon määrä (van Lisdonk 2014, 10–11; Masters ym. 1995, 198–205). Kaikkien esittelemisen tässä tutkimuksessa ei siten ole mahdollista eikä myöskään tarpeellista. Havainnollistan kuitenkin intersukupuolisuutta ilmiönä muutaman yleisimpien joukkoon kuuluvan esimerkin kautta, jotka edesauttavat ymmärtämään myöhemmin tarkasteltavaa

intersukupuolisuuden sosiaalista ulottuvuutta. Sosiaaliseen ulottuvuuteen liittyen on myös hyvä huomioda, että vaihtelu sen suhteen, missä vaiheessa intersukupuolisuus havaitaan, on suurta. Intersukupuolisuus voi tulla havaituksi jo raskausaikana esimerkiksi tilanteessa, jossa kyse on erityisestä kromosomiyhdistelmästä, tai intersukupuolisen lapsen syntyessä. On kuitenkin mahdollista, että intersukupuolisuus havaitaan vasta myöhemmin lapsuus-, nuoruus- tai aikuisiässä esimerkiksi lääketieteelliseen tilaan liittyvien tekijöiden, kuten kuukautisten alkamattomuuden, yhdynnän mahdollistumattomuuden tai hedelmättömyyden takia. Erityisesti silloin, kun intersukupuolisuuden tila on lääketieteen näkökulmasta lievä, voi se myös jäädä kokonaan havaitsematta. (van Lisdonk 2014, 9–11.) Vaihtelu intersukupuolisuuden havaitsemisen osalta merkitsee samalla sitä, että osa intersukupuolisista henkilöistä läheisineen elää koko elämänsä tietoisina intersukupuolisuudesta, kun taas osalle tieto tulee yllätyksenä elämän varrella.

Intersukupuolisuudeksi luokitellaan lääketieteellisiä tiloja, joihin liittyy tavanomaisesta poikkeava sukupuolihormonituotanto (Miettinen ym. 2011). Esimerkiksi *synnyntäiseen lisämunuaisen hyperplasiaan* eli liikakasvuun (*congenital adrenal hyperplasia, CAH*) liittyy lisääntynyt androgeenituotanto. Se voi vaikuttaa tyttösikiöön maskuliinistamalla ulkoisia sukuelimiä, kun taas CAH-poikien ulkoiset sukuelimet ovat tavanomaiset. Tilaan voi liittyä aineenvaihdunnan ongelmia ja suolatasapainon häiriintymistä, jolloin se on vakavimmillaan hengenvaarallinen ja vaatii välittömiä vastasyntyneen hoitotoimenpiteitä. Osa lievimmistä muodoista voi tulla ilmi lapsuusiässä esimerkiksi kiihtyneen pituuskasvun takia, mutta ne voivat myös jäädä kokonaan havaitsematta. (Kohva ym. 2021a; Kohva ym. 2021b.)

Intersukupuolisuudeksi luokitellaan myös lääketieteellisiä tiloja, joissa sukupuolihormoneilla on tavanomaisesta poikkeava vaikutus kohdekudoksiin. Tällainen on esimerkiksi androgeeniresistenssioireyhtymä eli *androgen insensitivity syndrome, AIS*. (Miettinen ym. 2011.) Se voi olla osittainen, *partial (PAIS)* tai täydellinen, *complete (CAIS)*. Syndroomaa kantavat henkilöt ovat yleensä ulkoisesti naisellisia, mutta heillä on miehiset kromosomit ja yleisimmin vatsaontelon sisään jääneet kivekset. Sisäisten kivesten tuotaman androgeenin vastaanottaminen on joko heikkoa tai keho ei kykene vastaanottamaan

sitä lainkaan, minkä vuoksi miehinen kehitys jää käynnistymättä. Naisten sisäiset sukuelimet, kuten kohtu, puuttuvat, minkä vuoksi tila havaitaan usein nuoruusiässä kuukautisten ilmaantumattomuuden takia. (Kohva ym. 2021b; Pimenoff 2006, 176.)

Intersukupuolisuudeksi luokitellaan myös lääketieteellisiä tiloja, joihin liittyy tavanomaisesta poikkeava kromosomisto (Miettinen ym. 2011). Kromosomiyhdistelmiä on yleisesti tunnettujen naisen 46XX ja miehen 46XY yhdistelmien lisäksi lukuisia, ja mahdollinen on myös mosaiikkinen sukukromosomisto, jolloin osassa yksilön soluista kromosomit voivat olla esimerkiksi muotoa 46XX ja osassa 46XY (Kohva ym. 2021b). Tavanomaisista poikkeavat kromosomiyhdistelmät eivät tule välttämättä koskaan yksilön tietoon. Intersukupuolisuudeksi luokitellaan esimerkiksi *Turnerin ja Klinefelterin oireyhtymät* (Miettinen ym. 2011), joiden kummankaan syytekijöitä ei tunneta (Saha 2019a; Saha 2019b). Biologisilla naisilla esiintyvässä Turnerin oireyhtymässä toinen X -kromosomi tai osa siitä puuttuu. Tilaan liittyy eriasteisia rakennepoikkeavuuksia, kuten munasarjoissa esiintyviä kehityshäiriöitä, ja usein oireyhtymää kantavat naiset ovat keskimääräistä lyhempiä. Suomessa Turnerin oireyhtymää kantavia tyttöjä syntyy vuosittain 10–15, mutta variaatioiden vuoksi sen havaitsemisessa on vaihtelua. Oireyhtymä tulee useimmiten havaituksi murrosiässä kasvun hidastumisen ja fyysisten merkkien puuttumisen vuoksi. (Saha 2019b.) Biologisilla miehillä esiintyvässä Klinefelterin oireyhtymässä esiintyy puolestaan miehisten kromosomien lisäksi ylimääräinen X -kromosomi eli yhdistelmä 47XXY. Oireyhtymään voi liittyä esimerkiksi kivesten pieni koko, rintarauhas-ten kasvu ja siittiötuotannon häiriöitä. Tila voi kuitenkin olla niin lievä, että se jää kokonaan havaitsematta. Oireyhtymän on arvioitu esiintyvän 1/500–1/1000 syntyvästä poikalapsesta, ollen siten suhteellisen yleinen. (Saha 2019a.)

Erilaisia lääketieteen anatomisiksi kehityshäiriöiksi katsomia tiloja luokitellaan myös intersukupuolisuuden variaatioiksi. Tällaisia ovat esimerkiksi *mikropenis* ja *vagina-aplasia*. (Miettinen ym. 2011.) Mikropeniksellä tarkoitetaan tilaa, jossa biologisella miehellä on lääketieteen standardien mukaan liian lyhyt penis (ks. esim. Kohva ym. 2021a). *Mayer-Rokitansky-Küster-Hauserin (MRKH)* -oireyhtymässä, joka tunnetaan myös vagina-aplasiana, muutoin kehollisesti tavanomaiselta naiselta puuttuvat kohtu ja ylimmät kaksi kolmasosaa vaginasta (Kohva ym. 2021b; Tiitinen 2021; Heinonen 2006). Intersukupuolisuudeksi katsotaan myös *hypospadi*a eli tila, jossa virtsaputken pää sijaitsee

peniksen kärjen sijaan esimerkiksi sen tyvessä. Suurin osa lapsista, joilla on hypospadia, on lääketieteen näkökulmasta poikia. Suomessa tehdään noin sata hypospadian korjausleikkausta vuosittain. (Kohva ym. 2021a.)

Edellä esitettyjen esimerkkien valossa voidaan todeta, että intersukupuolisuus ei ole sairaus, vaan se voidaan nähdä nimenomaan kehollisten sukupuolipiirteiden vaihteluna (Oikarinen 2019, 24–26; Wahlman-Calderara & Halila 2016). Intersukupuolisuuden esiintyvyyden ja intersukupuolisten henkilöiden todellisen kokonaislukumäärän arvioiminen on hyvin haastavaa johtuen suuresta vaihtelusta sen havaitsemisen suhteen (Pimenoff 2006, 174). Myös näkemykset siitä, mitkä lääketieteelliset tilat kategorioidaan intersukupuolisuudeksi, ovat vaihdelleet (Wahlman-Calderara & Halila 2016, 1–2). Arvioita intersukupuolisten henkilöiden määrästä on mahdollista rakentaa esimerkiksi laskemalla yhteen niiden lääketieteellisten tilojen yleisyysarviot, jotka katsotaan intersukupuolisuudeksi, mutta luotettavaa ja kattavaa tilastotietoa ei yksinkertaisesti ole aina olemassa (van Lisdonk 2014, 9–11). Oikarinen (2019, 26–27) esittää, että käyttämällä 0,5 prosentin yleisyysarviota Suomessa olisi 20 000–30 000 intersukupuolista henkilöä. Suurimmillaan intersukupuolisten henkilöiden määräksi on kuitenkin arvioitu jopa kaksi prosenttia väestöstä (Pimenoff 2006, 173). Huomioiden intersukupuolisten henkilöiden lisäksi heidän läheisensä, koskettaa intersukupuolisuus joka tapauksessa lukemattomia suomalaisia.

Silloin kun syntyvän lapsen sukupuoli on lääketieteen näkökulmasta epäselvä, selvitetään sitä lääketieteen asiantuntijoista koostuvan ryhmän toimesta. Välittömiä hoitotoimenpiteitä vaativan tilan poissulkemisen jälkeen selvitystä suositellaan jatkettavaksi kiireettömästi. (Kohva ym. 2021a.) Selvitys tehdään usein yliopistosairaaloissa, joiden välillä on vaihtelua sen suhteen, missä määrin intersukupuolisen lapsen vanhemmat otetaan mukaan tutkimuksen- ja päätöksentekovaiheisiin (ETENE 2016). Vanhemmille voidaan myös tarjota mahdollisuus keskusteluun erikoisalojen lääkäreiden, psykologin, psykiatrin, sosiaalityöntekijän tai sairaalateologin kanssa (Wahlman-Calderara & Halila 2016), mutta vanhemmille annettavan tuen on arvioitu olevan riittämätöntä (ETENE 2016). Monissa maissa, kuten Saksassa, Kanadassa ja Intiassa, on intersukupuoliselle lapselle mahdollista valita niin sanotun kolmannen sukupuolen vaihtoehto. Suomessa lapselle on valittava tutkimusten päätteeksi joko naisen tai miehen sukupuoli. Vastasyntyneen lapsen sukupuolenmääritys voi kuitenkin johtaa myöhemmin *sukupuoliristiriitaan*, mikä tarkoittaa, ettei

hänen kokemuksensa omasta sukupuolestaan vastaa hänelle valittua sukupuolta. (Kohva ym. 2021a.)

Kysymys intersukupuolisten henkilöiden identiteetistä ja suhteesta omaan intersukupuolisuuteensa ei ole yksiselitteinen (Wahlman-Calderara & Halila 2016). Intersukupuolisuuden liittyvien kehollisten ominaisuuksien yhteyttä tiettyyn sukupuoli- ja/tai seksuaali-identiteettiin ei ole voitu todentaa (FRA 2015). Mahdollisia sukupuoli-identiteettejä ovat niin naisen kuin miehen sukupuoli-identiteetit monien muiden rinnalla. Intersukupuolinen henkilö voi myös kokea itsensä transsukupuoliseksi, mikäli hänelle syntymässä määritetty sukupuoli ei vastaa hänen henkilökohtaista sukupuolokokemustaan. (Oikarinen 2019, 85–89.) Intersukupuolisen henkilön seksuaalinen suuntautuminen voi varioida samoin kuin kenen tahansa, seksuaali-identiteetin ollessa esimerkiksi hetero-, homo- tai biseksuaali (FRA 2015). Intersukupuolisuus itsessään on mahdollista kokea esimerkiksi yksilöllisenä ominaisuutena, sairautena, sukupuoli-identiteettinä tai osana sitä (Oikarinen 2019, 85–89). Osa intersukupuolisista henkilöistä kokee intersukupuolisuutensa liittyvän lähinnä kehollisuuteensa, minkä vuoksi sitä ei katsota voitavan määrittellä varsinaiseksi identiteetiksi yleisellä tasolla (Wahlman-Calderara 2016). Monet intersukupuolisista henkilöistä kokevat olevansa sukupuoleltaan naisia tai miehiä, ja heille intersukupuolisuus edustaa jotakin, mitä heillä on, sen sijaan että se edustaisi sitä, mitä he ovat (van Lisdonk 2014, 39–41).

Intersukupuolisuuden liittyvät kysymykset ovat nousseet aikaisempaa parempaan tietoisuuteen 2010-luvun lopulta lähtien (Oikarinen 2019, 34–36). Erityisesti intersukupuolisia lapsia koskevat lääketieteelliset käytännöt, kuten ulkoisten sukuelinten kosmeettinen kirurgia, ovat nousseet kritiikin kohteeksi. Intersukupuolisiin lapsiin on kohdistettu lääketieteellisiä toimenpiteitä vuosikymmenten ajan tilanteissa, joissa ne eivät ole olleet välttämättömiä. (ETENE 2016.) Esimerkiksi tilanteissa, joissa intersukupuolisilla lapsilla on naisen tai miehen kromosomit ja tavanomaiset sukurauhaset, mutta ulkoisissa sukuelimissä ja sisäelimissä on lääketieteen näkökulmasta poikkeavuuksia, on lasten kehoja usein muokattu kirurgisesti. Ulkoiset sukuelimet on usein muokattu naisellisiksi, ja lapset on pyritty kasvattamaan tyttöinä huolimatta heidän kromosomien osoittamasta sukupuolestaan. He, joilla on miesten kromosomit, ovat kuitenkin halunneet yleensä elää aikuisuudessaan miehinä. (Pimenoff 2006, 176–180.) Kosmeettisten leikkausten taustalla ovat

olleet paitsi ajatukset siitä, että lapsi on mahdollista muokata ja kasvattaa nais- tai mies- sukupuolen edustajaksi (Wahlman-Calderara & Halila 2016), myös halu suojella sosiaalista ympäristöä, kuten vanhempia ja lääketieteen asiantuntijoita hämmennykseltä (Mikkola 2009).

Euroopan unionin perusoikeusvirasto European Union Agency for fundamental rights (jäljempänä FRA) julkaisi vuonna 2015 selvityksen *The fundamental rights situation of intersex people*. Selvityksessä todetaan, että intersukupuolisten lasten perusoikeuksia loukataan yhä ilman suostumusta tapahtuvilla lääketieteellisillä toimenpiteillä peräti 21 Euroopan unionin jäsenmaassa. (FRA 2015.) Myös Suomi lukeutuu näihin maihin (Oikarinen 2019, 112–113). Intersukupuolisten lasten ulkoisiin sukuelimiin kohdistuvia kosmeettisia kirurgisia toimenpiteitä tehtiin sosiaali- ja terveysalan eettisen neuvottelukunnan (jäljempänä ETENE) vuonna 2016 julkaistun kannanoton perusteella edelleen Suomessa. Vaikutuksiltaan osa kosmeettisista leikkauksista on rinnastettavissa ympärileikkauksiin (Mikkola 2009). Suomessa käytännöt vaihtelevat intersukupuolisia lapsia hoitavissa viidessä yliopistosairaalassa Oulun yliopistollisen sairaalan erottuessa siltä osin, että siellä ei ole suostuttu tekemään lainkaan kosmeettisia leikkauksia pitkään aikaan (Wahlman-Calderara & Halila 2016; Mikkola 2009).

Euroopan unionin perusoikeusviraston lisäksi Euroopan neuvoston ja Yhdistyneiden kansakuntien (YK) ihmisoikeuskomissaarit ovat ottaneet kantaa intersukupuolisten lasten oikeuksiin. Jäsenmaita on kehoitettu varmistamaan, ettei intersukupuolisille lapsille tehdä tarpeettomia lääketieteellisiä ja kirurgisia toimenpiteitä. Intersukupuolisten lasten hoitokäytäntöjä Euroopan maissa on myös selvitetty Euroopan neuvoston bioetiikkakomitean toimesta. (ETENE 2016.) Malta on ensimmäinen maa, jossa intersukupuolisia lapsia on ryhdytty suojelemaan kehollisen koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden osalta vuonna 2015 voimaan astuneen lainsäädännön avulla. Myös Portugalissa, Saksassa ja Islannissa on pyritty turvaamaan intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeus ja kehollinen koskemattomuus lainsäädännön turvin. (Oikarinen 2019, 112–122.)

Suomessa lasten oikeus keholliseen koskemattomuuteen on Marinin hallituksen hallitusohjelmassa (Valtioneuvosto 2019). ETENE (2016) suosittelee, että intersukupuolisten lasten terveyteen vaikuttavat rakennepoikkeavuudet korjataan. Toimenpiteet on kuitenkin

ajoitettava siten, että ne kunnioittavat intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeutta, mikä vaatii lääketieteen asiantuntijoilta sensitiivisyyttä. Lisäksi intersukupuolisten lasten vanhemmille tulee tuottaa tietoa siitä, ettei kehollisuuden muokkaaminen tuota myönteisiä vaikutuksia lapsen kasvulle, kehitykselle ja sukupuoli-identiteetille. Sen sijaan se voi tuottaa kokemuksen viallisuudesta ja riittämättömyydestä, tuottaa häpeää ja traumatisoida lapsen kivun takia. (Mt., 2016.) Myös Kättilöliitto on ottanut asiaan kantaa toden, ettei terveitä intersukupuolisia lapsia saa altistaa lääketieteellisille toimenpiteille (Hankonen 2016).

Euroopan unionin perusoikeusviraston (FRA 2015) selvityksen mukaan intersukupuoliset henkilöt kokevat syrjintää. Tarpeettomien lääketieteellisten toimenpiteiden lisäksi intersukupuolisten henkilöiden perusoikeuksien toteutumiseen vaikuttavat kielteisesti erilaiset rakenteet ja käytännöt, kuten väestötietojärjestelmät, jotka hyväksyvät ainoastaan kaksi eri sukupuolta. (Mt., 2015.) Euroopan unionin perusoikeuskirjassa (European Parliament 2000) on sovittu ihmisarvosta (artikla 1), oikeudesta henkilökohtaiseen koskemattomuuteen (artikla 3), yksityiselämän ja perhe-elämän kunnioittamisesta (artikla 7), oikeudesta avioliiton solmimiseen ja perheen perustamiseen (artikla 9), syrjintäkiellosta (artikla 21) ja lasten oikeuksista (artikla 24). Euroopan unionin perusoikeusvirasto (FRA 2015) katsoo edellä kuvattuihin artikloihin peilaten, että intersukupuoliset henkilöt kokevat usein syrjintää paitsi terveydelliseen tilaansa, myös juridiseen ja sosiaaliseen asemaansa liittyen. Tämä johtuu intersukupuolisten henkilöiden sijoittumisesta kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän ulkopuolelle, jota tarkastelen seuraavaksi. Syrjinnän lisäksi intersukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksiin sekä fyysiseen ja psyykkiseen koskemattomuuteen voi kohdistua pahimmillaan vakavaa uhkaa. (Mt., 2015.)

Suomessa intersukupuolisuutta koskevaa tietoisuutta on pyrkinyt edistämään esimerkiksi Seta ry. Vuosina 2018–2020 käynnissä olleessa Tukea intersukupuolisille, keinoja ammattilaisille (TIKA) -hankkeessa pyrittiin edistämään intersukupuolisuuden tunnettaavuutta ja intersukupuolisten henkilöiden asemaa eri tavoin. Hankkeessa haastateltiin intersukupuolisia henkilöitä ja koulutettiin eri alojen asiantuntijoita, rahoitettiin intersukupuolisen lapsen syntymästä kertova satukirja ja laadittiin intersukupuolisuutta koskevia opetusmateriaaleja niin aikuisten kuin lasten käyttöön. Materiaaleihin kuuluvat intersuku-

puolisuutta koskevat luennot sekä lapsille suunnatut animaatiot ja väritystehtävät. Hankkeessa tuotettiin myös vuonna 2019 julkaistut *Opas intersukupuolisille nuorille* ja *Opas intersukupuolisen lapsen perheille ja läheisille* sekä asiantuntijoille tarkoitettu vuonna 2020 julkaistu *Opas intersukupuolisuuden sensitiiviseen kohtaamiseen perheen kanssa*. Oppaat ovat saatavilla suomen, ruotsin ja englannin kielillä. Materiaalit ja oppaat löytyvät niin Seta ry:n kuin Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen verkkosivuilta. (Seta 2022b.) TIKÄ -hankkeessa tehdyt intersukupuolisten henkilöiden ja intersukupuolisen lapsen vanhemman haastattelut ovat osa tämän tutkimuksen tutkimusaineistoa.

2.2 Kaksinapainen sukupuoli-järjestelmä

Intersukupuolisten henkilöiden oikeuksia ajavan ihmisoikeusjärjestön Organisation Intersex International Europe (OII Europe) puheenjohtaja Kitty Anderson (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2019) on todennut intersukupuolisuuden muodostavan omalla olemassaolollaan uhan vallitsevalle sosiaaliselle järjestykselle. Ymmärrän sukupuoliin liittyvän yhteiskunnallisen ymmärryksen ja rakenteet merkittävänä osana vallitsevaa sosiaalista järjestystä, joka muodostaa reunaehdoja intersukupuolisten henkilöiden sosiaaliselle asemalle. Edellä esitin myös Euroopan unionin perusoikeusviraston (FRA 2015) todenneen intersukupuolisten henkilöiden kokevan syrjintää ja syrjiviä käytänteitä johtuen intersukupuolisuuden sijoittumattomuudesta kaksinapaiseen sukupuoli-järjestelmään.

Kaksinapainen sukupuoli-järjestelmä ei ole yksiselitteinen käsite, kuten ei ole sukupuoliin. Sukupuolen käsitteellä viitataan usein juridiseen tai keholliseen sukupuoleen, mutta sitä voidaan käyttää esimerkiksi sukupuoli-identiteettiin, sosiaaliseen sukupuoleen, sukupuolinormeihin ja sukupuolelle annettuihin sosiaalisiin merkityksiin liittyen. (Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos 2021.) Sukupuolen käsitteen voidaan myös ymmärtää jakautuvan biologiseen – keholliseen – ja sosiaaliseen sukupuoleen, joka voidaan nähdä koko yhteiskunnan läpäisevänä, sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tuotettavana rakenteena (Lempiäinen 2003, 23–25; Lehtonen 2003, 13–29). Sukupuolen näkeminen nimenomaan sosiaalisesti rakentuneena, ensisijaisesti kielellisenä ja/tai kulttuurillisena ilmiönä, on nykyajan sukupuolentutkimukselle tyypillistä (ks. Rotkirch 2016, 28–30). Intersukupuolisuuden

sosiaalisen ulottuvuuden kannalta sukupuolen käsitteen problematisointia ensisijaisempaa on kuitenkin tarkastella kaksinapaista sukupuolijärjestelmää rakenteena, joten rajaan sukupuolen käsitteen tarkastelemisen tähän tyytyen toteamaan, että olen käsitteen ympärillä käytävästä keskustelusta tietoinen.

Sukupuolen käsitteen ohella myös sukupuolijärjestelmään liittyvä käsitteistö on alati muuttuva ja samanaikaisesti jatkuvan kriittisen tarkastelun kohteena (ks. Lempiäinen 2003, 23–25). Esimerkiksi Jukka Lehtonen (2003, 29–32) koki jo 2000-luvun alkupuolella sukupuolijärjestelmän käsitteen olevan toisaalta valmis ja samanaikaisesti poissulkeva malli sen sijaan, että se avaisi uusia näkökulmia, ja päätyi käyttämään heteronormatiivisuuden käsitettä. Heteronormatiivisuuden käsitteen käyttämistä puoltaa myös sen kiinnittyminen normeihin (Rossi 2015, 15–27). Tutkijana tunnistan kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän käsitteeseen liittyvän problematiikan. Katson sen kuitenkin puoltavan paikkaansa erityisesti siitä syystä, että se avaa aihepiiriin vihkiytymättömälle lukijalle ymmärryksen käsitteen yhteydestä nimenomaan sukupuolitematiikkaan ja painottaa samalla sen kiinnittymistä järjestelmään, rakenteeseen. Näistä syistä käytän tässä tutkimuksessa pääasiassa käsitettä kaksinapainen sukupuolijärjestelmä.

Käytännössä niin kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän kuin heteronormatiivisuuden käsitteillä viitataan tilanteeseen, jossa sosiaalinen järjestys ja ymmärrys sukupuolista rakentuvat ajatukselle kahdesta sukupuolesta, naisesta ja miehestä. Sukupuolen näkeminen kaksijakoisena on tuottanut tilanteen, jonka myötä virallisiksi sukupuoliksi ovat Suomessa määrittäneet naisen ja miehen sukupuolet (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021). Nimenomaan tätä kaksijakoisuutta ilmennetään käsitteellä kaksinapaisuus (vrt. Huuska 2008, 49). Kaksinapainen sukupuolijärjestelmä on yhteiskuntaamme ja kulttuuriimme sisäänrakennettu rakenne, jonka perusteena pidetään ensisijaisesti nais- ja miessukupuolen biologisia ja anatomisia eroja (Liljeström 1996, 132) sekä kehollista ja olemuksellista vastakkaisuutta (Löfström 2015, 121–135). Järjestelmässä heteroseksuaalinen naiseus ja mieheys nähdään ainoina tai muita parempina, luonnollisina ja itsestään selvinä sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden vaihtoehtoina (Lehtonen 2003, 13–16).

Kaksinapaista sukupuolijärjestelmää perustellaan usein oletetulla luonnollisuudella, heteroseksuaalisen lisääntymisen mahdollisuudella sekä uskonnollisilla ja ideologisilla tekijöillä. Kahden sukupuolen järjestys on nähtävillä niin ihmis- kuin eläinkunnissa, mutta esimerkiksi evoluutioteorian ja -biologian näkökulmasta tarkasteltuna sukupuoli ja seksuaalisuus näyttävät jatkuvana eri lajien, saman lajin ja jopa yksilön omien solujen sisällä käytävänä kamppailuna. Luonto itsessään ei määrittele sukupuolirooleja, eikä kyse ole siten luonnollisuudesta. Naaraaksi kutsutaan sitä osapuolta, jonka sukusolut ovat suuremmat, ja koiraaksi osapuolta, jonka sukusolut ovat pienemmät, huolimatta muista piirteistä. Osa sukupuolipiirteistä, kuten miesten nännit, ovat myös sinänsä hyödyttömiä evoluution näkökulmasta. Seksuaalisuuteen liittyen voidaan todeta heteroseksuaalisuuden olevan todennäköisempää ja heteroseksuaalisen yhdynnän lisääntymisen kannalta keskeistä, mutta saman sukupuolen edustajien väliset suhteet ovat yleisiä myös eläinkunnassa. Seksuaalisuuden ja lisääntymisen säätely ylipäätään ovat sukupuolijärjestyksen ja vallanjaon ytimessä, minkä osoittaa esimerkiksi eri uskontojen keskuudessa ilmenevä tarve rajoittaa ja säädellä ensisijaisesti naisten seksuaalikäyttäytymistä geeniperimän varjelijemisen takia. (Rotkirch 2016, 15–30.)

Sukupuolijaottelu tuottaa tilanteen, jossa koko ihmisyyden voidaan katsoa rakentuvan *sukupuolisidonnaisesti*. Nais- ja miessukupuolen kategoriat nähdään toisilleen vastakkaisina, ja niihin liitetään kehollisuuden lisäksi käsityksiä ominaisuuksista ja rooleista. (Charpentier 2001, 22–26.) Yhteiskunnan jäsenten oletetaan yleensä toimivan omaan biologiseen sukupuoleensa liittyvien odotusten mukaisesti (ks. esim. Vilka 2010, 16–25). Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tapahtuu kaiken aikaa *sukupuolittamista*, millä tarkoitetaan yksilöiden kategorioimista heidän oletettujen sukupuoltensa mukaisesti ja niihin liittyvien odotusten kohdistamista heihin. Sukupuolisidonnaiset odotukset, määrittelyt ja hierarkiat ulottuvat yksilöiden itseilmaisun mahdollisuuksiin, kuten sukupuolen ilmentämiseen, käyttäytymiseen ja pukeutumiseen saakka. (Liljeström 1996, 132.) Lisäksi yksilöihin kohdistetaan *sukupuolistavia käytäntöjä*, joilla heitä ohjataan biologista sukupuoltaan vastaavan naisen tai miehen roolin ilmentämiseen (Ylitapio-Mäntylä 2009, 70, 121). Esimerkiksi kouluissa oppilaat usein jaotellaan ja ohjataan koulujen liikuntatunneilla oletetuille sukupuolilleen oikeiksi katsottuihin ryhmiin, ilman että sille on erityisiä perusteita (ks. Vuori ym. 2006, 83). Sukupuolistavia käytäntöjä esiintyy jo varhaiskasvatuksessa

(ks. esim. Ylitapio-Mäntylä 2009). Niihin on myös mahdollista törmätä erilaisten palveluiden asiakkuuksissa (Kivipelto 2004, 249).

Sukupuolijaotteluun, sukupuolittamiseen ja sukupuolistaviin käytäntöihin liittyviä rakenteita, tekijöitä ja toimintaa ei välttämättä havaita eikä tiedosteta (Ylitapio-Mäntylä 2009, 70; 121). Niiden taustalla voi olla tarve tehdä maailmasta ymmärrettävämpi (Charpentier 2001, 22–26; Vilka 2010, 18–25). Sukupuolen kautta pyritään selittämään yksilöiden sosiaalista toimintaa esimerkiksi käyttämällä sitä taustamuuttujana tutkimuksissa (Vilka 2010, 18–25). Sukupuoliin liitetään sellaisia ajatuksia, joita niihin on opittu liittämään kehollisuuksien, vastakohtaisuuksien ja jaottelun lisäksi esimerkiksi vallan, tiedon ja tunteiden osalta. Yksilöiden käyttäytyminen biologiselle sukupuolelleen oikeaksi ja sopivaksi katsotulla ja rajatulla tavalla muodostuu samalla yhteiskunnassa normiksi. (Lehtonen 2000, 282–291; Rossi 2015, 15–27.) Normien ja kategorioiden tuottaminen on osa sukupuolijaottelua (Liljeström 1996, 132). Ne ilmentävät kulttuurillisesti rakentunutta ymmärrystä siitä, millainen sukupuolen tuottaminen ja esittäminen nähdään oikeana ja sallittuna (Ylitapio-Mäntylä 2009, 70; 121). Normien kontekstisidonnaisuus ja sopimuksellisuus tulevat näkyviksi silloin, kun tarkastellaan sukupuoliin liittyviä odotuksia ja normeja eri yhteiskunnissa ja aikakausina. Tällöin käy ilmeiseksi, että ne pätevät vain tietyssä paikassa, ajassa ja kulttuurissa. (Lehtonen 2003, 13–16, 23–29.) Esimerkiksi naisiin kohdistuvat pukeutumismormit ovat vaihdelleet eri maissa, kulttuureissa ja uskonnoissa.

Kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän ei katsota olevan itsessään tosi, vaan sukupuolten on esitetty ilmenevän todellisuudessa moninaisina. Moninaisuutta kuvastavat erot ja yksilöllisyys biologisten, anatomisten ja fysiologisten tekijöiden sekä sukupuolenkokemusten suhteen. Sukupuolenkokemukset rakentuvat biologisen, aistillisen ja sosiaalisen kokemuksen varaan ja sukupuolia voidaan ajatella olevan siinä suhteessa rajaton määrä. (Vilka 2010, 16–25.) Sukupuoli sinänsä on eräänlainen välttämättömyys, joka on läsnä elämässä ja sosiaalisissa suhteissa huolimatta siitä, ovatko yksilöt siitä tietoisia, joten sen kanssa on tultava tavalla tai toisella toimeen (Charpentier 2001, 22–26). *Sukupuolen moninaisuuden* käsite huomioi sukupuolen moninaisuuden, erilaiset sukupuolenkokemukset ja sukupuolivähemmistöt. Ymmärrys moninaisuudesta ei ole ainoastaan sukupuolivä-

hemmistöjen etu, vaan se edesauttaa kaikkien yhteiskunnan jäsenten oikeuksia omaan sukupuolokokemukseensa ja oman sukupuolensa ilmentämiseen itselleen luontevalla tavalla. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021.)

Sukupuolen moninaisuuteen liittyvästä kasvavasta ymmärryksestä huolimatta kaksinapainen sukupuolijärjestelmä rakenteena on monin tavoin olemassa, rajaten aina jotakin ulkopuolelleen (Karvinen 2012, 46–49). Kaksinapaiseen sukukupolijärjestelmään liittyvät normit ja kategoriat ulottuvat kehollisuuteen saakka: Järjestelmässä yksilöiden kehollisuus sidotaan sukupuolisidonnaisiin ja hierarkkisiin järjestyksiin (Liljeström 1996, 132–134). Intersukupuolisten henkilöiden kohdalla tämä tarkoittaa käytännössä kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän ulkopuolelle tipahtamista kehollisuuteen liittyvistä teki-
jöistä johtuen. Samalla intersukupuolisuuteen kohdistuvan syrjinnän voidaan katsoa kohdistuvan ensisijaisesti kehollisiin sukupuoli- ja seksuaali-identiteetteihin. (FRA 2015.)

Ulossulkemiseen liittyvät aina valta ja vallankäyttö. Erilaiset yhteiskunnalliset rakenteet, instituutiot ja sosiaaliset käytännöt, kuten lainsäädäntö, muodostuvat *kulttuurillisen ymmärryksen* varassa niiden jäsenten käsitysten ja todellisuuden mukaan, kenellä on eniten valtaa. Valta tulee näkyväksi siinä, kuinka tietynlaiset kehollisuudet ovat normien mukaisia ja hyväksyttäviä, kun toiset määritellään epänormaaleiksi. Kulttuurillinen ymmärrys normaalista ja epänormaalista rajautuu vallan seurauksena, ja samalla valta rajaa epänormaaleiksi määritettyjen yksilöiden toiminnan mahdollisuuksia. (Charpentier 2001, 32–44.) Normien noudattamatta jättämiseen ja yksilön järjestelmälle muodostamaan uhkaan voidaan myös puuttua erilaisten kielteisten sanktioiden, kuten leimaamisen ja rangaistusten kautta (Liljeström 1996, 132–134). Intersukupuolisiin lapsiin kohdistettavat kosmeettiset leikkaukset ovat esimerkki siitä, kuinka sukupuoli on normatiivinen ja kulttuurillinen, ei luonnonmukaisuuteen perustuva käsite (Charpentier 2001, 22–16). Samalla intersukupuolisten lasten kosmeettiset leikkaukset voidaan nähdä kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän ja normien ulkopuolelle sijoittumisesta johtuvina äärimmäisinä kielteisinä sanktioina.

2.3 Vähemmistöstressiteoria

Stressillä käsitteenä viitataan stressireaktioon, joka on lääketieteellinen käsite. Psykologisesti tarkasteltuna stressi tarkoittaa epäsuhtaa yksilön omien voimavarojen ja ympäristön vaatimusten välillä. Stressi voi ilmentyä lievänä tai voimakkaana ja sen syntyyn liittyy biologisia vaikutuksia tuottavia tekijöitä, joiden lähempää tarkastelua en pidä tarkoituksenmukaisena ilmiön ymmärtämisen kannalta. Sen sijaan on tarpeen ymmärtää, että kroonisella stressillä voi olla merkittäviä kielteisiä vaikutuksia: Se voi johtaa niin kielteisiin psyykkisiin kuin fyysisiin terveysvaikutuksiin. (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021.) Stressiä voivat aiheuttaa paitsi yksilölliset, myös sosiaaliset tekijät. Sosiaalisella stressillä tarkoitetaan sosiaalisen ympäristön aiheuttamaa stressiä, jolla on oletettavan suuri vaikutus erityisesti leimattuihin vähemmistöryhmiin kuuluviin henkilöihin. (Meyer 2003.)

Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat henkilöt kokevat merkittävästi enemmän stressiä kuin *cissukupuolisiksi* ja heteroseksuaaleiksi itsensä identifioivat henkilöt (American Psychological Association 2016). Cissukupuolisella tarkoitetaan henkilöä, jonka sukupuoli-identiteetti vastaa syntymässä määritettyä sukupuolta (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021). Esimerkiksi American Psychological Association (2016) raportoi Yhdysvalloissa asuvien, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kokevan merkittävästi enemmän stressiä kuin edellä mainittuihin vähemmistöihin kuulumattomat henkilöt kokevat. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden tilannetta tarkasteltiin tutkimuksessa kokonaisuutena suhteessa heteroseksuaaleiksi naisiksi ja miehiksi itsensä kokeviin henkilöihin. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvista tutkimukseen osallistujista 39 prosenttia koki merkittävää stressiä, kun taas vähemmistöihin kuulumattomista sitä koki lähes puolet vähemmän, 23 prosenttia. Kasvavaa stressiä edeltäneen vuoden aikana koki 49 prosenttia edellä mainittuihin vähemmistöihin kuuluvista henkilöistä, kun taas vähemmistöihin kuulumattomista sitä koki 34 prosenttia. (Mt., 2016.)

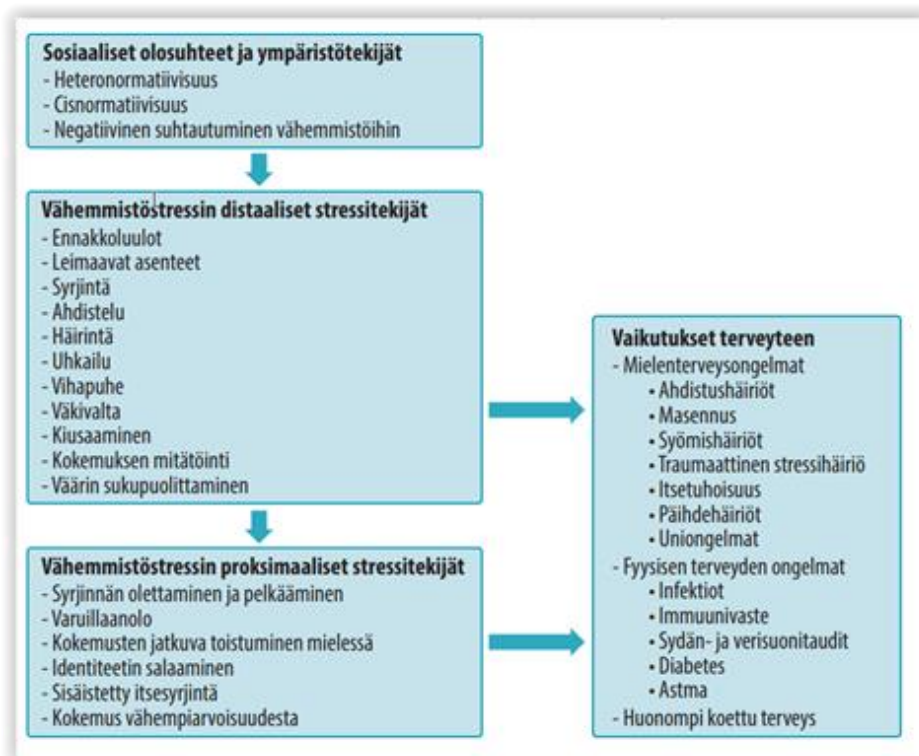
Sukupuolivähemmistöjen kokemaa stressiä kuvataan jo vakiintuneella käsitteellä vähemmistöstressi (Reisner 2015, 3; Meyer 2003; Jaskari & Keski-Rahkonen 2021). Englannin kielellä vähemmistöstressistä käytetään yleensä käsitteitä *minority stress* tai *minority social stress* ja nimenomaan sukupuolivähemmistöjen kokemasta stressistä käsitettä *gender*

minority social stress (ks. esim. Bruce ym. 2015; Reisner ym. 2015, 3). Vähemmistöstressin käsitteellä kuvataan sitä, kuinka vähemmistöihin kuuluvat henkilöt altistuvat tavanomaisen stressin lisäksi myös ylimääräisellä krooniselle stressille oman vähemmistöasemansa vuoksi. Käsitteellä on vahva sosiaalinen yhteys, vaikka se ei käy ilmi suomenoksesta: Vähemmistöstressin katsotaan syntyvän nimenomaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja sosiaalisessa ympäristössä. Sen sijaan vähemmistöstressi ei johdu yksilöllisistä tai elämäntilanteeseen liittyvistä tekijöistä. (Meyer 2003.)

Vähemmistöstressin syntymisen perimmäiset syyt löytyvät suhteellisen muuttumattomista yhteiskunnan rakenteellisista ja sosiaalisista tekijöistä, jotka kuormittavat vähemmistöihin kuuluvia henkilöitä. Sukupuolivähemmistöjen kohdalla tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi edellä käsitelty kaksinapainen sukupuolijärjestelmä ja heteronormatiivisuus. Ylimääräistä stressiä syntyy, kun vähemmistöön kuuluva henkilö kokee sosiaalisen ympäristönsä stressaavana ja jopa vihamielisenä erilaisten kielteisten tekijöiden, kuten enakkoluulojen, leimaantumisen ja syrjinnän takia (Meyer 2003). Vähemmistöstressiä aiheuttavat erilaisuuden ja toiseuden kokemukset (Seta 2022d), samoin kuin olettaus yksilöiden cissukupuolisuudesta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021).

Vähemmistöstressiä kuvataan vähemmistöstressiteorialla, *Minority Stress Model*, jonka on kehittänyt psykologi Ilan H. Meyer (2003). Vähemmistöstressiteoria on merkittävimpiä teorioita, joiden avulla pyritään selittämään vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden ja muun väestön välillä esiintyviä terveyseroja (Dentato 2012; Jaskari & Keski-Rahkonen 2021). Alun perin Meyer (2003) loi vähemmistöstressiteorian kuvaamaan seksuaalivähemmistöjen kokemaa vähemmistöstressiä, ja teoria tunnetaan englannin kielellä myös nimellä *Sexual minority stress model*. Vähemmistöstressiteoria on kuitenkin täysin sovellettavissa monien eri vähemmistöryhmien kokeman stressin tarkastelemiseen, koska vähemmistöstressiä voi syntyä mihin tahansa vähemmistöön kuuluvalla henkilöllä. Vähemmistöön kuuluminen aiheuttaa usein suuren sosiaalisen ja sisäisen paineen, joka tuottaa kuormitusta ja vaikuttaa kielteisesti hyvinvointiin ja terveyteen. (Seta 2022d.) Silloin kun yksilö kuuluu useampaan eri vähemmistöön yhtä aikaa ja kokee erillistä syrjintää jokaiseen liittyen, vähemmistöstressin haitalliset terveysvaikutukset kertautuvat entisestään (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021). Monesta eri syystä tapahtuvasta syrjinnästä käytetään

käsitettä *moniperustainen syrjintä*, vaikka se ei olekaan käsitteenä täysin yksiselitteinen (Lepola 2018, 25–27). Intersukupuolisten henkilöiden voidaan katsoa kuuluvan vähemmistöön jo pelkän intersukupuolisuudeksi kategorioitavan lääketieteellisen tilansa perusteella.

Kuvio 1. Vähemmistöstressin muodostumisen vaiheet Jaskarin ja Keski-Rahkosen (2021) esittämänä Meyerin (2003) vähemmistöstressiteoriaan pohjautuen

Vähemmistöstressiteoriassa stressitekijät jaetaan kolmeen eri kategoriaan. *Distaalisilla stressitekijöillä* tarkoitetaan sellaisia stressaavia, akuutteja ja kroonisia tilanteita ja asenteita, jotka aiheuttavat stressiä. Distaalisiin stressitekijöihin lukeutuvat syrjinnän, torjunnan, uhan ja väkivallan kokemukset. Syrjintä käsittää suoran syrjinnän, kuten ahdistelun, häirinnän, uhkailun, vihapuheen ja kiusaamisen, sekä rakenteellisen syrjinnän, kuten eriarvoistavat lainsäädännöt, käytännöt ja palvelut. Näihin lukeutuvat esimerkiksi asiakirjojen sukupuolimerkinnät, sukupuolitetut tilat ja eri käytännöissä ilmenevä sukupuoli-jaottelu. Myös henkilökohtaisten kokemusten mitätöinti ja *väärin sukupuolittaminen* kuuluvat distaalisiin stressitekijöihin. Väärin sukupuolittamisella tarkoitetaan tilannetta, jossa yksilöä puhutellaan syntymässä saadun sukupuolen mukaisesti huolimatta yksilön

henkilökohtaisesta sukupuolenkokemuksesta, mikä on merkittävä stressitekijä. (Meyer 2003.)

Esimerkki vähän tutkitusta nykyajan häirinnän muodosta on verkossa tapahtuva häirintä, joka voi pitää sisällään esimerkiksi nimittelyä, ahdistelua, fyysisellä väkivallalla uhkailua ja perättömien tietojen levittämistä. Naisten Linjan Turv@verkko -hankkeessa vuonna 2021 tehdyn selvityksen (Lakeus & Keskinen 2021) mukaan verkossa tapahtuva häirintä on sukupuolistunutta ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt yksi sen tyypillisimmistä kohderyhmistä. Selvityksen 86 vastaajasta seitsemän (7) prosenttia ilmoitti kuuluvansa sukupuoleltaan ryhmään ”muu” ja kaksi (2) prosenttia kokevansa olevansa sukupuoleltaan naisia ja miehiä. Selvityksen perusteella verkkohäirinnän erityispiirre on sen kohdistuminen henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, ja sillä on merkittäviä kielteisiä seurauksia: Häirintä aiheuttaa erilaisia sosiaalisia, psyykkisiä, fyysisiä ja taloudellisia haittoja, kuten elintilan kaventumista ja haluttomuutta osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun. Viidesosa kyselyyn vastanneista henkilöistä kertoi häirinnän johtaneen itsetuhoisuuteen. Vastaajat kokivat verkkohäirinnän vakavuutta vähäteltävän esimerkiksi poliisin ja terveydenhuollon ammattilaisten taholla, eivätkä sen kokonaisvaltaiset kielteiset vaikutukset hyvinvoinnille tule ymmärretyiksi. (Mt., 2021.)

Vähemmistöstressin proksimaaliset stressitekijät syntyvät distaalisten stressitekijöiden seurauksena henkilökohtaisessa prosessissa, joka muuttaa yksilön suhdetta itseensä. Proksimaalisten stressitekijöiden syntyyn vaikuttavat syrjintää kokeneen henkilön kokemukset, oletukset, käsitykset, arviot ja varuillaan oleminen. Stressitekijät syntyvät, kun vähemmistöön kuuluva henkilö ryhtyy olettamaan ja pelkäämään tulevansa syrjityksi ja/tai joutuvansa väkivallan kohteeksi aikaisempien kokemustensa takia. Kielteiset kokemukset toistuvat mielessä, ja ennakoitu pelko syrjinnästä ja/tai väkivallasta aiheuttaa varuillaanoloa. Se heijastuu kielteisesti vuorovaikutukseen sosiaalisen ympäristön kanssa ja voi johtaa esimerkiksi oman vähemmistöidentiteetin salailuun ja peittelyyn. (Meyer 2003.)

Kaikkein proksimaalisin stressitekijä on syrjintää kokeneen henkilön itseensä kohdistama sisäistetty *itsesyryntä*. Sen aiheuttaa sosiaalisen ympäristön kielteisten ja leimaavien

asenteiden sisäistäminen. Itsesyrjinnällä tarkoitetaan tilannetta, jossa vähemmistöön kuuluva henkilö kokee epämukavuutta, häpeää ja/tai vihaa omaa identiteettiään ja samalla itseään kohtaan. Seurauksena voi olla oman identiteetin kieltäminen kokonaan. Itsesyrjintä voi myös ulottua muihin samaan vähemmistöön kuuluviin henkilöihin. (Meyer 2003.) Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt voivat myös kokea *sukupuolidysforiaa*, joka voidaan jakaa *kehodysforiaan* ja *sosiaaliseen dysforiaan*. Molemmat voivat oireilla erilaisia sosiaalisina, psyykkisinä ja kehollisina tunteina. Kehodysforiassa kehoon ja sen piirteisiin liittyy hankalia tunteita, kuten psyykkistä kipua ja/tai vierauden, irrallisuuden, ahdistuksen, inhon ja vastenmielisyyden tunteita. Sosiaalisella dysforialla tarkoitetaan puolestaan epämukavuutta, vierauden tunnetta ja/tai ahdistusta, joka syntyy sen seurauksena, ettei yksilö tule nähdyksi sosiaalisissa tilanteissa oman sukupuolenkokemuksensa mukaisesti. (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2022b.)

Vähemmistöstressiä voi syntyä myös tilanteissa, joissa vähemmistöön kuuluva henkilö havaitsee toisen samaan vähemmistöön kuuluvan henkilön kokevan syrjintää: Stressin kokemusta voi lisätä jo vähemmistöidentiteetti itsessään, koska yksilö havainnoi olevansa sen perusteella sosiaaliselta asemaltaan muita yhteiskunnan jäseniä vähempiarvoisempi. Vähemmistöstressiä voi kokea myös henkilö, joka ei itse identifioitu vähemmistöön kuuluvaksi, mutta jonka sosiaalinen ympäristö tulkitsee vähemmistön edustajaksi. Monilla proksimaalisilla stressitekijöillä on kuitenkin myös yhteys yksilön henkilökohtaisen identiteettikokemuksen saamiin sosiaalisiin ja henkilökohtaisiin merkityksiin, joten vähemmistöstressin kokemus on yksilöllinen. (Meyer 2003.)

Vähemmistöstressiteorialla selitetään paitsi fyysisiä, myös psyykkisiä terveyseroja. Vähemmistöstressi lisää niin mielenterveys- kuin päihdeongelmien riskiä samoin kuin fyysisiä terveysongelmia. Fyysisistä terveysongelmista vähemmistöstressi lisää esimerkiksi astmaan ja sydän- ja verisuonitauteihin sairastumisen riskiä. Mielenterveyttä on sukupuolivähemmistöihin kuuluvien aikuisten osalta tutkittu lähinnä Euroopassa ja Yhdysvalloissa, ja vähemmistöstressi on liitetty esimerkiksi masennukseen, ahdistushäiriöihin, syömishäiriöihin ja traumaattiseen stressihäiriöön. Se on myös itsetuhoisuuden riskitekijä. Suomessa sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden mielenterveyttä on tutkittu lähinnä nuorten osalta. (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021.) *Kouluterveyskyselyssä*

vuonna 2019 (Jokela ym. 2020) sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla oli huomattavasti enemmän hyvinvointiin ja terveyteen liittyviä haasteita kuin muilla nuorilla. Heillä oli myös kokemuksia kiusatuksi tulemisesta, yksinäisyydestä ja koulu-uupumuksesta. (Mt., 2020.)

Sukupuolokokemuksen hahmottuminen alkaa jo lapsuusiässä, ja kokemukset erilaisuudesta ja syrjinnästä aiheuttavat kehitykseen liittyvän lisähaasteen nuoruusiässä (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021). Yhdysvalloissa tehdyn tutkimuksen *The Teen Health and Technology Study* (Reisner ym. 2015) mukaan sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kokivat edeltävien 12 kuukauden aikana kiusaamista ja häirintää, joka oli vastaavasti yhdistettävissä alkoholin, kannabiksen ja muiden huumeiden käyttöön liittyviin kohonneisiin indikaattoreihin edeltävien 12 kuukauden aikana. Suomalaisessa kouluterveyskyselyssä vuonna 2019 (Jokela ym. 2020) sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten raittius oli kuitenkin yhtä yleistä kuin muilla nuorilla. Huomionarvoista tutkimushavaintojen suhteen on, että tutkimuksissa sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä on usein tarkasteltu yhtenäisenä ryhmänä, toisinaan myös yhdessä seksuaalivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kanssa, eikä intersukupuolisuutta ole useinkaan erikseen mainittu eikä eroteltu. Tästä huolimatta tutkimusten voidaan arvioida antavan suuntaviivoja vähemmistöstressin yhteydestä hyvinvoinnin ja terveyden haasteisiin myös intersukupuolisten henkilöiden osalta.

Keskustelu vähemmistöstressistä on kerännyt kritiikkiä siitä, kuinka vähemmistöihin kuuluvat henkilöt esitetään sen valossa sosiaalisten olosuhteiden uhreina (Meyer 2003). On tärkeää muistaa, että suurin osa vähemmistöihin kuuluvista henkilöistä voi hyvin vähemmistöstressin altistavuudesta huolimatta (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021). Jokaisen vähemmistöön kuuluvan henkilön tilanne on henkilökohtainen, ja siihen vaikuttavat sukupuolen ja/tai sukupuolokokemuksen lisäksi monet muut tekijät, kuten ikä, perhetilanne, etninen tausta ja ammatti. Sukupuolivähemmistöön kuuluminen vaikuttaa siihen, millainen asema ja tila yksilöllä on suhteessa sosiaaliseen ympäristöönsä, mutta samalla myös yksilölliset tekijät vaikuttavat sukupuolen ja/tai sukupuolokokemuksen saamaan tilaan ja merkitykseen yksilön sosiaalisessa ympäristössä ja kanssakäymisessä. Eri tekijöiden yhteisvaikutuksista ja leikkauksista suhteessa toisiinsa käytetään käsitettä *inter-*

sektionaalisuus. (Lepola 2018, 39–43). Tutkijana tunnistan intersektionaalisuuden merkityksen ja pidän sitä tärkeänä, mutta jätän perusteellisemman intersektionaalisen tarkastelun tutkimuksen ulkopuolelle rajauksellisista syistä.

Sukupuolivähemmistöön kuuluvien henkilöiden hyvinvointia edesauttavat *suojaavat tekijät*, joilla tarkoitetaan psyykkistä hyvinvointia edistäviä, suojaavia ja tukevia tekijöitä. Suojaavat tekijät voivat samalla puskuroida hyvinvointiin kielteisesti vaikuttavia tekijöitä. (Seta 2022c.) Vähemmistöstressiltä suojaavat tekijät jaetaan yksilöllisiin ja yhteisöllisiin tekijöihin. Yksilöllisiin suojaaviin tekijöihin lukeutuvat esimerkiksi myönteinen identiteetti ja resilienssi. (Meyer 2003.) Identiteetistä ja vähemmistöön kuulumisesta voi tulla voimavara, mutta suojaava voi olla myös monipuolinen identiteetti, johon vähemmistöön kuuluminen ei liity yhtä tiiviinä. Omaan identiteettiä ei tarvitse myöskään rakentaa sukupuolen tai kehollisuuden kautta. (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2022b.) Resilienssillä puolestaan tarkoitetaan yksinkertaisimmillaan eräänlaista yksilön kriisinkestävyttä; Kykyä sopeutua ja sietää erilaisia stressitekijöitä ja selviytyä niistä, eli psykologian näkökulmasta psyykkistä palautumiskykyä (Wu ym. 2013). Psyykkisten voimavarojen ja resilienssin kehittämisen avulla on mahdollista parantaa sukupuolivähemmistöön kuuluvien henkilöiden terveyttä (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021). Myös interventioilla, jotka muuttavat yksilön tapaa arvioida ja nähdä oma tilanteensa ja antavat keinoja käsitellä stressiä, voi olla merkitystä mielenterveyden tukemisen kannalta (Meyer 2003).

Vähemmistöstressin suhteen suojaavia tekijöitä ovat myös sosiaaliselta ympäristöltä, kuten omalta perheeltä ja ystäviltä sekä asiantuntijoilta ja vertaisilta saatava tuki. Yhteisöllisyys suojaa psyykkistä hyvinvointia, ja emotionaalinen tuki alentaa vähemmistöryhmiin kuuluvien henkilöiden stressitasoa. Suojaavana tekijänä toimii myös mahdollisuus tulla *nähdyksi oikein* sosiaalisessa ympäristössä ja vuorovaikutuksessa. Tällä tarkoitetaan nähdäksi tulemistä omana itsenään ja sen sukupuolen edustajana, joka yksilö itse kokee olevansa. Esimerkiksi mahdollisuus käyttää omaa sukupuolenkokemusta vastaavaa nimeä voi lievittää sukupuolivähemmistöön kuuluvan henkilön masennusta ja itsetuhoista oireilua, mikä on tärkeää huomioida myös intersukupuolisia asiakkaita kohdatessa. (Seta 2022c.) Suojatekijänä voi toimia myös useampaan vähemmistöön kuuluminen, jolloin

samoja suojakeinoja on mahdollista hyödyntää eri tilanteissa (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2022b).

Huolimatta vähemmistöstressin yhteydestä merkittäviin hyvinvointi- ja terveysvaikutuksiin on sitä tarkasteltu Suomessa vähän. Vähemmistöstressin ennaltaehkäiseminen ja sen kielteisten vaikutusten purkaminen vaativat toimenpiteitä niin yksilö- kuin yhteisötaasoilla. Vähemmistöstressin distaalisiin stressitekijöihin on mahdollista vaikuttaa esimerkiksi puuttamalla vähemmistöön kuuluvan henkilön kiusaamiseen ja syrjintään. Yhteiskunnallisella ja rakenteellisella tasolla vähemmistöstressin syntymistä voidaan ennaltaehkäistä purkamalla rakenteellista syrjintää aiheuttavia rakenteita ja/tai käytäntöjä. (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021.) On myös tärkeä huomioida, että siinä missä uhrien, myös aktivistien roolien sijoittaminen vähemmistöön kuuluville henkilöille voi olla ongelmallista. Se voi tuottaa tilanteen, jossa aktivismia odotetaan useimmilta vähemmistöön kuuluvilta henkilöiltä, ja siihen kykenemättömät henkilöt voidaan nähdä epäonnistuneina. Samalla se voi viedä huomion pois siitä, että tosiasiallisesti rakenteellisen syrjinnän purkamisen tulee olla aina ensisijaisesti yhteiskuntien ja yhteisöjen, ei vähemmistöön kuuluvien henkilöiden vastuulla oleva tehtävä. (Meyer 2003.)

Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten kasvun ja kehityksen turvaaminen on ensiarvoisen tärkeää. Kouluissa ja oppilaitoksissa tulee huomioida sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten hyvinvointi ja ennaltaehkäistävä syrjintää ja väkivaltaa. Lasten ja nuorten akuuttien mielenterveysongelmien tunnistaminen ja hoito on turvattava. Yhteiskunnallisella tasolla näihin toimenpiteisiin on varattava riittävästi resursseja. (Jokela ym. 2020.) Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat asiakkaat on huomioitava sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. On myös hyvä huomioida, että asiakkaiden lisäksi vähemmistöihin kuuluvia henkilöitä on myös asiantuntijoiden joukossa. Turvallisen työilmapiirin luominen ja vähemmistöstressin vähentäminen työpaikoilla on tärkeää myös heidän työhyvinvointinsa kannalta. (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021.)

3 Tutkimuksen toteutus

3.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksessa tarkastelen intersukupuolisuuden sosiaalista ulottuvuutta intersukupuolisten henkilöiden kokemana. Intersukupuolisuuden käsitteen ja ymmärryksen sosiaalisesta ulottuvuudesta olen määritellyt aikaisemmin tässä tutkimuksessa. Samoin olen jo paikannut tutkimukseni ja esittänyt sen tekemisen lähtökohtia ja rajanvetoja. Jotta pääsen avaamaan tarkemmin tutkimuksen tekemisen vaiheita, aloitan kertomalla tutkimuskysymykseni.

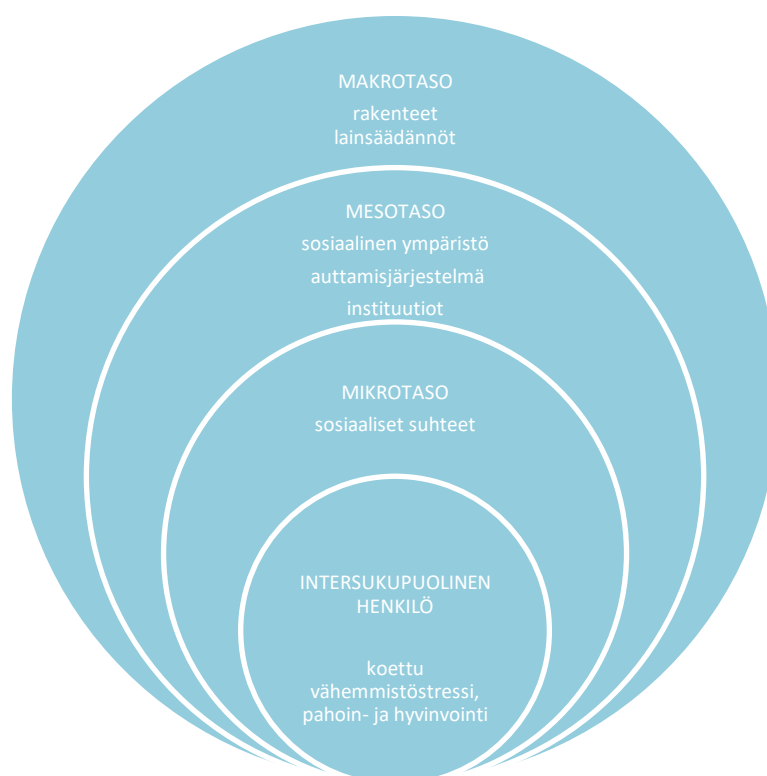
Tarkastelen intersukupuolisuuden sosiaalista ulottuvuutta intersukupuolisten henkilöiden kokemana lähestymällä sitä kahden tutkimuskysymyksen kautta:

- 1) Millaisia kokemuksia intersukupuolisilla henkilöillä on liittyen sosiaaliseen asemaansa, ympäristöönsä ja suhteisiinsa sekä pahoin- ja hyvinvointiinsa?
- 2) Löytyykö intersukupuolisten henkilöiden kokemuksista viitteitä koetusta vähemmistöstressistä ja kaksinapaisesta sukupuoli-järjestelmästä sen taustatekijänä?

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen tekemiseen minua ohjasivat ennen kaikkea tutkimuskysymykseni ja haluni syventyä tarkastelemaan intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia: Yleensä laadullisen tutkimuksen tarkoituksena on tavoittaa tutkimukseen osallistujien näkökulma tutkimuksen kohteena olevaan ilmiöön liittyen (Kiviniemi 2001, 68–69). Tämä edellyttää sitoutumista lähelle menevään tarkasteluun, mikä tarkoittaa omassa tutkimuksessani haastatteluista koostuvaa tutkimusaineistoa (Juhila 2021a). Laadullisen tutkimuksen tekeminen on myös siltä osin perusteltu valinta, että aikaisemmat ilmiötä koskevat tutkimukset ovat laadullisia (Silverman 2005, 5–9).

Tutkimuksessa tarkastelen intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia eri osa-alueilla, jotka ovat karkeasti jaoteltavissa makro-, meso- ja mikrotasoiksi. Pauli Niemelä (2020)

katsoo edellä mainituille tasoille kohdistuvalla sosiaalityön tutkimuksella pyrittävän löytämään vastauksia tutkimuskysymyksiin yhteiskunnalliselta (makro), yhteisölliseltä (meso) ja yksilölliseltä (mikro) tasolta. Tarkoitukseni ei ole tehdä kattavaa edellä mainitut tasot käsittävää tutkimusta, vaan olen hyödyntänyt makro-, meso- ja mikrotason jäsenystä hahmotellessani intersukupuolisten henkilöiden kokemusten tutkimisen lähtökohtia. Jäsennys on siten ollut pikemmin tutkijan apuväline kuin tutkimuksen tekemistä ohjaava rakenne tai viitekehys, enkä myöskään esittele tutkimustuloksia sen mukaisessa järjestyksessä.

Kuvio 2. Hahmotelma makro-, meso- ja mikrotasoista intersukupuolisten henkilöiden kokemusten tutkimisen lähtökohtana

Jäsennän makro-, meso- ja mikrotasot Niemelää (2020) mukailleen. Makrotasoon sisällytän erilaiset yhteiskuntarakenteet, kuten kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän, lainsäädännöt ja niihin liittyvät toimintakäytännöt. Mesotasoon sisällytän sosiaalisen ympäristön, auttamisjärjestelmän ja instituutiot. Tältä osin tarkastelen intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia auttamisjärjestelmän asiakkuuksissa, varhaiskasvatuksessa, koulussa

ja työelämässä sekä laajemmin sosiaalisessa ympäristössä. Mikrotasoon sisällytän sosiaaliset suhteet ja niihin liittyviä intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia tarkastelen läheis-, kumppanuus- ja ystävyysuhteiden osalta. Intersukupuolisten henkilöiden kokemaan pahoin- ja hyvinvointiin liittyen tarkastelen identiteettiä ja minäkäsitystä, koettua pahoinvointia ja viimeisimmäksi hyvinvointiin liittyviä vertaisuuden, voimaantumisen ja aktivoitumisen kokemuksia. Toisen tutkimuskysymyksen ohjaamana etsin tutkimusaineiston intersukupuolisten henkilöiden kokemuksista viitteitä vähemmistöstressistä ja kaksinapaisesta sukupuolijärjestelmästä sen taustatekijänä.

Lähtökohtaisen ymmärryksen mukaan eri tasot ja keskiössä oleva intersukupuolinen henkilö ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Esimerkiksi makrotason rakenteelliset tekijät heijastuvat edelleen meso- ja mikrotasolle aina intersukupuoliseen henkilöön saakka. Samoin eri tasoilla syntyvät intersukupuolisen henkilön kokemukset palautuvat intersukupuoliseen henkilöön niiden saamina merkityssisältöinä ja vaikutuksina, kuten koettuina pahoin- ja hyvinvointina. Samalla edellä mainitut heijastuvat takaisin eri tasoille intersukupuolisen henkilön kokemina elämisen, olemisen ja toimimisen mahdollisuuksina sekä vuorovaikutuksessa olemisen tapoina (vrt. Meyer 2003). Kysymyksessä on siten jatkuva kahdensuuntainen liike.

Pauli Niemelä (2020) huomauttaa sosiaalityön tieteenalalla tehtävän liian vähän toimintateoreettista tutkimusta, jossa tarkastellaan eri tasoilla ilmenevien tekijöiden jälkeen toimintaa ja työmenetelmiä, ja arvioidaan, miten mahdollisiin ongelmiin voidaan vaikuttaa. Tutkimukseni ei ole toimintateoreettinen tutkimus, mutta löydän kuvauksesta yhtymäkohtia omaan tutkimukseeni. Tutkin intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia myös sosiaalihuollon ja laajemmin auttamisjärjestelmän asiakkuuksissa. Tutkimuksen sivujuonteena pohdin, onko intersukupuolisia henkilöitä ja heidän vanhempiaan mahdollista tukea sosiaalityön asiantuntijuuden keinoin.

3.2 Tutkimusaineisto

Pohtiessani sopivaa aineistonkeruutapaa mietin, miten tutkia monella tapaa vaietuksi ja sorretuksi ymmärrettävää puhetta, jota ei juuri ole (ks. Häkkinen & Salasuo 9–17)? Löysin intersukupuolisten henkilöiden vertaissivustolta Intersukupuolisuus.fi joitakin kirjoitelmia, jotka eivät vastanneet omiin tutkimuskysymyksiini, mutta ajattelin niiden todentavan intersukupuolisten henkilöiden joukossa olevan heitä, jotka haluavat kirjoittaa kokemuksistaan. Ajattelin, että sensitiivisestä aiheesta kirjoittaminen voisi olla vieraalle tutkijalle puhumista helpompaa, ja päätin pyytää intersukupuolisia henkilöitä kirjoittamaan kokemuksistaan. Toisena vaihtoehtona päätin tarjota kasvokkain tai videopuheluna toteutettavaa haastattelua, jonka ajattelin voivan olla mielekkäämpi vaihtoehto joillekin kohderyhmään kuuluville henkilöille.

Laadin kirjallisen aineistonkeruupyynnön, jossa jaottelin tutkimuksen teemat seuraavalla tavalla: 1) Asema suomalaisessa yhteiskunnassa, 2) Kokemukset sosiaalisessa ympäristössä ja 3) Koettu hyvinvointi ja tuen tarve. Täsmensin teemoja tarkentavilla kysymyksillä, joiden tarkoituksena oli paitsi avata teemoja, myös ohjata tutkimukseen osallistujia vastaamaan siten, että saisin kerättyä tutkimuskysymysteni kannalta olennaisen aineiston. Ilmaisin aineistonkeruupyynnössäni myös mahdollisuuden vastata vain osaan teemoista tai kirjoittaa kokemuksistaan laajemmin, millä halusin mahdollistaa kokemuksellisen kertomuksen kirjoittamisen.

Lähetin aineistonkeruupyyntöni alkukesästä 2018 eteenpäin välitettäväksi tahoille, joiden arvioin olevan intersukupuolisten henkilöiden tavoittamisen kannalta merkittävimpiä: Intersukupuolisuus.fi -vertaissivuston ylläpitäjille ja TIKKA -hankkeen hankekoordinaatorille. Tämä ei kuitenkaan tuottanut yhtään kirjoitelmaa eikä yhteydenottoa. Sen sijaan havaitsin, että intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia ryhdyttiin tutkimaan lähes samanaikaisesti Oikeus- ja ulkoministeriöiden rahoittamana, ja kyseisen tutkimuksen tutkimuskysymykset olivat hämmentävän lähellä omiani. Kyseinen tutkimus on jo aikaisemmin mainitsemani Tikli Oikarisen (2019) *Ei tietoa eikä vaihtoehtoja – Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista*.

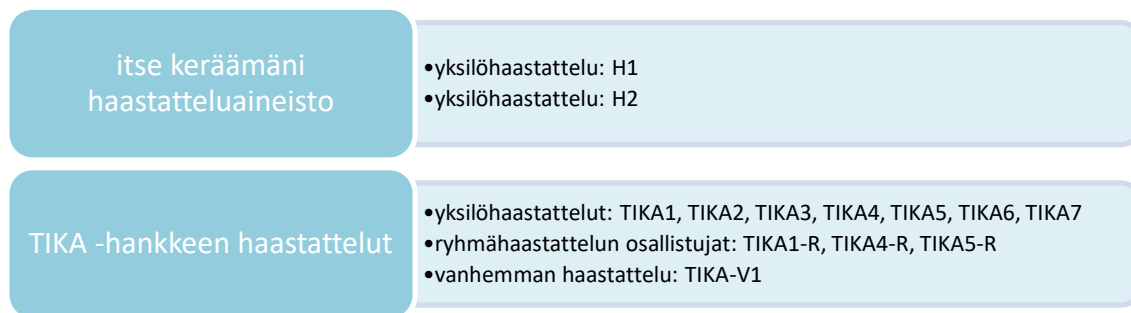
Tämän jälkeen muokkasin aineistonkeruupyyntöäni korostaen haastattelun mahdollisuutta, jotta ainakaan tutkimukseen osallistumisen tapa ei karsisi mahdollisia osallistujia. Elokuussa 2018 lähetin aineistonkeruupyyntöni toiselle kierrokselle Intersukupuolisuus.fi -vertaissivuston ylläpitäjille ja TIKKA -hankkeen koordinaattorille sekä laajemmin eri tahoille: Transtukipisteen työntekijöille, Trasek ry:lle sekä kaikille Seta ry:n paikalliseräjäryhmille, joihin oli mahdollista ottaa yhteyttä sähköpostin välityksellä. Aineistonkeruupyyntöäni jaettiin järjestöjen sisällä ja kanavilla, kuten Intersukupuolisuus.fi -vertaissivuston ja Trasek ry:n Facebook-sivuilla. Syksyllä 2018 lähetin aineistonkeruupyyntöni lisäksi kolmelle henkilölle, jotka olivat kertoneet intersukupuolisuudesta julkisuudessa. Toisenkaan aineistonkeruukierros ei kuitenkaan tuottanut yhtään tutkimukseen osallistujaa.

Erilaisten haasteiden ja ongelmien kohtaaminen on tutkimuksen tekemiselle tyypillistä, ja ne on ratkaistava silloin, kun ne tulevat vastaan. Olennaista tutkimuksen läpinäkyvyyden kannalta on, että tutkija kirjoittaa avoimesti myös kohtaamistaan haasteista ja pohdinnoistaan. (Häikiö & Niemenmaa 2007, 41–42.) Vaikka olin varautunut siihen, että marginaalisten, pitkään vaiettujen, salattujen ja hävettyjen ilmiöiden tutkiminen voi olla työlästä ja tutkimusaineiston kerääminen haastavaa (Häkkinen & Salasuo 2015, 9–17), koin haastateltavien löytämisen vaikeuden hämmentävänä. Havaitsin itselläni olleen esioletuksen, että intersukupuoliset henkilöt olisivat kiinnostuneita kertomaan kokemuksistaan, vaikka vain vaatimattomaan tutkimukseeni osallistumalla. Haastateltavien löytämisen vaikeus asetti koko tutkimusaiheen mielekkyyden kyseenalaiseksi ja sai minut pohtimaan, eivätkö intersukupuoliset henkilöt itse koe tutkimusta tärkeäksi, vai oliko syynä tutkimusaiheen sensitiivisyys tai se, ettei intersukupuolisuudesta ole totuttu puhumaan. Vai eikö minuun tutkijana luotettu, etenkin kun vaiettujen, salattujen ja hävettyjen ilmiöiden tutkijaan voi kohdistua ennakkoluuloja (mt. 2015, 9–17)? Ollessani yhteydessä TIKKA -hankkeen koordinaattoriin hän arvioi haastateltavien löytämisen vaikeuden taustalla olevan sensitiivisestä aiheesta puhumisen kuormittavuuden ja tutkimuksen samanaikaisuuden edellä mainitun Tikli Oikarisen (2019) tutkimuksen kanssa.

Loppuvuodesta 2018 lähetin aineistonkeruupyyntöni kolmannelle kierrokselle todeten, että joudun luopumaan tutkimusaiheestani, mikäli en löydä tutkimukseen osallistujia. Jaoin aineistonkeruupyyntöni uudelleen tahoille, joille olin jakanut sen toisella kierroksella,

ja sain useilta tahoilta vahvistuksia sen jakamisesta edelleen eri kanavilla, kuten verkkosivuilla. Lähetin aineistonkeruupyynnöni myös yhdelle toimittajalle, joka oli haastatellut intersukupuolista henkilöä erääseen sanomalehteen, pyytäen myös häntä jakamaan aineistonkeruupyynnöni edelleen. Kolmas kierros tuotti tulosta ja kolme intersukupuolista henkilöä otti minuun yhteyttä tarjoutuen haastateltaviksi. Heistä yksi rajautui kuitenkin pois aikataulullisista ja videopuhelun vaatimaan laitteistoon liittyvistä syistä. Kahden muun intersukupuolisen henkilön haastattelut toteutin alkuvuodesta 2019 videopuheluna. Videopuhelu valikoitui sopivimmaksi haastattelujen toteuttamisen tavaksi välimatkojen sekä sen tarjoaman tallennus- ja kuvayhteysmahdollisuuksien takia. Lopulta kuvayhteys toimi vain toisen haastateltavan kanssa, ja toisen kanssa haastattelu toteutui videopuheluna ilman kuvaa. Ensimmäinen haastattelu kesti noin 75 minuuttia ja toinen noin 120 minuuttia. Ensimmäisen haastattelun pituus litteroituna on 21 sivua ja toisen 19 sivua. Olen merkinnyt ensimmäisen haastattelun tunnisteella *H1* ja toisen *H2*.

Marginaalista ilmiötä tutkittaessa on usein tyydyttävä haasteiden ja epävarmuuden lisäksi myös tutkimusaineiston hajanaisuuteen (Häkkinen ja Salasuo 2015, 9–17). Ei kuitenkaan ole poikkeuksellista, että tutkimusaineiston riittämättömyys selviää vasta tutkimuksen tekemisen aikana, mikä vaatii tutkijalta joustavuutta (Häikiö & Niemenmaa 2007, 49–50). Tekemäni haastattelut tuottivat jo itsessään kohtuullisen määrän tutkimusaineistoa, mutta päätin hyödyntää sen lisäksi aineistotriangulaatiota, eli toisiaan täydentävien aineistojen käyttämistä, saadakseni intersukupuolisuuden sosiaalisesta ulottuvuudesta kokonaisvaltaisemman kuvan (ks. Laine ym. 2007, 23–27; Häkkinen ja Salasuo 2015, 9–17). Aineistotriangulaation toteutin hyödyntämällä sekundääriaineistoa ja sisällyttämällä tutkimukseeni TIKA -hankkeessa vuosina 2018–2019 tehdyt yhdeksän haastattelua. Ne ajoittuvat samaan ajankohtaan ja liikkuvat pääsääntöisesti samoissa teemoissa itse tekemiäni haastattelujen kanssa, sopien siten täydentämään tutkimusaineistoani. Haastattelut on julkaistu TIKA -hankkeen verkkosivuilla (Seta 2022b). Ne käsittävät seitsemän intersukupuolisen henkilön haastattelua, jotka olen merkinnyt tunnisteilla *TIKA1-TIKA7*, yhden intersukupuolisen lapsen vanhemman haastattelun, jonka olen merkinnyt tunnisteella *TIKA-VI* ja yhden intersukupuolisten henkilöiden ryhmähaastattelun, jonka osallistujat olen merkinnyt tunnisteilla *TIKA1-R*, *TIKA4-R* ja *TIKA5-R*. Ryhmähaastatteluun osallistuneet intersukupuoliset henkilöt ovat antaneet myös yksilöhaastattelut, joihin tunniste numerot viittaavat.

Kuvio 3. Tutkimusaineiston tunnistet

Tutkimusaineiston keräämisen haastavuuden vuoksi tutkimusaineiston rajaaminen ei ollut mahdollista. Tutkimusaineiston intersukupuolisten henkilöiden asuinpaikkakunnat ovat tiedossani kahden TIKA -hankkeessa haastatellun intersukupuolisen henkilön, intersukupuolisen lapsen vanhemman ja toisen itse haastattelemani intersukupuolisen henkilön osalta. Haastateltavani pyysi salaamaan asuinpaikkakuntansa anonymiteettiin liittyvistä syistä, minkä vuoksi oletan tietojen asuinpaikkakunnista puuttuvan myös muiden tutkimusaineiston intersukupuolisten osalta. Siltä osin kuin asuinpaikkakunnat ovat tiedossani, ne sijaitsevat Etelä-Suomessa, mutta se ei mahdollista johtopäätösten tekemistä muiden tutkimusaineiston intersukupuolisten henkilöiden asuinpaikkakuntien osalta. Tätä voidaan pitää puutteena tutkimuksen alueellisen paikantamisen kannalta, mutta toisaalta tarkastelen koko haastateltavien tähänastisen elämänkaaren aikana syntyneitä kokemuksia. Tutkimusaineistossa esiintyy viitteitä siitä, että haastateltavat ovat voineet vaihtaa asuinpaikkakuntia elämänsä varrella. Sosiaalisia kokemuksia on syntynyt myös varsinaisten asuinpaikkakuntien ulkopuolella esimerkiksi vapaa-ajanviettoon, sosiaalsiin suhteisiin ja palveluihin hakeutumiseen liittyvistä syistä. Tarkempi alueellinen paikantaminen vaatisi siten tietoa jokaisen kokemuksen syntysijasta, eikä se ole mahdollista olemassa olevilla tiedoilla.

Koska tutkimus on aina osa suurempaa ajallista kokonaisuutta ja aikajännettä, on myös sen ajallinen paikantaminen tärkeää (Malmsten 2007, 72–73). Intersukupuolisten henkilöiden asema ja oikeudet ovat olleet 2010-luvulla monella tapaa murroksessa yhtä aikaa lisääntyvän intersukupuolisuutta koskevan tietoisuuden kanssa (Oikarinen 2019, 34–36). Edellä mainittuja olen käsitellyt tarkemmin tutkimuksen toisessa luvussa. Muuttuvat olo-

suhteet huomioiden tutkimuksen kohderyhmään kuuluvien intersukupuolisten henkilöiden ja intersukupuolisen lapsen vanhemman iät näyttelevät merkittävää roolia pyrittäessä paikallistamaan kokemusten syntyä ajallisesti. Niiltä osin kuin tutkimukseen osallistujat ovat antaneet ikänsä tietoon TIKKA -hankkeessa tehtyjen haastattelujen osalta, olivat he haastatteluhetkellä iältään 26–59-vuotiaita (26, 26, 35, 36, 36 ja 59). Tieto iästä puuttuu kahden haastattelun osalta. Mitä tulee itse tekemiini haastatteluihin, sain toiselta haastateltavalta tiedon hänen iästään, mutta hän on pyytänyt salaamaan sen anonymiteettiin liittyvistä syistä. Tutkimuksen ajalliseen paikantamiseen liittyen on myös hyvä huomioida tutkimusaineiston haastattelujen sijoittuvan vuosille 2018–2019. Haastatteluajan kohtien jälkeen Suomessa on tapahtunut joitakin intersukupuolisten henkilöiden asemaan vaikuttavia muutoksia, joita tarkastelen myöhemmin tässä tutkimuksessa.

En ole sisällyttänyt tutkimusaineiston tunnistetietoihin haastateltujen henkilöllisyyteen, ikään, sukupuoleen, intersukupuolisuuteen liittyvään diagnoosiin enkä asuinpaikkakuntaan liittyviä tietoja, vaikka ne ovat tiedossani osan haastateltujen osalta. Tämä päätökseni liittyy tutkittavan ilmiön sensitiivisyyteen, haastateltavieni toiveisiin anonymiteetistä ja pyrkimykseni tutkimusaineiston yhdenmukaisesta tarkastelusta, mutta myös tutkimusaineiston jatkokäyttöön liittyviin hyviin käytäntöihin. Aineiston jatkokäytöstä ja tunnistetietojen käytöstä sen osalta tulisi kertoa haastateltaville etukäteen (Kuula & Tiitinen 2010, 450–451). Vaikka sekundääriaineiston haastattelut ovat julkisesti nähtävillä, olen kokenut edellä mainituista syistä eettiseksi käsitellä myös niitä ilman tunnistetietoja.

3.3 Tutkimushaastattelu- ja tutkimusanalyysimenetelmät

Erilaisiin haastattelumenetelmiin tutustuessani havaitsin, etteivät erot niiden välillä ole aina kovinkaan selkeitä. Oma haastattelumenetelmäni kuvailisin lopulta puolistrukturoiduksi teemahaastatteluksi, jossa käydään läpi samat teemat kaikkien haastateltavien kanssa, mutta kysymysten järjestys ja muoto voivat vaihdella (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 11–12). Joku toinen tutkija voisi luonnehtia haastattelumenetelmäni teemahaastatteluksi tai puolistrukturoiduksi haastatteluksi. Haastattelun toteuttamisen tavat ovat sidoksissa tutkimuksen teoreettis-metodologiseen lähestymistapaan (mt., 2005, 13–14), ja

puolistrukturoituun teemahaastatteluun päädyin, koska koin sen sopivan parhaiten tutkimukseni toteuttamiseen. Halusin haastattelumenetelmän ohjaavan haastateltavia vastaamaan tutkimuskysymyksiin, mutta mahdollistamaan myös kertomisen vapauden. Tutkijana koin myös tärkeäksi valmistautua haastattelutilanteisiin etukäteen mietittyjen teemojen ja tarkentavien kysymysten muodossa, koska ajattelin huolellisen valmistautumisen auttavan itse haastattelutilanteessa. Pysin valmistautumaan videopuheluihin muutoinkin hyvin, onhan haastattelujen tallentamisen onnistuminen luonnollisesti olennaisen tärkeää (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 14–15). Valitettavasti kuvayhteys ei toiminut toisen haastateltavani kohdalla, minkä hän arvioi johtuvan omasta älylaitteestaan. Mielessäni kävi myös, halusiko haastateltavani säilyttää anonymiteettinsä ulkomuotonsa osalta, mikä voi olla tärkeää sensitiivisen ja marginaalisen tutkimuksen kohderyhmän ollessa kyseessä (Tiittula ym. 2005, 264–271). Haastateltavani halusi kuitenkin osallistua haastatteluun kuvayhteyden puuttumisesta huolimatta, ja toisen haastateltavani kohdalla kuvayhteys toimi normaalisti.

Etenin haastattelutilanteissa suhteellisen jäsentyneesti etukäteen pohtimieni teemojen mukaisesti. Kysymysten järjestys ja muoto saattoivat poiketa toisistaan, ja niiden lisäksi esitin haastattelutilanteissa heränneitä lisäkysymyksiä, pyrkien tarkentamaan kuulemaani, säilyttämään haastattelujen keskustelunomaisen luonteen ja edesauttamaan haastateltavieni kertomaa. Samalla pyrin antamaan tilaa haastateltavien omille pohdinnoille, kertomuksille ja kuvailuille, joiden myötä haastattelut rönsyilivät. Haastattelujen voidaan ajatella olleen monelta osin myös kerronnallisia haastatteluja, joissa haastateltavani pyrkivät jakamaan ja tekemään minulle tutkijana ymmärrettäviksi omia elämäkokemuksiaan. Vaikka ensisijainen tarkoitus ei ollut saada käsitystä haastateltavien koko elämäkultasta tai rakentaa kokonaisvaltaista tarinaa, käsiteltiin haastatteluissa haastateltavien kokemuksia aina lapsuus- ja nuoruusvuosista nykyhetkeen saakka. (Vrt. Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189–204, 215–218.) Löydän myös haastateltavani Matti Hyvärisen ja Varpu Löyttyniemen (2005, 215–218) kuvailemien kerronnallisiin haastatteluihin osallistujien joukosta: Toista heistä voisin kutsua *rutinoituneeksi tarinankertojaksi*, joka on kertonut omat kokemuksensa ja oman tarinansa useita kertoja, ja toista *juuri nyt kertovaksi*, haastattelutilanteessa kokemuksensa ensimmäistä kertaa kertomukseksi tuottavaksi haastateltavaksi. (Mt., 215–218.)

Erilaisia kerronnallisten haastattelujen tapoja yhdistää kuunteleminen, jolla viitataan tutkijan kykyyn kuunnella haastateltavia ja lähteä heidän kertomuksiinsa mukaan (Hyväri-
nen ja Löyttyniemi 2005, 192–204). Tätä en kokenut itselleni tutkijana vaikeaksi, ovathan
haastateltavat lähtökohtaisesti henkilöitä, jotka tietävät ja joilla on myös oikeus tietää tut-
kittavasta ilmiöstä eniten, ja itse olin kiinnostunut kuulemaan (Tiittula & Ruusuvuori
2005, 10–14). Haastattelut syntyvät aina tutkijan ja haastateltavan välisen vuorovaikutus-
tilanteen tuloksina, eikä vuorovaikutuksen merkitystä voida vähätellä (Tiittula & Ruusu-
vuori 2005, 10–14). On selvää, ettei itseni eikä sekundääriaineiston haastattelijan vaiku-
tusta voida sulkea pois haastatteluihin ja tutkimusaineistoon liittyen. Olemme vaikutta-
neet niihin esimerkiksi siltä osin, millaisiin teemoihin haastatteluissa on keskitytty ja mi-
ten avoimesti haastateltavat ovat uskaltaneet kertoa kokemuksistaan. Esitetyillä kysy-
myksillä on myös ohjaava vaikutus, mutta haastatteluja tehdessäni pyrin olemaan tarkka
siinä suhteessa, etten esittäisi haastateltavilleni johdattelevia kysymyksiä (ks. Tiittula &
Ruusuvuori 2005, 10–14). Sosiaalityön työkokemuksestani oli tässä suhteessa hyötyä,
sillä myös sosiaalityötä tehtäessä on kiinnitettävä huomiota omaan tapaan olla vuorovai-
kutuksessa ja esittää kysymyksiä. Koin onnistuneeni siinä suhteessa, että molemmat haas-
tateltavani kertoivat suositteluvansa haastatteluun osallistumista tuntemilleen intersuku-
puolisille henkilöille. Toinen haastateltavistani toi myös esille, ettei hän ole voinut kes-
kustella omasta intersukupuolisuudestaan samalla tavoin kenenkään muun kanssa.

Tutkimusaineisto vaati litterointia itse tekemieni haastattelujen osalta. Haastattelutallen-
teista oli litteroidessa hyötyä, sillä ne mahdollistivat haastattelujen äärelle palaamisen yhä
uudelleen. Litterointitarkkuutta pohtiessani otin huomioon tutkimuskysymykset ja -me-
todin, ja päädyin litteroimaan aineistoni karkeasti ainoastaan puhetta koskevin merkein.
Tätä ratkaisua perustelen ensisijaisesti sillä, että tutkimukseni keskittyy haastateltavien
kokemuksiin, minkä lisäksi oma osuutensa päätökseen oli käytettävissä olevilla rajalli-
silla aikaresursseilla. (Ruusuvuori 2010, 424–427; Tiittula & Ruusuvuori 2005, 16–17.)
Siltikään lopullisen litterointitarkkuuden valitseminen ei ollut yksinkertaista, vaan punta-
roin esimerkiksi haastateltavien naurahdusten litterointia. Pohdin, mitä niiden poisjättä-
minen merkitsee lukijoiden tekemien tulkintojen kannalta, koska ymmärrän kommuni-
kaation olevan muutakin kuin puhetta. Toisaalta myös TIKA -hankkeessa tehdyt haastat-
telut on litteroitu karkeahkolla tavalla, ja koin kohtuulliseen yhdenmukaisuuteen pyrki-
misen tärkeänä lukijoiden kannalta. (Ks. myös Nikander 2010, 432–435.) Käytännössä

haasteita tuotti itselleni vieraiden puhekielisten ja murre sanojen litteroiminen, synnyttäen tunteen, etten kykene litteroimaan haastateltavien käyttämää kieltä ehyellä ja johdonmukaisella tavalla. Lopulta päädyin litteroimaan haastattelut yleiskielelle, mikä on perusteltua myös siitä syystä, ettei haastateltavien käyttämä kieli vie liikaa huomiota asiasisällöltä (ks. myös Kotimaisten kielten keskus 2021). Vielä perustellumpana syynä pidän haastateltavien anonymiteetin suojelemista. TIKKA -hankkeen haastattelujen osalta olen kuitenkin säilyttänyt alkuperäisen kirjoitusmuodon kaikkine vivahteineen, ja korjannut ainoastaan satunnaiset kirjoitusvirheet.

Tutkimusaineiston analyysimenetelmäksi valitsin teemoittelun, jonka tavoitteena on nostaa tutkimusaineistosta esille keskeisiä asiakokonaisuuksia ja piirteitä. Teemoittelu ei ollut itsestäänselvä valinta, mutta valikoitui siksi, että koin tärkeäksi pysähtyä intersukupuolisten henkilöiden kokemusten äärelle ja suhtautua avoimesti myös aineistosta esille nouseviin uusiin teemoihin. (Juhila 2021b.) Käytännössä etenin tutkimusanalyysissäni teemoittelulle tyypilliseen tapaan. Muodostin aluksi haastattelurunkoani mukailevat laajat teemat, joita olivat 1) Asema suomalaisessa yhteiskunnassa, 2) Kokemukset sosiaalisessa ympäristössä ja 3) Koettu hyvin- ja pahoinvointi sekä tuen tarpeet. Näiden niin sanottujen yläteemojen alle kokosin tekstinkäsittelyn avulla niihin sopivat kohdat haastatteluaineistosta. En rajannut aineistoa ennen teemoittelua, mikä osoittautui työlääksi ja aika vieväksi, mutta samalla myös uusien teemojen löytämisen mahdollistavaksi tavaksi. Samalla havaitsin, mitkä teemat nousivat tutkimusaineistosta esille määrällisesti merkittävimpinä, vaikka en luokitellut tutkimusaineistoa enkä laskenut haastattelusitaattien määriä. Tekemiäni haastattelujen välillä oli runsaasti vaihtelua sen suhteen, kuinka lavasti haastateltavani olivat vastanneet eri teemoihin liittyviin kysymyksiin. TIKKA -hankkeessa tehdyissä haastatteluissa puolestaan korostuivat terveydenhuollon asiakaskokemukset itse tekemiäni haastatteluja enemmän. Etenin tutkimusaineistoa yhdistävien ja erottavien teemojen etsimisen ja löytämisen kautta kohti yhä tarkempia teemoja ja lopullista analyysiä. Lopullinen analyysin kautta syntynyt teemoittelu ei vastaa alkuperäistä haastattelujen teemoittelua (vrt. Juhila 2021b).

Tutkimusaineiston temaattinen rajaaminen osoittautui haastavaksi kysymykseksi, johon palasin kerta toisensa jälkeen uudelleen, määrittelehän se myös tutkimuksen näkökul-

maa. Tutkimuksen tekemiseen liittyvän tiedon karttuessa ymmärsin, ettei tämä ole tavatonta, vaikka tuotti itselleni tunteen jonkinasteisesta haparoimisesta. Laadullista tutkimusta tehtäessä tutkimuksen lähtökohtia on kuitenkin yhä uudelleen tarkistettava, ja usein rajaus elää tutkimustyön aikana. Samalla rajaukset ovat osa tulkintaa: Rajauksia tehdessään, myös jotakin tutkimukseen sisällyttäessään, tutkija sulkee aina jotakin tutkimuksen ulkopuolelle ja tekee samalla valinnan siitä, mikä on tutkimuksen kannalta olennaista. (Malmsten 2007, 57–58, 72–73.) Itse painin erityisesti sen kysymyksen kanssa, sisällytänkö intersukupuolisten henkilöiden terveydenhuollon asiakaskokemukset osaksi tutkimusta. Alun perin olin ajatellut keskittyä ainoastaan sosiaalihuollon asiakaskokemuksiin, mutta aineistoa teemoitellessani huomasin terveydenhuollon asiakaskokemusten nousevan esille eri tavoin merkittävinä ja siten paikkaansa puoltavana teemana. Tutkijana ihastuin myös aineistooni siinä määrin, että koin useissa kohdin vaikeaksi valita, mitkä haastattelusitaatit ansaitsivat tulla lainatuksi tutkimuksessa. Yksikään niistä ei näyttäytynyt toista arvokkaampana, mutta määrää oli luonnollisesti merkittävästi rajattava. Tutkimukseen päätyneiden haastattelusitaattien valinnassa pyrin siihen, että ne kuvaisivat tutkimusaineistoa ja samalla intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia mahdollisimman laajasti ja monipuolisesti.

3.4 Tutkijan paikka ja tutkimuksen toteuttamisen eettiset kysymykset

Pohdin paljon tutkijan paikkaan ja asemaan sekä tutkimuksen toteuttamiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä jo tutkimusaihetta valitessani sekä myöhemmin tutkimusta tehdessäni, onhan eettisten kysymysten pohtiminen olennaisen tärkeää (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 13–14). Tutkijan on tarpeellista kysyä itseltään, mitä hän odottaa tutkimusta tehdessään löytävänsä, sillä tunnistamattomat, alitajuiset näkemykset ja odotukset voivat vahvistaa tutkijan ennakko-oletuksia. Ennakko-oletukset ja tutkijan positio vaikuttavat puolestaan tutkimuksen tekemiseen ja jopa sen johtopäätöksiin. Silloin kun tutkijalla on oma näkemyksensä siitä, mitä hän haluaa tutkimuksellaan osoittaa, on hänen tuotava se avoimesti esille osana tutkimuksen tekemistä. (Häikiö & Niemenmaa 2007, 54–56.) Oma tutkimusintressiäni on ohjannut halu edesauttaa intersukupuolisuutta koskevan ymmärryksen ja tietoisuuden laajentumista.

On kuitenkin selvää, että tutkimusaiheeni on haastava, sillä intersukupuolisuuden voidaan katsoa olevan monella tapaa vaiettu, salattu, hävetty ja piilotettu ilmiö. Halki tutkimuksen tekemisen olen pohtinut, kuinka tutkia marginaalista ilmiötä välttämättä tutkijan sudenkuopat, kuten intersukupuolisten henkilöiden ja heidän kokemustensa todellisuuden kadottaminen, yliymmärtäminen tai leimaaminen (vrt. Hurtig & Laitinen 2002, 13–17). Myös tutkijan ja tutkittavien välillä vallitsevien valtapositioiden tunnistaminen on tärkeää. Tutkija ei voi ottaa kantaakseen sankarin viittaa, joka tuo hiljennetyt ja vaiennetut äänet kuuluviin. Vähemmistöihin kuuluvat henkilöt halutaan usein leimata toisiksi, jolloin myös tutkija voi astua ehyen tarinan tuottamisen ansaan. Ehyiden tarinoiden kertomisen tarpeessa hiljaiset nähdään usein uhreina ja heitä puolustavat henkilöt sankareina. Tutkimuksen kohderyhmän asemoiminen uhrien asemaan ei kuitenkaan tee heille oikeutta, vain näin toimiessaan tutkija käyttää väärin omaa valtapositiotaan. Välttääkseni edellä mainitun olen kiinnittänyt erityistä huomiota siihen, että tuon esille myös intersukupuolisten henkilöiden myönteisiä kokemuksia. (Souto, Honkasalo & Suurpää 2015, 153–158.)

Olen myös pohtinut, miksi juuri minulla olisi oikeus tehdä tulkinta, että intersukupuoliset henkilöt haluavat oman äänensä kuuluville ja elämäkokemuksensa esille? Toisinaan ilmiötä koskeva hiljaisuus voi merkitä sitä, ettei puhumiselle koeta olevan tarvetta, ja kysymys siitä, milloin kyse on esille tuomista kaipaavista vaikenemisesta ja salailusta, on haastava. Yksi mahdollisuus todentaa jälkimmäinen on havaita ilmiön olevan näkyvä toisaalla, kun taas toisaalla sitä varjostaa hiljaisuus. (Löfström 2015, 131–135.) Intersukupuolisuutta tarkasteltaessa voidaan todeta medikalisoitumisen jättäneen intersukupuolisuuden sosiaalisen ulottuvuuden varjoonsa, mitä voidaan pitää merkinä jälkimmäisen tarkastelemisen tarpeesta. Sensitiivisen tutkimuksen ollessa kyseessä on kuitenkin kiinnitettävä erityistä huomiota tutkimuksen toteuttamisen tapoihin ja eettiseen harkintaan. Tutkittavan ilmiön ympärillä leijuva hiljaisuus vaatii hienovaraisuutta, avoimuutta ja herkkyyttä, mutta samanaikaisesti tutkijan tulee olla vähättelemättä ilmiötä ja sen merkityksiä. (Ks. Souto, Honkasalo & Suurpää 2015, 136–149.)

Marginaalisten ilmiöiden tutkiminen on tavanomaista haasteellisempaa tutkijan paikan ja aseman kannalta. Marginaalisten ilmiöiden tutkijat ovat erityisen alttiita tutkimusta kos-

kevalle kritiikille, josta voi tulla henkilökohtaista. Jo pelkästään ilmiön tutkimisen perustelu tiedeyhteisölle voi olla haastavaa, sillä marginaaliset ilmiöt eivät useinkaan ole tutkimuksen valtavirtaa. Oman tutkimusaiheeni olen kokenut tulleen toisinaan kyseenalaiseksi siitä syystä, että sen yhtymäkohtia sosiaalityöhön ei ole ymmärretty. Kokemukseni muistuttaa marginaalisten ilmiöiden tutkimiseen liittyvää paradoksia: Marginaaliset ilmiöt koetaan usein mielenkiintoisina, mutta tutkimustulosten sopimattomuus yleisiin uskomusjärjestelmiin voi aiheuttaa kielteisiä reaktioita. Kieltäminen on usein helpointa silloin, kun tutkimustulokset eivät sovi yksilön maailmankuvaan, ja niiden ymmärtäminen on haasteellista. (Häkkinen ja Salasuo 2015, 7–17.)

Marginaalisten ilmiöiden tutkiminen vaatii vahvuutta, sillä tutkimuksen tekemisellä voi olla kielteisiä seurauksia itse tutkijalle (Häkkinen & Salasuo 2015). Tutkimusta tehdessäni olen pohtinut paljon sitä, millaisen vastaanoton se saa intersukupuolisten henkilöiden keskuudessa. Erityisesti sukupuolentutkimuksen ja feministisen tutkimuksen piirissä tutkijan oma asemoituminen ja paikantuminen suhteessa tutkimusaiheeseensa on nähty lähtökohtaisesti merkittävänä (ks. esim. Aaltonen & Honkatukia 2002, 14–16). Toisinaan sensitiivisten ja haastavien tutkimusaiheiden tutkiminen vaatii myös tutkijan julkista paikantumista suhteessa tutkittavaan ilmiöön (Souto, Honkasalo & Suurpää 2015, 144–149), jonka kautta hän ikään kuin lunastaa oikeutensa ilmiön tutkijana. Tässä valossa pohdin sitä, missä määrin omalla taustallani on merkitystä tutkimukseni uskottavuuden kannalta? Tulisiko minun perustella tutkimusaiheeni valintaa henkilökohtaisella retoriikalla?

Tiedostan, että tutkijan oma avoimuus voi luoda tutkijan ja tutkimukseen osallistujien välille sellaista luottamusta, jota voi olla muutoin vaikea saavuttaa. Mitä enemmän haastateltavat tietävät tutkijasta, sitä turvallisemmaksi he voivat kokea oman osallistumisensa, ja sitä avoimempia vastauksia tutkija voi saada (Tiittula ym. 2005, 264–271). Olen myös tietoinen näkemyksistä, joiden mukaan ainoastaan vähemmistöön kuuluvilla henkilöillä on oikeus kertoa vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden tarinoita, ja kunnioitan näitä näkemyksiä. Sosiaalityön tieteenalalla on kuitenkin kokemukseni mukaan pikemmin huolehdittu siitä, ettei tutkimusaihe tulisi niin lähelle tutkijaa, että sen objektiivinen tarkastelu ja mahdollisesti omasta kokemusmaailmasta poikkeavien tutkimustulosten hyväksyminen vaarantuisivat. Uskon, että myös kohderyhmään kuulumaton tutkija voi tavoittaa jo-

takin olennaista ilmiöstä, jota hän pyrkii objektiivisesti tutkimaan, mutta samalla tiedostan sen tosiasian, että marginaalisia ilmiötä tutkimalla on mahdollista leimautua jopa sosiaalisesti tirkistelijäksi (ks. Häkkinen ja Salasuo 2015, 7–17). Tutkijana koen kuitenkin haastattelemieni intersukupuolisten henkilöiden oikeuttaneen tutkimuksen tekemisen osallistumalla siihen.

Perusteltu kysymys kuitenkin on, ovatko laadulliset haastattelumenetelmät oikeutettuja sensitiivistä ilmiötä ja sen herättämiä kokemuksia tutkittaessa, vai tulisiko sensitiivistä ilmiötä tutkia anonymimmällä tavalla. Sensitiivisestä aiheesta puhuminen voi olla erityisen haastavaa, vaikeaa ja satuttavaa, koska puhumisen kautta vaikeat kokemukset heräävät henkiin. (Ks. Souto, Honkasalo & Suurpää 2015, 136–149.) Luottamusta voi lisätä tutkijan paikantuminen tai asemoituminen suhteessa sensitiiviseen tutkimusaiheeseen, jolloin tutkija tulee ikään kuin haastateltavaa vastaan (Souto, Honkasalo & Suurpää 2015, 144–152). Pyrin taustoittamaan haastateltavilleni valintaani tutkia intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia kertomalla, kuinka tärkeänä pidän tutkimusaihetta ja sitä koskevan tietoisuuden lisääntymistä sosiaalityön tieteenalalla. Koin löytäväni tästä toiveesta yhteisen ja jaetun intressin haastateltavieni kanssa (ks. myös Nikander 2010, 447–450).

”Mitä sinäkin nyt teet, sen takia minä tähän mielenkiinnolla osallistun, että kun se pienikin tieto lähtisi leviämään ihmisten tietoon. Että nykyään ei tarvitsisi [intersukupuolisuuden] enää niin paljon aiheuttaa ongelmia, kun voisi jo nuorempana saada apua oikealla tavalla. Että se on toivo [...]” (H2)

Tutkijan toiminnalla on vaikutusta haastateltavien toimintaan. Kertaluontoisten haastattelujen erityisenä haasteena on, että luottamuksellinen suhde haastateltaviin on muodostettava heti (Kainulainen 2015, 70–74). Tutkimuksen luottamuksellisuuteen liittyy monta osa-aluetta, jotka pyrin huomioimaan tutkimusta tehdessäni. Aineistonkeruupyynnössä kerroin tutkimuksen tekemisestä ja annoin omat yhteystietoni. Koska haastateltavani ovat yksityishenkilöitä, en pyytänyt heiltä varsinaista kirjallista tutkimuslupaa, vaan sopimus osallistumisesta syntyi suullisena haastattelujen alussa. (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 17–18.) Sekundääriaineistoon käyttämiseen pyysin lupaa TIKKA -hankkeen koordinaattorilta ja sain kirjallisen vahvistuksen sähköpostilla. Haastattelujen alussa esittelin itseni ja kerroin opinnoistani sekä tutkimuksestani, sen tavoitteista, aineiston käsittelyn luottamuksellisuuteen liittyvistä tekijöistä sekä haastateltavien anonymiteetistä. Anonymiteetin turvaaminen on tärkeä osa tutkimuksen eettisyyttä, ja sen turvaamiseksi haastateltavien

nimet ja tunnistetiedot on salattu. Haastattelujen lopuksi kerroin haastateltaville heidän voivan kysyä, tarkentaa tai lisätä jotakin haluamaansa. (Vrt. Tiittula & Ruusuvuori 2005, 14–18.)

Tarjosin haastateltavilleni mahdollisuutta videopuheluhaastatteluihin, koska ajattelin, että haastateltavien mahdollisuus nähdä minut tutkijana voisi olla tärkeää haastateltavien turvallisuuden ja luottamuksellisuuden kokemusten synnyttämisessä. Samalla koin, että omien kasvojeni paljastaminen haastateltaville on vähintään mitä voin heille antaa, heidän kertoessaan minulle omat kokemuksensa. Ajattelin sanattoman viestinnän mahdollisuuden olevan tärkeä myös tutkimusaiheen sensitiivisyyden takia. Kuvayhteys osoittautui hyödylliseksi siinä suhteessa, että saatoinkin kiinnittää huomiota haastateltavan sanattomaan viestintään ja havaitsin hänen alkavan väsyä haastattelun loppuvaiheessa. (Vrt. Tiittula ym. 2005, 264–271.)

Tutkimusta tehdessäni koin olevani siinä suhteessa onnekas, että haastateltavat antautuivat luottamukselliseen keskusteluun kanssani aina haastattelujen ensihetkestä lähtien. Haastattelujen tekeminen oli omalla tavallaan jännittävää, olinhan ensimmäistä kertaa elämässäni tutkijan roolissa. Haastattelut voivat myös toisinaan muistuttaa terapeutista keskustelua, mikä voi olla haastattelijalle haastavaa (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 16–17). Sosiaalityön työkokemuksestani oli kuitenkin hyötyä; Onhan asiakastyössä ja haastattelujen tekemisessä monia samoja elementtejä (Padgett 1998, 12–16). Haastavimpana koin sen, että minun tuli saada yhtä aikaa vastauksia kysymyksiini ja toisaalta luoda haastateltaville turvallinen ja rauhallinen tila, jossa heidän tuottamansa puhe saattoi myös rönnyillä. Sosiaalityötä tehdessä asioiden käsittelyä on usein mahdollista jatkaa seuraavalla tapaamisella, mutta haastatteluja tehdessäni en ollut varma, haluavatko haastateltavat sitoutua useampaan haastattelukertaan.

Perehtymisestä tutkimusaiheeseen ja ymmärryksen osoittamisesta haastateltavien kokemusmaailmaa kohtaan oli myös haastatteluja tehdessä hyötyä, ja koin niiden mahdollistaneen haastattelujen ja luottamuksen syventämisen (ks. Kainulainen 2015, 75–76; vrt. Perttula 2008). Toisinaan luottamuksellisuuden tunne voi saada haastateltavan kertomaan myös asioita, joita hän myöhemmin katu (ks. Tiittula & Ruusuvuori 2005, 16–17). Näin

kävi toisen haastateltavani kohdalla: Hän totesi haastattelun lopuksi kertoneensa kokemuksistaan liian avoimesti ja esitti toiveen, etten liittäisi joitakin hänen arkaluontoisiksi arvioimiaan kommentteja osaksi tutkimustani. Olen luonnollisesti kunnioittanut tätä toivetta.

Toisen haastattelun päättyessä kohtasin myös yllättävän tilanteen, kun haastateltavani ehdotti kohteliaasti, että voisin etsiä hänen kuvansa ja mahdollisesti ryhtyä hänen ystäväkseen sosiaalisessa mediassa, mitä pidin suurena luottamuksen osoituksena. Haastateltavan halu jakaa jotakin itsestään tutkijalle ei ole tavatonta, mutta tällöin tutkijan on pohdittava omaa suhtautumistaan asiaan. Yhteydenpidon jatkaminen voi aiheuttaa tutkimuksen tekemisen rajojen hämärtyämisen sekä tutkijan ja haastateltavan suhteen monimutkaisuuden. (Tiittula ym. 2005, 264–271.) Koska en ollut osannut varautua ehdotukseen etukäteen, jäin pohtimaan tapahtunutta eri näkökulmista. Sosiaalityötä tehdessäni olen tottunut vetämään tiukan rajan julkisen ja yksityisen minäni ja roolini välille, ja luonteva ensireaktioni oli kieltäytyä tarjouksesta kohteliaasti. Tämä jäi kuitenkin painamaan mielestäni, koska haastateltavani oli juuri avannut suuren osan elämästään minulle, minkä vuoksi koin olevani hänelle jotakin velkaa. Käymämme keskustelu oli myös mielenkiintoinen ja olisin mielelläni jatkanut sitä pidempään. Kokemusta ja sen synnyttämiä ristiriitaisia tunteita ja pohdintaa pidän kuitenkin tärkeänä osana omaa tutkijaksi kasvamiseni prosessia.

4 Asema yhteiskunnassa ja auttamisjärjestelmän asiakkuudessa

4.1 Terveysthuollon asiakaskokemukset prologina elämäntarinoille

Ryhtyessäni tekemään tätä tutkimusta en ollut ensisijaisesti kiinnostunut intersukupuolisten henkilöiden terveydenhuollon asiakaskokemuksista – teenhän sosiaalityön tieteenalaan sijoittuvaa tutkimusta. Tutkimusaineistoa tarkastellessani en kuitenkaan voi sivuuttaa sitä tosiasiaa, että terveydenhuollon asiakaskokemukset erityisesti intersukupuolisuuden toteamiseen ja hoitokäytäntöihin liittyen nousevat siitä esille merkittävänä kokonaisuutena. Tämä ei ole sikäli yllättävää, että sukupuolen rajoja on perinteisesti valvottu lääketieteen toimesta lainsäädännön ja kirkon lisäksi (Mustola & Pakkanen 2007, 11–12). Sukupuolen moninaisuuden kategorioiminen lääketieteellisin käsittein on länsimaissa tyypillistä, ja silloin kun yksilön sukupuolokokemus on ristiriidassa ympäröivän yhteiskunnallisen ymmärryksen kanssa, leimataan yksilö yleensä sairaaksi (Karvinen 2012, 46–49). Lääketieteessä intersukupuolisuuden vastakohtiksi ovat asettuneet nais- ja mies-sukupuolen edustama normaalius, joiden valossa intersukupuolisuus on nähty poikkeavuutena (Pimenoff 2006, 173). Vastakkaisesta näkökulmasta intersukupuolisuuden katsotaan todentavan, kuinka sukupuolen määrittäminen esimerkiksi aivojen, kromosomien, sisäisten tai ulkoisten sukuelinten tai hormonaalisten tasojen perusteella ei ole mahdollista, vaan fyysinen sukupuoli on mahdollista nähdä sosiaalisesti rakentuneena (Davis & Preves 2017).

Tutkimusaineiston intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia tarkasteltaessa on syytä huomioida, että ne ovat oletettavasti syntyneet kokonaisuutta tarkastellen pitkällä ajanjaksolla, eikä niiden tarkka syntyhistoria ole ajallisesti paikannettavissa. Terveysthuollon hoitokäytännöt ovat sen sijaan jossakin määrin muuttuneet. Suomalaisesta tutkimuksesta (Oikarinen 2019, 11–15, 31–33) käy kuitenkin ilmi, että intersukupuolisilla henkilöillä ja/tai heidän vanhemmillaan on kielteisiä kokemuksia terveydenhuollon käytännöistä, mukaan lukien intersukupuolisten lasten sukupuolipiirteitä muokkaavasta kosmeettisesta kirurgiasta, myös 2010-luvulta. Intersukupuolisiin henkilöihin kohdistetaan yhä peruuttamattomia, kokeellisia ja terveydellisesti tarpeettomia lääketieteellisiä toi-

menpiteitä. Siten eri ihmisoikeustoimijoiden antamat suositukset, kuten intersukupuolisten henkilöiden oikeus keholliseen koskemattomuuteen ja itsemääräämisoikeuteen, hoidon järjestäminen moniammatillisissa tiimeissä ja intersukupuolisten henkilöiden sekä heidän vanhempiansa psykososiaalisen tuen ja vertaistuen piiriin pääsyn varmistaminen näyttäytyvät edelleen ajankohtaisina. (Mt., 11–15, 31–33.)

Kansainväliset ihmisoikeustoimijat ovat kehottaneet kieltämään intersukupuolisiin lapsiin kohdistuvat ilman terveydellisiä perusteita tehtävät lääketieteelliset toimenpiteet. Valtioita on kehoitettu valmistamaan, ettei muita kuin terveydelle välttämättömiä toimenpiteitä tehdä ennen kuin lapsi itse voi osallistua toimenpiteitä koskevaan päätöksentekoon. (Oikarinen 2019, 17–18.) Tämä on tärkeä näkökulma, koska sukuelinten kosmeettisiin leikkauksiin liittyy vakavia haasteita. Ne voivat aiheuttaa esimerkiksi arpikudoksia, kroonista kipua, seksuaalisen tuntoaistin menetystä, orgasmikyvyttömyyttä ja korjausleikkausten tarvetta (Pimenoff 2006, 177; MacGillivray & Mazur 2005) ja ovat siten rinnastettavissa vaikutuksiltaan ympärileikkauksiin (Salo 2012, 56–57; Mikkola 2009). Vaikka tyttöjen ympärileikkaaminen Suomessa on lainvastainen teko johtuen sen fyysiseen ja seksuaaliseen koskemattomuuteen sekä itsemääräämisoikeuteen kohdistuvasta loukkaavuudesta (Pyykkö 2012, 50–55), eivät edellä mainitut ulotu intersukupuolisiin lapsiin saakka.

Tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö kertoo näkevänsä tilanteen taustatekijöinä tiedon puutteen, lasten heikon aseman sekä intersukupuolisten lasten heikot yhteiskunnalliset oikeudet. Kosmeettisten leikkausten kielteiset seuraukset nousevat tutkimusaineistosta esille yhden intersukupuolisen henkilön ja intersukupuolisen lapsen vanhemman kertomina. Intersukupuolisen lapsen vanhempi kuvailee lapsensa kokeneen turhaa kärsimystä, kipua ja tuskaa kosmeettiseen leikkaukseen liittyen ja jakavansa lapsen kärsimystä koskevan tuskan kokemuksen yhä vuosien jälkeen. Haastatteleman intersukupuolinen henkilö puolestaan haluaa muistuttaa, että leikkaukset vaikuttavat myös seksuaaliterveyteen.

”Olen käynyt läpi hyvin mittavat ”korjausoperaatiot” 1–6-vuotiaana. Ajattelen, että se mitä minulle on tehty silloin ihan vauvana, on ollut täysin edesvastuutonta ja epäeettistä. Minulle on jäänyt ikuisiksi ajoiksi arvet siitä.” (TIKA6)

”Lapsi leikattiin ja se oli hirvittävää lapselle ja meille vanhemmille. Lapsi joutui teholle useaksi päiväksi, vaikka niin ei pitänyt käydä ja sitten meidän vuoden ikäinen lapsi piti sitoa kymmeneksi vuorokaudeksi jaloista ja käsistä kiinni sänkyyn. Minulle sanottiin, että kyllä lapset sopeutuvat, mutta meidän lapsi ei sopeutunut. Häntä oli pidetty paljon sylissä ja lähellä ja oli ihan kamalaa katsoa lapsen kipuja ja tuskaa. Tunnen itse yhä useamman vuoden jälkeen tuskaa lapsen turhista kärsimyksistä.” (TIKA-V1)

”Tuo leikkauskeskustelu on sellaista, että siinä puhutaan terveydestä – että se ei ole hyväksi lapselle. Mutta kukaan ei puhu siitä, miksi se ei ole terveydelle hyväksi. Siinä sivuutetaan aina seksi ihan täysin. Ja senhän takia niitä leikkauksia ei saa tehdä, että seksuaalisuus voisi hyvin. Sen takiahan genitaalit ovat olemassa, että niillä harrastetaan seksiä tai käydään pissalla.” (H1)

Tieto lapsen intersukupuolisuudesta voi järkyttää intersukupuolisen lapsen vanhempia erityisesti silloin, kun vanhemmilla ei ole tietoa intersukupuolisuudesta ja asia esitetään heille epäsensitiivisellä tavalla (Oikarinen 2019, 48–50). Intersukupuolisten lasten vanhemmat voivat myös kokea haastavia tunteita, kuten häpeää, huolta, pelkoa, syyllisyyttä ja vihaa (Pimenoff 2006, 177–180) ja olla huolissaan lapsensa joutumisesta syrjinnän kohteeksi (Bajpai 2004). Vanhempien ahdistusta lisääviä tekijöitä ovat suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 48–50) perusteella lapsen luonnehdinta sukupuoleltaan epäselväksi tai tilanteen kuvaaminen epänormaaliksi. Edellä kuvatut tekijät ovat vähemmistöstressin proksimaalisia stressitekijöitä ja/tai kielteisiä terveysvaikutuksia. Vaarana on, että vanhemmat pitävät intersukupuolista lastaan epänormaalina tai vääränlaisena, tai pahimmassa tapauksessa hylkäävät hänet (Bajpai 2004; Pimenoff 2006, 177–180).

Intersukupuolisten lasten vanhemmille annettavan tuen ensisijaisena tavoitteena tulee olla vanhempien tukeminen oman lapsensa ja tämän intersukupuolisuuden hyväksymiseen. Vanhemmat voivat kokea tuen tarvetta myös sosiaalisessa ympäristössä toimimiseen liittyen, kuten sen ratkaisemiseen, kenelle lapsen intersukupuolisuudesta voi ja/tai tarvitsee kertoa. Silloin kun lapsen intersukupuolisuuden hyväksyminen on vanhemmille haastavaa, voi siitä muodostua tabu, josta puhumista ja jonka paljastumista varotaan. (Pimenoff 2006, 177–180.) Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 43–50) perusteella tietoa lääketieteellisen tilan yhteydestä intersukupuolisuuteen ei ole aina intersukupuolisille henkilöille ja heidän vanhemmilleen kerrottu, vaikka se koetaan hyvin tärkeänä, koska tieto intersukupuolisuuden kattokäsitteestä edesauttaa esimerkiksi sukupuolen moninaisuuden ja vertaistukeen liittyvän tiedon etsimistä ja löytämistä. Tilanteessa on tapahtunut

myönteistä muutosta 2000-luvun aikana, mutta haasteita tuottaa intersukupuolisuutta tuntevien asiantuntijoiden vähäisyys. (Mt., 43–50.) Tämä nousee esille myös tutkimusaineistosta: Intersukupuolisen lapsen vanhempi ei ole kokenut saavansa tukea lapsensa intersukupuolisuutta koskien, vaan hänelle on kerrottu, ettei asuinpaikkakunnalla ole julkisen sektorin asiantuntijaa, jonka kanssa olisi mahdollista keskustella. Samalla vanhempi kertoo pohtivansa, miten keskustella intersukupuolisuudesta ja tehdystä leikkauksesta lapsensa kanssa. Yksi tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöistä nostaa myös esille huolen siitä, että intersukupuolisten lasten vanhemmat voivat päätyä tarpeettomiin kosmeettisiin hoitotoimenpiteisiin kokemansa hämmennyksen takia.

”Olin kysynyt, että olisiko mahdollista keskustella jonkun kanssa kunnallisella puolella näistä asioista, mutta sanottiin että [asuinpaikkakunnalla] ei ole ketään, joka tietäisi intersukupuolisuudesta ja jonka kanssa voisi keskustella. Eli jos ei suostunut leikkauksiin, niin mitään muuta tukea tai apua ei ollut tarjolla. [...] Emme ole puhuneet näistä asioista vielä lapsen kanssa ja mietin että miten ja milloin ne otetaan puheeksi.” (TIKA-VI)

Oikeanlainen tieto edesauttaa toimenpiteitä koskevien ratkaisujen tekemistä ja vahvistaa itsemääräämisoikeutta. Samalla se on erittäin tärkeää intersukupuolisuuden käsittelemisessä (Oikarinen 2019, 43–48). Tutkimusaineistosta käy kuitenkin ilmi, että intersukupuoliset henkilöt eivät ole aina kokeneet saaneensa riittävästi tietoa tehdäkseen hoitotoimenpiteitä koskevia päätöksiä. Kolme tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä tuo esille, että he eivät kokeneet saavansa riittävästi tietoa ja/tai keskusteluapua päätöksenteon tueksi. Neljälle intersukupuoliselle henkilölle ja intersukupuolisen lapsen vanhemmalle toimenpiteet on esitetty välttämättöminä. Vastaavia kokemuksia on esiintynyt suomalaisen tutkimuksen (mt., 62–68) perusteella yhä 2010-luvulla. Tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt tuovat esille kokeneensa hämmennystä, epätietoisuutta ja vaikeutta muodostaa yhtenäistä kokemusta tapahtumista tiedon puutteesta johtuen. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö kertoo tehneensä toimenpiteitä koskevan ratkaisun sillä periaatteella, kumpi kahdesta tarjotusta vaihtoehdosta oli vähemmän pelottava. Toinen haastattelemani intersukupuolinen henkilö kertoo saaneensa 10 vuotta hormonihoidtoa, jonka merkitystä hän ei ole ymmärtänyt. Tietoa ja tukea omaan ja/tai lapsensa intersukupuolisuuteen ja hoitotoimenpiteisiin liittyvään päätöksentekoon tutkimusaineiston intersukupuoliset ja intersukupuolisen lapsen vanhempi ovat saaneet Transtukupisteestä,

joka on nykyinen Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. Haastatteleman intersukupuolinen henkilö kertoo, että hän on vasta siellä asioidessaan ymmärtänyt itselleen annettavien hormonaalisten hoitojen merkityksen.

”No, kyllä minulta kysyttiin, että millä tavalla haluan sen tehdä, eli vaihtoehdot annettiin. Että leikataanko, vai tehdäänkö toinen vaihtoehto. Minä en halunnut sitä leikkausta, koska kuulosti vähän pelottavalta, että joku leikkelsi minua. Sitähän minä juuri tarkoitan, että ei kukaan halua, että sukupuolielimiä leikataan! Miten kukaan olettaa, että vauvan voi mennä noin vain silpomaan ilman lupaa? Se on aivan käsittämätöntä.” (H1)

”Silloin kun aloitettiin se hormonihoito, siitäkään ei yhtään kerrottu, että mitä se on. Mitä se tarkoittaa. Sitä vain alettiin antaa [...] Viime syksynä otin yhteyttä Transtukipisteeseen, ja olen siellä käynyt pari kertaa ja olen ollut sinne yhteyksissä. Oikeastaan vasta nyt minä käsitän, mitä se tarkoittaa, että annetaan tuollaisia hormonipistoksia.” (H2)

Useat tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt kertovat kokeneensa terveydenhuollon asiantuntijoiden taholta epäasiallista kohtelua. Intersukupuolisen lapsen vanhempi kertoo hoitokontaktin päättyneen kokonaan, kun hän kieltäytyi lapsensa uudesta kosmeettisesta leikkauksesta. Yksi intersukupuolinen henkilö kertoo kokeneensa painostusta ja vihaa kertoessaan terveydenhuollon asiantuntijoille, että lopettaa käynnissä olevan hoidon. Lisäksi hänellä on ollut vaikeuksia saada omia potilasasiakirjojaan. Vastaavia kokemuksia asiakirjojen saamisen vaikeuksista ja/tai niiden häviämisestä sekä terveydenhuollon asiantuntijoiden taholta koetusta painostuksesta nousee esille myös suomalaisesta tutkimuksesta (Oikarinen 2019, 43–48, 62–68).

Intersukupuolisuus on aikaisemmin voitu salata intersukupuolisilta henkilöiltä ja jopa heidän vanhemmiltaan, tai vanhempia on voitu kehottaa salaamaan se lapseltaan ja sosiaaliselta ympäristöltä sillä perusteella, että tiedon intersukupuolisuudesta on arvioitu olevan psyykkisesti kuormittavaa. Salaaminen voi kuitenkin aiheuttaa kielteisiä seurauksia, kuten tietämättömyyttä, hämmennystä, epävarmuutta, vihaa ja häpeää, ja yhtäkkinen tieto intersukupuolisuudesta voi aiheuttaa sopeutumisvaikeuksia. Tiedon salaaminen ei ole näistä syistä enää nykyaikainen hoitokäytäntö. (MacGillivray & Mazur 2005; Pimenoff 2006, 177–180.) Sen seuraukset näkyvät kuitenkin edelleen. Tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö kertoo ymmärryksen syntymisen siitä, mitä hänelle on lapsuudessa tehty, olleen kamala ja hirvittävä kokemus.

”Leikkaus epäonnistui täysin ja lääkärit myönsivät sen. Lääkärit pitivät ihan itsestään selvänä asiana, että tehdään uusia leikkauksia. Piste. Kun kyseenalaistin asian ja sanoin, että lastamme ei enää leikata kosmeettisista syistä, niin koko hoitokontakti loppui saman tien. Sanottiin, että ei sitten ole tarvetta asioida täällä ja kirjaimellisesti luuri laitettiin kiinni.” (TIKA-VI)

”Siellä [potilasasiakirjoissa] oli tosi avaavia haastatteluja ja vanhempien kysymyksiä sekä hoitajien kertomuksia, miten olin ollut reipas, mutta ikävöinyt illalla vanhempia. Pisimmillään olin lapsena kolme viikkoa kerrallaan sairaalassa. Se oli aivan kamala tilanne, kun luin mitä minulle oikeasti on tehty. Ihan hirvittävä.” (TIKA6)

Tutkimusaineiston valossa intersukupuolisille henkilöille tehtävien kosmeettisten toimenpiteiden taustalta on löydettävissä sukupuolittuneita rakenteita, kuten kehollisiin standardeihin ja seksuaaliseen kanssakäymiseen liittyvää normatiivista ajattelua. Yksi tutkimusaineiston intersukupuolisista henkilöistä tuo esille, ettei hänen sukupuoli-identiteettiään huomioitu hoitotoimenpiteistä päätettäessä, ja hänelle valittu sukupuoli oli väärä. Kolme tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä ja intersukupuolisen lapsen vanhempi kertovat toimenpiteiden taustalla olleen kaksinapaiseen sukupuolijärjestelmään liittyviä tekijöitä. Intersukupuolisen lapsen vanhemmalle toimenpiteitä perusteltiin sukupuolittuneilla käsityksillä, kuten sillä, että miehet ovat yleensä naisia pidempiä ja virtsaavat seisaaltaan. Haastattelemani ja toinen tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö kertovat toimenpiteiden taustalla olleen ajatuksen siitä, että he kykenevät harrastamaan heteroseksuaalista, penetroivaa seksiä. Haastateltavani huomauttaa, ettei hänen seksuaalista suuntautumistaan edes huomioitu asian yhteydessä, vaan hänestä tehtiin hetero-olettama, ja kokee intersukupuolisiin henkilöiden kohdistettavien toimenpiteiden taustalla vaikuttavan heteronormatiivisuuden. Yksi intersukupuolinen henkilö tuo esille terveydenhuollon toimenpiteiden tuottaneen hänelle epävarmuutta suhteessa omaan sukupuolienkokemukseensa.

”Minulle esimerkiksi vagina rakennettiin juuri sen takia, että voin olla yhdynnässä miehen kanssa. Se on minun terveydenhuoltokokemukseni. Olin 16-vuotias ja silloin minulle sanottiin, että kun sinulla on poikaystävä, hänen pitää pystyä panemaan sinua, eihän siitä muuten tule mitään. Se oli minusta hassua – kukaan ei edes kysynyt, tykkääkö minä pojista.” (H1)

”Vaikka leikkausten ja hoitojen arvaus olisi mennyt oikeinkin, niin se aiheuttaa, että joutuu pohtimaan sukupuolta, koska hoidot aiheuttavat sellaisen epäilyksen varjon.” (TIKA6)

Niin lähde- kuin tutkimusaineiston perusteella terveydenhuollon asiakaskokemuksilla voi olla intersukupuolisille henkilöille ja heidän vanhemmilleen kauaskantoisia seurauksia. Asiantuntijoiden tulkinnat ja tavoitteet ovat asiakkaiden ja asiantuntijoiden keskinäisissä suhteissa määräävässä asemassa ja vaikuttavat tehtäviin toimenpiteisiin. Erityisen haavoittavia terveydenhuollon asiantuntijoiden toimintaan liittyvien kielteisten kokemusten voidaan katsoa olevan siitä näkökulmasta, että lähtökohtaisesti asiantuntijoihin luotetaan. Auttamistyön ansa piilee kuitenkin siinä, ettei asiakkaan ja asiantuntijan välinen suhde ole koskaan tasa-arvoinen, koska asiantuntijalla, kuten lääkäriellä, on käytössään tietoa, valtaa ja vaikuttamisen sekä toiminnan mahdollisuuksia. (Mönkkönen 2018, 59–70.) Asiantuntijoiden toiminnan kyseenalaistaminen ei ole helppoa, koska heidän tehtäväänään on auttaa (vrt. Hurtig & Laitinen 2002, 11–13).

Lähde- ja tutkimusaineisto osoittavat, että kokemukset väärin kohdelluiksi ja petetyiksi tulemisesta terveydenhuollon asiantuntijoiden toimesta aiheuttavat intersukupuolisille henkilöille ja heidän vanhemmilleen kielteisiä tunteita ja terveysvaikutuksia. Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 11–15) perusteella intersukupuoliset henkilöt kokevat toimenpiteiden seurauksena kehodysforiaa ja fyysistä kipua. Tahdonvastaisten toimenpiteiden kohteeksi joutuneet yhdistävät kokemuksensa seksuaaliseen väkivaltaan ja hyväksikäyttöön. Psykkisinä kielteisinä terveysvaikutuksina esille nousevat itsetuhoisuus, masennus, ahdistus, paniikkihäiriöt, traumaoireet ja dissosiaatiohäiriöt, ja leimaantumiseen liittyvät häpeän, nolouden ja salailun tunteet. (Mt., 11–15.) Tutkimusaineistosta esille nousevat häpeä, kiusaantuneisuus ja epänormaaliuden kokemuksen vahvistuminen. Eräs tutkimusaineiston intersukupuolisista henkilöistä tuo esille vääryyksien tapahtuneen 80-luvulla, mutta kokevansa vihaa siitä syystä, ettei tilanne ole nykyaikana juuri parempi. Kaksi tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä ja intersukupuolisen lapsen vanhempi tuovat esille, että he eivät enää luota terveydenhuollon asiantuntijoihin tai siihen, että saivat heiltä oikeanlaista tietoa.

”Minulla on kuitenkin intersukupuolisuuteeni ja hoitoihin liittyviä kokemuksia, joihin liittyy häpeän tunteita.” (TIKA2)

”[...] en varmasti luota enää yhteenkään lääkäriin.” (TIKA4-R)

Kaksi tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä tuovat esille olevansa tyytyväisiä siihen, ettei heihin ole kohdistettu kosmeettisia toimenpiteitä. Esille nousee myös näkemys, ettei kehollisuuden tulisi määrittää sukupuolta. Useat tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt esittävät, että intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeutta tulisi vahvistaa, lääketieteellisiä toimenpiteitä ei tulisi esittää välttämättömyyksiä silloin kun ne eivät sitä ole, heteronormatiivisuuden ei tulisi määrittää toimenpiteitä ja intersukupuolisuudesta tulisi antaa oikeanlaista tietoa.

Yksi intersukupuolinen henkilö esittää, että intersukupuolisen lapsen suojelemisen kosmeettisilta leikkauksilta tulisi olla lastensuojeluperuste. Sosiaalityön näkökulmasta lapsia koskevat ihmisoikeudet ja lasten kuuleminen ovat tärkeitä, ja lasten on tärkeä saada oikeanlaista tietoa, olla osallisina ja tulla kohdatuiksi omissa asioissaan. Lapset kykenevät ilmaisemaan omia ajatuksiaan, näkemyksiään, odotuksiaan ja toiveitaan, kun siihen annetaan mahdollisuus. Tiedon arvostaminen on tärkeää niin lasten osallisuuden kuin myös heidän oikeuksiensa toteutumisen näkökulmasta, ja saatua tietoa on mahdollista hyödyntää myös hoidollisen, lasta eheyttävän työskentelyn perustana. Lapsilla tulee kuitenkin olla oikeus turvaan ja suojeluun myös silloin, kun he eivät itse tuota tietoa tai halua olla osallisina. (Hurtig 2006, 178–193.)

Kysymys kosmeettisten toimenpiteiden ajankohdasta osoittautuu kuitenkin tutkimusaineiston intersukupuolisten henkilöiden keskuudessa haastavaksi ja jakaa näkemyksiä: Toisen näkökannan mukaan lapsen tulisi saada päättää asioista siinä vaiheessa, kun hän on kykenevä tekemään päätöksiä, ja toisen näkökannan mukaan lapset ovat liialti sosiaalisen ympäristön paineen alla, jotta he kykenisivät todellisuudessa päättämään asiasta. Lisähaasteen asiaan tuo tietoisuus siitä, että transsukupuolisiksi itsensä kokevat henkilöt tarvitsevat hoitoja, ja yksi tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö tuo esille toivonensa leikkausta lapsena. Haastatteleman intersukupuolinen henkilö kertoo myös kokevansa, että hänelle alaikäisenä tehty kosmeettinen toimenpide oli kaikesta huolimatta oikea-aikainen, ja kertoo kosmeettisten toimenpiteiden lykkäämisen aiheuttaneen usealle tuntemalleen intersukupuoliselle henkilölle haasteita mielenterveyteen ja parisuhteen muodostamiseen liittyen. Myös ristiriita sen suhteen, että intersukupuolisiin lapsiin kohdistetaan kosmeettisia toimenpiteitä, mutta transsukupuolisten lasten on haastava saada hoitoja, nousee esille. Edellä mainittujen tekijöiden valossa kysymys intersukupuolisille

lapsille tehtävien kosmeettisten leikkausten näkeminen lastensuojelullisena kysymyksenä vaatii huolellista arviointia ja lisätutkimuksia.

”Minun mielestä siinä ei pitäisi olla eroa pelkästään lääketieteellisten kysymysten myötä. Minusta intersukupuolisille lapsille ei pitäisi tehdä mitään mitä ei olla valmis tekemään transsukupuolisille lapsille. Miksi toiset leikellään pikkuvauvoina ja toiset eivät saa hoitoja murrosikäisenä? Se on ihan käsittämätön asia.” (TIKA4-R)

”Haluaisin vaikuttaa lastenoikeuksiin siten, että minusta pitäisi olla lastensuojeluperuste, jos vanhemmat eivät kykene suojelemaan intersukupuolista lasta kosmeettisilta leikkauksilta, tai varsinkin jos vanhemmat toivovat sellaisia. Mutta se ei ole niin yksioikoista, koska lääkärit eivät saisi myöskään rikkoo omia eettisiä aatteitaan. Kuka siinä sitten on syyllinen; ne vanhemmat vai lääkärit? Ja tietysti kaikki perustuu siihen, että lääkäreillä ja vanhemmilla pitäisi olla tarpeeksi tietoa siitä, miten haitallisia toimenpiteet ovat.” (TIKA5)

Tutkimusanalyysin perusteella intersukupuolisilla henkilöllä ja intersukupuolisen lapsen vanhemmalla on kielteisiä kokemuksia liittyen terveydenhuollon asiantuntijoiden toimintaan suhteessa omaan tai lapsensa intersukupuolisuuteen. Kokemusten syntyhistoria ei ole tutkimusaineistosta paikannettavissa ja niiden voidaan olettaa syntyneen pitkällä aikavälillä: Yksi tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö tuo esille kokemustensa ajoittuvan 80-luvulle. Kielteisinä kokemuksina esille nousevat tiedon ja/tai potilasasiakirjojen salaaminen, kosmeettisten toimenpiteiden esittäminen välttämättömyyksinä, puutteet intersukupuolisuutta koskevan tuen saamisessa sekä terveydenhuollon asiantuntijoiden taholta koettu epäasiallinen toiminta, kuten painostus, viha ja hoitosuhteen lopettamien kosmeettisista toimenpiteistä kieltäytyessä. Vaikka osa kokemuksista voi ajoittua ajallisesti kauas taaksepäin, on huomioitava, että monet kielteisten kokemusten seuraukset vaikuttavat intersukupuolisten henkilöiden elämässä yhä nykypäivänä. Tutkimusanalyysin perusteella intersukupuoliset henkilöt ovat kokeneet terveydenhuollon asiakaskokemusten ja toimenpiteiden seurauksina vähemmistöstressiin viittaavia tunteita, kuten häpeää ja epänormaaliuden tunteita, ja osa tuo esille menettäneensä luottamuksen terveydenhuollon asiantuntijoihin, millä voi olla vakavia seurauksia.

Intersukupuoliset henkilöt ja intersukupuolisen lapsen vanhempi esittävät toiveen siitä, että intersukupuolisuuteen liittyen olisi saatavilla tietoa ja tukea, ja intersukupuolisten

henkilöiden itsemääräämisoikeutta ja kehollista koskemattomuutta kunnioitettaisiin. Kysymys siitä, tulisiko intersukupuolisiin lapsiin kohdistaa kosmeettisia toimenpiteitä, mikäli lapset itse niihin suostuvat, jakaa sen sijaan näkemyksiä. Sosiaalityön asiantuntijuuden näkökulmasta lasten tulee vähintään saada ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti esitettyä tietoa omasta tilanteestaan ja heitä tulee kuulla omaan tilanteeseensa liittyen. Tämä on myös merkityksellistä siitä näkökulmasta, että terveydenhuollon asiakaskokemukset näyttävät tutkimusaineiston valossa eräänlaisena lähtölaukauksena, prologina intersukupuolisten henkilöiden elämälle intersukupuolisina ja antavat siten ensikosketuksen siihen, miten ympäröivä yhteiskunta ja sosiaalinen ympäristö intersukupuolisuuteen suhtautuvat.

4.2 Intersukupuolisuus yhteiskuntarakenteiden varjossa

Yhteiskunnalliset rakenteet tulevat helposti sivuutetuiksi esimerkiksi silloin, kun syrjintää tarkastellaan ainoastaan yksilönäkökulmasta (Pakkanen 2007, 15–16). Rakenteelliset tekijät ovat kuitenkin keskeisessä roolissa suhteessa intersukupuolisten henkilöiden kokemuksiin omasta asemastaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Sinänsä neutraalista tilasta, kuten yhteiskunnasta, muodostuu henkilökohtaisten kokemusten ja toiminnan kautta kokemusmaailmaan yhdistyvä tila (Malmsten 2007, 63–68), johon voi yhdistyä niin kielteisiä kuin myönteisiä kokemuksia. Seuraavaksi tarkastelen sitä, millaisia kokemuksia tutkimusaineiston intersukupuolisilla henkilöillä on liittyen omaan sosiaaliseen asemaansa suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö tuo esille, kuinka intersukupuolisuus ilmiönä liittyy niin henkilökohtaiseen, sosiaaliseen kuin yhteiskunnalliseen tasoon hänen elämässään. Intersukupuolisuuden tarkasteleminen yhteiskunnallisella tasolla tuottaa myös mahdollisuuden eräänlaiseen objektiivisuuteen ja mahdollisuuteen etäännyä henkilökohtaisuudesta.

”Intersukupuolisuus merkitsee eri tasoilla olevia asioita. Siinä on se henkilökohtainen taso, oma elämänkokemus, eletty elämä, se miten en ensin tiennyt intersukupuolisuudesta ja miten se tuli sitten tiedostetuksi asiaksi omassa elämässä. Sitä kautta se levisi myös sosiaalisesti ilmiöksi elämässäni ja sitä kautta aloin nähdä myös yhteiskunnallisia näkökulmia. Minulle se yhteiskunnallisten näkökulmien käsitteleminen on helpompaa ja objektiivisempää, vaikka omasta elämästä pystyykin näkemään selkeästi ne sidoskohdat,

jotka liittyvät niihin ongelmallisiin yhteiskunnallisiin näkökulmiin. Se, että saa katkaistua sen liiallisen henkilökohtaisuuden, niin se tuntuu helpommalta. ” (TIKA4)

Lainsäädäntö ilmentää kunkin yhteiskunnan arvomaailmaa ja kertoo siten omaa kieltään siitä, kuinka eri väestöryhmiin ja erilaisiin yksilöihin yhteiskunnassa suhtaudutaan. Se, kuka tai ketkä näkyvät lainsäädännössä, kuka tai ketkä ovat sen suhteen näkymättömiä ja kenellä tai keillä puolestaan on lainsäädännön suomia oikeuksia, tuottaa merkittävää tietoa yhteiskunnassa vallitsevasta tasa-arvosta tai epätasa-arvosta sekä ihmisoikeuksista ja niihin mahdollisesti liittyvistä epäkohdista. Lait eivät olisi Suomessa olemassa sellaisina kuin ne ovat, jollei enemmistö yhteiskunnan kansalaisista hyväksyisi niitä. (Lehto 2020, 7–11.) Marginaaleihin sijoittuvien ryhmien tarkastelu ei siten tuotakaan tietoa ainoastaan marginaalissa elävistä, vaan piirtää samalla eteemme kuvan heistä, jotka ovat keskiössä. Lainsäädännöllä on perinteisesti ollut oma paikkansa sukupuoleen liittyvien rajojen valvojana. Nykyaikana lainsäädännön kautta tapahtuva valvonta on vähentynyt ja kulttuurilliset normit ja tavat ovat ottaneet entistä enemmän jalansijaa. Ei voida kuitenkaan sanoa, ettei lainsäädännöllä sukupuolen rajojen valvojana olisi edelleen merkitystä. (Mustola & Pakkanen 2007, 11–12.) Useat tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt kertovat tunnistavansa lainsäädännön ja kulttuurin yhteyden sukupuoleen, sukupuolijaotteluun ja kaksinapaiseen sukupuolijärjestelmään.

”Niin, kun meidän kulttuurimme kuitenkin pakottaa valitsemaan, pitkälti. Halutaan tietää ihmisten sukupuoli, koska se on niin tärkeää. Vaikka eihän sillä ole mitään väliä, ei pitäisi olla. Mutta tällä hetkellä sillä on. ” (H1)

”Tilastot ja yhteiskuntajärjestys tuntuu perustuvan kahden sukupuolen järjestykseen. Ensimmäinen kysymys kaikissa kyselyissä on sukupuoli. ” (TIKA4-R)

Suomalaisen yhteiskunnan lainsäädäntöjä tarkasteltaessa on havaittavissa niiden kytkeytyminen kaksinapaiseen sukupuolijärjestelmään. Syntymänsä jälkeen jokainen intersukupuolinen lapsi on rekisteröitävä tytöksi tai pojaksi, koska väestötietojärjestelmä tunnistaa ainoastaan kaksi eri sukupuolta, vaikka perusteita nais- tai miessukupuolen valitsemiselle ei useinkaan ole (Pimenoff 2006, 181). Rekisteröinnin myötä vastasyntynyt saa henkilötunnuksensa, joka on sisältää sukupuolimerkinnän. Valtiovarainministeriö on kuitenkin

uudistamassa henkilötunnusjärjestelmää ja sukupuolineutraalia henkilötunnusta koskevien muutosten on tarkoitus tulla voimaan vuoden 2027 alusta (Valtiovarainministeriö 2022). Myös nimilainsäädäntö heijastelee kaksinapaista sukupuolijärjestelmää, mutta se on kuitenkin uudistunut vuonna 2019. Esimerkiksi etunimen muuttamisesta on tehty uudistuksen myötä aikaisempaa helpompaa, mikä on parantanut intersukupuolisten henkilöiden tilannetta (Seta 2022a). Sukupuolineutraalien etunimien antaminen on myös sallittua (Digi- ja väestötietovirasto 2022).

Tutkimusaineistosta nousee esille kokemuksia, jotka viittaavat kaksinapaisuuden tuottavan haasteita intersukupuolisille henkilöille monissa arjen käytännöissä. Kaksi intersukupuolista henkilöä tuo esille kokevansa haasteita henkilöllisyysasiakirjojen suhteen: Toisen kohdalla sukupuolimerkintä on aiheuttanut vaikeuksia rajanylityksissä, eikä hän halua tästä syystä matkustaa. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö kokee puolestaan ahdistusta siitä, että hän tulee väärin sukupuolitetuksi henkilöllisyysasiakirjojensa takia, mikä on vähemmistöstressin distaalinen stressitekijä.

”Kun minullakin on ”F” passissa, tarkoittaa se sitä että kaikessa on se naisleima. Se on aika ahdistavaa, kun tulee koko ajan väärinsukupuolitetuksi. Se voi olla todella ahdistavaa. Terveystieteissä tai missä ikinä. Poliisin kanssa jos joutuisi tekemisiin, hekin haluavat katsoa henkilöllisyyspaperit. Se on tärkeää, kumpi tai mikä sukupuoli niissä on.” (H1)

”Tarviitsen passiini oikean sukupuolen tämän nykyisen naisellisen kuvani lisäksi, koska vaikka näytän passissa siltä kuin nyt näytän, niin kirjain on M, mikä aiheuttaa vaikeuksia rajanylityksissä. Merkintä ’nainen’ passissa mahdollistaisi matkustamisen. [...] Tällä hetkellä en kuitenkaan matkusta, koska en jaksa hankaluuksia, joita seuraa passin väärästä sukupuolimerkinnästä.” (TIKA1)

Myös sukupuolen juridista vahvistamista koskeva lainsäädäntö eli niin kutsuttu Translaki (2002/563) vaikuttaa intersukupuolisten henkilöiden tilanteeseen silloin, kun intersukupuolisen henkilön sukupuolienkokemus ei vastaa hänelle syntymässä valittua sukupuolta ja intersukupuolinen henkilö kokee tarvetta korjata juridisen sukupuolensa ja/tai saada korjaushoitoja. Juridisella sukupuolen korjaamisella tarkoitetaan nimenomaan hallinnollista prosessia, jolla henkilötunnus korjataan vastaamaan sukupuolienkokemuksen mukaista sukupuolta (Seta 2022c). Kansainväliset ihmisoikeustoimijat ovat esittäneet suosituksinaan, että Translaki tulee uudistaa, ja sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen on

oltava lainsäädännöllisesti itsemääräämisoikeuteen perustuva läpinäkyvä ja nopea prosessi (Oikarinen 2019, 11–15). Marinin hallituksen hallitusohjelman tavoitteena on säätää itsemääräämisoikeutta kunnioittava laki sukupuolen vahvistamiseen liittyen. Hallituksen esityksen mukaan laista poistetaan lisääntymiskyvyttömyyden vaatimus ja lääketieteelliset hoidot, joihin sukupuolen juridinen korjaaminen on ollut sidottu, eriytetään juridisen sukupuolen korjaamisesta. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2021b.) Nämä tekijät kohentavat tilannetta, minkä yksi tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö tuo esille.

”Kun translaki astuu voimaan, niin se auttaa myös intersukupuolisia ihmisiä.” (TIKAI-R)

Juridisen sukupuolen voi hallituksen esityksen mukaan korjata 18 vuotta täyttänyt henkilö omalla perustellulla selvityksellään, ei ilmoituksella (Sosiaali- ja terveysministeriö 2021b). Tässä suhteessa suomalainen lainsäädäntö ja sen myötä erityisesti intersukupuolisten lasten oikeudet kokemansa sukupuolen juridiseen vahvistamiseen jäävät yhä selvästi jälkeen verrattuna muihin Pohjoismaihin. Ruotsissa on voimassa lainsäädäntö, jossa alle 12-vuotiaan intersukupuolisen lapsen huoltaja voi hakea muutosta lapsensa juridiseen sukupuoleen ja tätä vanhemmat lapset voivat hakea muutosta huoltajan suostumuksella. Norjassa alle kuusivuotiaan intersukupuolisen lapsen huoltaja voi hakea muutosta lääkirinlausunnolla, tätä vanhemmat lapset yhdessä huoltajansa kanssa ja 16 vuotta täyttäneet lapset omalla ilmoituksellaan. Islannissa ja Tanskassa 15-vuotiaat lapset voivat korjata juridisen sukupuolensa omalla ilmoituksellaan ja tätä nuoremmat vanhempiensa suostumuksella, Islannissa vaihtoehtoisesti myös erityisen komitean puoltamana. (Seta 2022c.)

Yhteiskunnallisissa rakenteissa, kuten lainsäädännöissä, voidaan nähdä valtarakenteita. Valtaa ylläpidetään nimenomaan rakenteellisesti ja siihen on mahdollista törmätä kaikilla tasoilla mikrotasolta makrotasolle saakka. Valta rakentuu epätasaisesti, ja silloin kun epätasaista valtaa tuotetaan jatkuvasti, valtasuhteet jähmettyvät. Vähemmistöasema vaikuttaa siihen, millaisia mahdollisuuksia yksilöillä on erilaisiin resursseihin ja millaisiin olosuhteisiin marginaaleissa elävien on mahdollista pyrkiä. Valtaa käyttävillä on mahdollisuuksia määritellä yhteiskunnallisia normeja, nimetä marginaalissa olevat, sulkea heidät pois ja myös vartioida normeja rikkovia. Koska valtaapitävät hyödyntävät hyväksytyjen erojen ulottuvuuksia, on marginaalista vaikeaa tai jopa mahdotonta päästä pois. (Gordon 2008, 19–20, 29–31.)

Suomessa valtasuhteita ja sukupuoleen liittyviä erontekoja pidetään kiistanalaisina, vaikka sukupuoliin liittyvää kaksijakoista luokittelua esiintyy jatkuvasti myös arkiymmärryksessä ja -puheessa (Aaltonen 2008, 36–37). Silloin kun eroja ei havaita tai ne sivuutetaan, syntyy vahva käsitys siitä, mikä on normaalia (Lehtonen & Löytty 2003, 8–10). Kaksi tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä tuo esille intersukupuolisiin henkilöihin kohdistuvan yhteiskunnallisia normeja, vallankäyttöä ja eriarvoistamista. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö arvioi vallan tekevän ihmiset sokeiksi intersukupuolisten henkilöiden eriarvoisuudelle. Toinen intersukupuolinen henkilö puolestaan arvioi intersukupuolisten henkilöiden muodostavan uhan yhteiskunnallisille normeille ja järjestykselle, minkä vuoksi heihin kohdistetaan kosmeettisia toimenpiteitä. Samalla hän kokee kulttuurillisen ymmärtämättömyyden vaikuttaneen siihen, että hän itse joutui lääketieteen uhriksi.

”Valta tekee empatiakyvyttömäksi ja sokeaksi eriarvoisuudelle.” (H2)

”Tämä liittyy ihmisoikeuksiin. Intersukupuoliset lapset ovat uhka tälle järjestelmälle. He kyseenalaistavat sen oletuksen, että on vain kaksi sukupuolta, jonka perustella voidaan tilastoida ja asettaa yhteiskunta järjestykseen, perhepolitiikka ja kaikki perustuu siihen. Niin mitä muuta voidaan tehdä, kun ne syntyvät intersukupuoliset lapset leikata äkkiä jompaankumpaan lokeroon, että tämä järjestelmä pysyy pystyssä yhtä sortavana ja järjettömänä.” (TIKA5-R)

”Yhteiskunnan sekaannuksesta seurasi se, että jouduin lääketieteen uhriksi. En ajattele niiden ihmisten olleen pahoja, vaan ne tekivät sen mitä niiden piti tehdä tässä meidän kulttuurisessa ymmärtämättömydessämme.” (TIKA5)

”Ja osa lääkäreistä perustelee leikkauksia sellaisilla syillä, että lasta ei kiusattaisi koulussa tai että lapsen vaan pitää olla jompikumpi, tyttö tai poika, tai ei ole muuten merkintää, jolla ihminen laitetaan väestöräkisteriin. Oikeasti siksikö pitää muokata ihmisen kehoja, että saadaan raksi ruutuun? Yhteiskunnan sukupuolittuneisuudesta ja normatiivisuudesta seuraa paljon haitallisia asioita.” (TIKA5)

Kolme tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä tuo esille tarpeen purkaa kaksinapainen sukupuolijärjestelmä ja murtaa sukupuoli jaottelu ja sukupuoliroolit. Esille nousee myös näkemys siitä, kuinka kaksinapaisuudesta ja perinteisistä rooleista luopuminen helpottaisi intersukupuolisten henkilöiden lisäksi kaikkien yhteiskunnan jäsenten elämää. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö tuo esille sukupuolen ylipäättään olevan sosiaalinen konstruktio. Intersukupuolisuuden käsitteen hän näkee toistaiseksi tarpeellisena,

koska se mahdollistaa esimerkiksi intersukupuolisten henkilöiden hoitamisen, mutta ideaalimaailmassa käsitteelle ei olisi hänen näkökulmastaan tarvetta. Kysymys virallisesta kolmen sukupuolen järjestelmästä eli mahdollisuudesta saada esimerkiksi sukupuolimerkintä ”muu” virallisiin asiakirjoihin jakaa kuitenkin vahvasti tutkimusaineiston intersukupuolisten henkilöiden näkemyksiä. Kaksi intersukupuolista henkilöä kokee kolmannelle sukupuolimerkinnälle olevan tarvetta, kun taas kaksi intersukupuolista henkilöä kertoo suhtautuvansa asiaan varovasti ja pelkäävänsä sen johtavan leimaantumiseen ja mahdollistavan syrjinnän. Syrjinnän oletaminen ja/tai pelkääminen on vähemmistöstressin proksimaalinen stressitekijä.

”Se [kolmas sukupuolimerkintä] tulee ensimmäisenä mieleen, se olisi minulle todella tärkeää intersukupuolisena, kun minä en koe olevani mies tai nainen. Jotkuthan kokevat olevansa miehiä tai naisia, heille se on helpompi valita. Ja silloin kun [intersukupuolinen] lapsi syntyy, olisi todella tärkeää, että voisi laittaa papereihin ”en tiedä”. ” (H1)

”Onko kolmas sukupuoli -merkintä väestörekisterissä samanlainen juttu kuin rekisteröity parisuhde, avioliitto homoille, ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden vastainen? Suhtautuisin aika kriittisesti kaikenlaisiin merkintöihin, joita voidaan käyttää syrjivästi.” (TIKA5-R)

Pidemmällä ajanjaksolla tarkasteltuna tasa-arvokysymykset ovat varsin tuoreita suomalaisessa yhteiskunnassa. Tasa-arvon hahmottaminen laajempaan kokonaisuuteen, johon liittyvät sukupuolen monimuotoisuuteen kytkeytyvät kysymykset sekä heteronormatiivisuuden kriittinen tarkastelu, on noussut laajemmassa merkityksessään esille vasta 2000-luvulla. (Husso & Heiskala 2016, 5–10.) Kansainväliset ihmisoikeustoimijat ovat esittäneet suosituksinaan, että intersukupuolisten henkilöiden syrjintää tulee ehkäistä Tasa-arvolain mukaisesti tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti, ja tasa-arvotyöhön on kohdistettava riittävästi resursseja (Oikarinen 2019, 11–15). Tasa-arvolakiin vuonna 2015 tehdyn muutoksen myötä syrjintäkielto ulotettiin myös sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun (Sosiaali- ja terveysministeriö 2015), mikä on lähtökohtaisesti kohentanut intersukupuolisten henkilöiden tilannetta. Tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt esittävät, että intersukupuolisuuteen liittyvät kysymykset tulee nähdä nimenomaan ihmisoikeuskysymyksinä lääketieteellisten kysymysten sijaan, eikä niitä ole oikeutta vähätellä vedoten intersukupuolisten henkilöiden määrään.

”Toivon, että is-asiat nähtäisiin ihmisoikeusloukkauksina ja nimenomaan lastenoikeuksien loukkauksina eikä jonain medikalisoituna mössönä mikä häviää näkyvistä kokonaan. Niin kauan kuin joku asia on lääketieteellinen asia, niin me luotetaan, ja totta kai meidän täytyisikin voida luottaa lääkäreihin. Pitäisi tehdä selväksi mikä on lääketieteellinen asia ja mikä on ihmisoikeusasia.” (TIKA5)

”Toivoisin, että intersukupuolisuus ei olisi sellainen asia, josta puhtaan kummallisena asiana tai harvinaisena erikoisuutena. Intersukupuolisuus on määritetty harvinaiseksi asiaksi. Yksi syy, johon on vedottu, on että intersukupuolisia on niin vähän, että ei niistä niin tarvitse välittää. Mutta itse asiassa intersukupuolisia ihmisiä on olemassa aika iso määrä. Eikä ihmisten määrä saisi vaikuttaa siihen ovatko heidän ihmisoikeutensa tärkeitä vai eivät.” (TIKA4)

Erilaisuuden katsotaan toisinaan vaativan suvaitsevaisuutta. Suvaitsevaisuuspuhe edustaa kuitenkin itsessään vallankäyttöä, koska se pitää sisällään oletuksen erilaisuudesta, joka vaatii suvaitsemista. Samalla suvaitsevaisuuspuhe häivyttää eriarvoisuutta aiheuttavat yhteiskunnalliset ja kulttuurilliset rakenteelliset tekijät ja käytännöt. Erilaisuuden suvaitseva tai sensitiivinen kohtaaminen ei itsessään riitä eikä auta muuttamaan eriarvoisuutta tuottavia rakenteellisia tekijöitä, vaan tarvitaan laaja-alaisempaa ymmärrystä ja tekoja muutosten aikaansaamiseksi. Erilaisuus on mahdollista kohdata onnistuneesti silloin, kun syntyy ymmärrys siitä, että kaikki ovat keskenään erilaisia. Erilaisuus ei ole ominaisuus, vaan se tuotetaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvissa kohtaamisissa. (Lehtonen & Löytty 2003, 7–13.) Tutkimusaineistosta toive moninaisuuden hyväksymisestä nousee esille useiden intersukupuolisten henkilöiden esittämänä. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö toivoo, että moninaisuus nähtäisiin rikkautena. Samalla yksi tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö huomauttaa kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän olevan niin syvästi opittu rakenne, ettei hän itsekään ole päässyt siitä irti.

”Ja sitten tämä ihmisen olemisen moninaisuus ylipäättään. Toinen tykkää väreistä ja toinen ei tykkää väreistä. Kuka tykkää mistä, ja toinen toisesta. Ne ovat kaikki sitä ihmisen olemisen moninaisuutta, sitä rikkautta joka meillä on. Että on monenlaisia ajatuksia mukana. Että se kaikki sallittaisiin rikkautena.” (H2)

”Luulisi, että intersukupuolisena olisin päässyt irti kaksijakoisesta ajattelusta. Välillä säikäyttää, kun saa itsensä kiinni kaksinapaisesta ajattelusta, vaikka itsen pitäisi olla se suurin esimerkki siitä, että osaa ajatella sukupuolta muuten kuin kaksijakoisesti. Mutta toisaalta se kaksijakoinen ajattelu on niin taottu omaan mieleen, että ei siitä ole kenenkään niin helppo irtautua.” (TIKA6)

Kansainväliset ihmisoikeustoimijat ovat esittäneet, että sukupuolen moninaisuutta on tutkittava ja siitä on tiedotettava asianmukaisesti yhteiskunnallisella tasolla. Samalla eri alojen ammattilaisten, kuten varhaiskasvatuksen, koulujen, oppilaitosten, terveydenhuollon, työyhteisöjen ja harrastusten parissa työskentelevien henkilöiden tietämystä intersukupuolisuudesta tulee vahvistaa. (Oikarinen 2019, 11–15). Myös tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt toivovat, että tietoisuus intersukupuolisuuden olemassa olosta lisääntyisi. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö kertoo halunneensa osallistua tutkimukseeni juuri tästä syystä. Hän toivoo, että intersukupuolisilla henkilöillä olisi mahdollisuus saada apua jo nuoruudessa, jolloin he säästyisivät mahdollisesti suuremmilta ongelmilta elämänsä aikana. Erityisen tärkeänä hän näkee tiedon levittämisen heille, joilla on mahdollisuuksia vaikuttaa sosiaaliseen ympäristöön. Samansuuntaisia näkemyksiä esittävät myös kaksi muuta tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä ja intersukupuolisen lapsen vanhempi, joka kokee tärkeänä myös sukupuolen moninaisuudesta kertomisen kouluissa.

”[...] olisi hirveän tärkeää, että se tietotaito leviäisi nopeasti niihin ihmisiin, joilla on vaikutusta siihen ympäristöön. Tarkoitin juuri terveydenhoitoa ja koulutusta, eli opettajia ja... Mutta, varsinkin vanhempi väki terveydenhoidossa tai opetusmaailmassa, niiden mielipiteitä ei niin nopeasti käännetä, valitettavasti. [...] On paljon kaikenlaisia uhkakuviakin, valitettavasti.” (H2)

”Toivon lisää keskustelua intersukupuolisuudesta ja tiedon lisäämistä. Jos ihmiset eivät tiedä siitä, niin se on tabu. Mutta jos ihmiset tietäisivät intersukupuolisuudesta ja se olisi normaali asia, niin se varmasti helpottaisi keskustelua etenkin lasten parissa.” (TIKA6)

”Biologiassa koulussa pitäisi opettaa ihan perusasioissa, että sukupuoli on moninainen asia, että ei tulisi kenellekään yllätyksenä, että sukupuoli ei ole vain joko-tai. Tiedettäisiin, että on olemassa muitakin kuin vain tyttöjä ja poikia. Se pitäisi opettaa, että ihminen joka ei ole mies eikä nainen ei ole mikään sirkusfriikki, vaan kuka vain meistä.” (TIKA-V1)

Tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt kertovat kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän läpäisemässä yhteiskunnassa elämisen tuottavan kielteisiä tunteita. Yksi tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö kertoo kokevansa yksilön jäävän erilaisten ehdottomien määritelmien alle, ja toinen kokee intersukupuolisuuden merkitsevän käytännössä sitä, että intersukupuolisten henkilöiden täytyy tulla jollakin tavoin toimeen yhteiskunnan aiheuttaman sekaannuksen kanssa. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö puolestaan

kertoo, että ei koe sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden olevan tasa-arvoisia, koska heillä ei ole yhtäläisiä oikeuksia muiden yhteiskunnan jäsenten kanssa. Tällöin intersukupuoliset henkilöt eivät tule nähdyiksi oman sukupuolensa edustajina, mikä tuottaa tunteen toiseudesta ja on hyvin kuormittavaa. Kokemukset kertovat proksimaalisesta vähemmistöstressistä. Intersukupuolisten henkilöiden tunnustaminen olisi haastattelemaleni intersukupuoliselle henkilölle signaali, joka osoittaisi hänen olevan näkyvä ja olemassa, mutta samanaikaisesti hän kertoo kaipaavansa myös konkreettisia yhteiskunnallisia tekoja.

”On paljon ehdottomia määritelmiä siitä, mitä naiseus, mieheys tai intersukupuolisuus on. Minusta tuntuu, että yksilö jää määritelmien alle.” (TIKA7)

”Kyllähän se on sellaista toiseuttamista. Ja minäkin olen kuitenkin naisoletettuna elänyt suurimman osan elämästäni. Kyllä minä koen, että naisenakaan minä en ole tasa-arvoinen tässä yhteiskunnassa. Sitten kun on vielä intersukupuolinen, kyllä siinä tulee toiseuden tunne todella vahvasti. Kuten minä sanoin aikaisemmin, ei tule nähdyksi eikä validoiduksi oman sukupuolensa edustajana. Se on todella raskasta.” (H1)

Tutkimusanalyysin perusteella useat intersukupuoliset henkilöt tunnistavat kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän ja/tai heteronormatiivisuuden, sukupuolijaottelun ja sukupuoliroolien olemassa olon yhteiskunnassa ja oman epätasa-arvoisen asemansa taustatekijänä. Useat tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt tunnistavat vallan, normien ja vallitsevan kulttuurillisen ymmärryksen vaikutuksen intersukupuolisten henkilöiden asemaan sekä yhteiskunnallisen tarpeen pitää yllä kaksinapaista sukupuolijärjestelmää ja/tai heteronormatiivisuutta. Edellä mainittujen tekijöiden koetaan tulevan erityisen näkyviksi intersukupuolisiin lapsiin kohdistettavissa kosmeettisissa toimenpiteissä. Lisäksi niiden vaikutukset näkyvät tutkimusaineiston intersukupuolisten henkilöiden kokemina myös lainsäädännöllisissä tekijöissä, kuten tarpeissa rekisteröidä intersukupuoliset lapset nais- tai miessukupuolen edustajiksi. Kaksi intersukupuolista henkilöä kertoo virallisten asiakirjojen sukupuolimerkintöjen aiheuttavan heille käytännön haasteita, joihin liittyen toinen intersukupuolinen henkilö kertoo kokevansa vähemmistöstressin distaalisenä stressitekijänä ilmenevää väärin sukupuolittamista ja kielteisenä terveysvaikutuksena ilmenevää ahdistusta, ja toinen on pyrkinyt sopeutumaan tilanteeseen lopettamalla matkustamisen eli kapeuttamalla omaa sosiaalista toimintaansa. Yhteiskunnalliset rakenteet tuottavat tutkimusanalyysin perusteella intersukupuolisille henkilöille myös vähemmistöstressin

proksimaalisia stressitekijöitä, kuten kokemuksen omasta näkymättömyydestä, toiseudesta ja vähempiarvoisuudesta.

Intersukupuoliset henkilöt toivovat, että tietoisuus intersukupuolisuudesta leviäisi paitsi niiden asiantuntijoiden keskuudessa, jotka kykenevät vaikuttamaan sosiaalisiin ympäristöihin, myös laajemmin yhteiskunnassa, ja moninaisuus tulisi hyväksytyksi ja nähdyksi elämää rikastuttavana tekijänä. Myös konkreettisia yhteiskunnallisia tekoja toivotaan. Kysymys niin sanotusta kolmannen sukupuolimerkinnän mahdollisuudesta jakaa vahvasti tutkimusaineiston intersukupuolisten henkilöiden näkemyksiä, osan kokiessa sille selkeää tarvetta ja osan pelätessä siihen mahdollisesti liittyvää leimaantumista ja syrjintää. Syrjinnän pelko itsessään on vähemmistöstressin proksimaalinen stressitekijä.

4.3 Sosiaalityön ja auttamisjärjestelmän kohtaamiset ja asiakaskokemukset

Intersukupuolisten henkilöiden on tärkeää saada tukea haasteisiinsa ja tarpeen vaatiessa myös itsensä hyväksymiseen. Erityisesti mielenterveydellisiä haasteita kohdattaessa on huomioitava mahdolliset taustatekijät, kuten vähemmistöstressi. (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021.) Sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijoiden antamalla tuella voi olla suuri merkitys intersukupuolisten henkilöiden hyvinvoinnille silloin, kun asiantuntijoilla on riittävästi tietoa ja näkemyksiä intersukupuolisuuteen liittyen (vrt. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2022b). Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 101–103) perusteella intersukupuoliset henkilöt eivät ole kokeneet erityisesti hyötyvänsä terveydenhuollon asiantuntijoiden tarjoamasta psyykkisestä tuesta intersukupuolisuuteensa liittyen. Terveydenhuollon asiantuntijat eivät ole myöskään kertoneet intersukupuolisille henkilöille vertaistuen saamisen mahdollisuudesta, vaan sen sijaan heille on kerrottu intersukupuolisuuden olevan harvinainen asia. (Mt., 101–103.) Silloin kun asiantuntijoilla ei ole riittävästi ymmärrystä tai näkökulmia intersukupuolisen henkilön kohtaamiseen, voi asiantuntijan vaihtaminen olla tarpeen (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2022b).

Tutkimusaineistossa ei esiinny viitteitä siitä, että intersukupuoliset henkilöt olisivat kokeneet saavansa asiantuntijoilta sellaista tukea ja apua, joka vähentäisi vähemmistöstressin vaikutuksia. Eräs tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö kuvailee jääneensä

vaille ulkopuolista tukea ja kokevansa selviytyneensä elämässään sattumanvaraisesti. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö kertoo kokevansa hämmennystä siitä, miksi sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt eivät ole erilaisten palveluiden asiakkaidessa, vaikka heihin kohdistuu erilaisia vähemmistöstressiin liittyviä terveysriskejä. Intersukupuolisen lapsen vanhempi kokee huolta erityisesti niiden intersukupuolisten lasten suhteen, joiden vanhemmilla ei ole resursseja etsiä itse tarvittavaa tietoa intersukupuolisuudesta.

”Mutta vaikka en ole saanut yhtään tukea ulkopuolelta näihin asioihin, niin kaiken sen jälkeen mitä olen kokenut, olen kuitenkin jotenkin pystynyt rakentamaan itselleni ehjän elämän. [...] On ollut kaikki mahdollisuudet, että asiat menisivät pieleen. Minä olen selvinnyt jotenkin. Mutta monet onnekkaat asiat elämänsäni ovat olleet hiuskarvan varassa.” (TIKA6)

”Jotenkin hämmentää, koska kuitenkin itsemurhaprosentti on korkeampi, ja kaikki muut mielenterveys- ja päihdeongelmat ovat korkeammalla sukupuolivähemmistöillä. Niin miksi he eivät sitten ole asiakkaina? Se on hämmäntävää.” (H1)

”Tukipalveluista on puute. [...] kokoisessa kaupungissa ei ole ketään, jonka kanssa keskustella intersukupuolisuudesta. Tällainen palvelu olisi oltava julkisella puolella kaikkien saatavilla. Kaikilla ei ole resursseja lähteä selvittämään asiaa muilta tahoilta. Mietin mitä niille lapsille tapahtuu, joilla ei perheessä ole riittäviä resursseja hakea tarvittavaa tietoa.” (TIKA-VI)

Sosiaalityön asiantuntijuuteen liittyy lähtökohtainen ymmärrys siitä, kuinka asiakkaiden kokemukset itsestään ja sosiaalisesta ympäristöstään ovat aina sidoksissa heidän kokemuksiinsa omasta ihmisarvostaan, sosiaalisesta asemastaan ja sosiaaliin ryhmiin kuulumisesta. Asiakkaiden kokemukset syntyvät myös yhteydessä heidän kokemuksiinsa omasta merkityksellisyydestään yksilöinä ja erilaisten ryhmien, kuten sukupuolivähemmistöjen, edustajina. (Rose 2003, 201–204.) Sosiaalityön asiantuntijuuden lähtökohdat tuottavat siten erinomaiset mahdollisuudet intersukupuolisten henkilöiden tukemiseen.

Seuraavassa tarkastelen sitä, millaisia kokemuksia intersukupuolisilla henkilöillä on auttamisjärjestelmän ja sosiaalityön asiakkuuksiin liittyen. Nämä kokemukset eivät nouse tutkimusaineistosta esille määrällisesti merkittävänä, mutta niiden tarkasteleminen on tärkeää intersukupuolisten henkilöiden tukemisen ja sosiaalityön kontekstin näkökulmista.

Tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö kertoo, että intersukupuolisten asioissa aktivoituvien ja liittoutuvien tahojen tulee poistaa intersukupuolisuuden leimaavuus ja nostaa ihmisoikeusnäkökulma esille. Ymmärrys ihmisoikeuksien merkityksestä ja leimaantumisen purkamisen tärkeydestä ovat sosiaalityön asiantuntemuksen ydintä.

”Se mitä aktivistina ja liittolaisena tarvitsee tehdä on se, että poistetaan intersukupuolisuudesta se friikki-leima ja puhutaan ihmisoikeusloukkauksista ja tilasta olla ihmisenä sellainen kuin on.” (TIKA5)

Palvelujärjestelmän toimijoilla on usein yleinen kuvitelma siitä, ettei järjestelmän asiakkuudessa ole sukupuolivähemmistöihin kuuluvia asiakkaita. Tätä voidaan pitää osoitukseksi heikosta ammatillisuudesta, mutta toisaalta myös sen taustasyynä. Kuvitelma voi johtua esimerkiksi siitä, että vähemmistöön kuuluvia asiakkaita ei tunnisteta. Vähemmistöön kuuluvan henkilö voi myös kokea, ettei hänellä ole rohkeutta tai tilaa kertoa vähemmistöön kuulumisesta, eikä se tule välttämättä luontevasti esille asiantuntijan kanssa keskusteltaessa. (Jämsä 2008, 103–106; Socada 1998.) Intersukupuoliset henkilöt ovat usein kokemattomia puhumaan omasta sukupuolestaan. Tämä hankaloittaa tuen hakemista ja saamista. Mahdollisuus intersukupuolisuuden esille tuomiseen esimerkiksi kouluissa ja sosiaalipalveluissa olisi kuitenkin tärkeää. (Vilka 2010, 28.)

Puhumiseen liittyvän kokemattomuuden taustalla voi olla esimerkiksi yhteiskunnallisten sanojen ja käsitteiden puute. Oman sukupuolen ja/tai sukupuolokokemuksen sopimattomuus yhteiskunnallisiin, normatiivisiin sukupuoliodotuksiin ja kulttuurillisiin ihmiskäsityksiin voi tuntua pelottavalta. (Huuska 2002, 29.) Sukupuoli- ja seksuaali-identiteetteihin liittyvän käsitteistön osalta on ylipäättään hyvä huomioda, että molemmat elävät ja muuttuvat kaiken aikaa niin käyttäjiensä kuin ajan myötä (Lehtonen 2000, 284–288). Eri käsitteiden merkityssisällöt voivat myös poiketa yksilöstä riippuen, sillä sanojen sosiaaliset merkitykset ovat aina henkilökohtaisia. Tämä vaatii vähemmistöjä kohtaavilta asiantuntijoilta sensitiivisyyttä. (Mönkkönen 2018, 110–114.)

Tutkimusaineistosta käy ilmi, että intersukupuolisten lapsen vanhempi ei koe haluavansa kertoa lapsensa intersukupuolisuudesta päiväkodissa, eikä myöskään asioida lapsen kanssa terveyskeskuksessa. Tämä johtuu siitä, ettei vanhempi luota henkilökunnan ymmärtävän intersukupuolisuutta tai osaavan keskustella siitä toivotulla tavalla. Toisaalta

tutkimusaineistosta nousee esille, että osa intersukupuolisista henkilöistä on kertonut omasta intersukupuolisuudestaan auttamisjärjestelmän asiantuntijoille: Toinen haastattelemistani intersukupuolisista henkilöistä kertoo hakeneensa itselleen tukea koulun sosiaalityöstä ja sen jälkeen psykoterapiasta. Toinen haastattelemistani intersukupuolista henkilöistä kertoo asioivansa mielenterveyspalveluissa. Hän ei yksilöi työntekijänsä ammatinimikettä.

”Joo, minä menin heti [intersukupuolisuuteen liittyvän diagnoosin saamisen jälkeen] meidän koulumme kuraattorille kolmeksi vuodeksi asiakkuuteen. [...] Ja sen jälkeen psykoterapiaa.” (H1)

”Ja minulla on näitä mielenterveyden ongelmia ollut vuosikaudet ja minulla on kaksisuuntainen [mielialahäiriö]. Ja minä käyn siitä syystä mielenterveystoimistossa. Väljästi ehkä kerran kuukaudessa, puolessatoista, käyn. Ja minulla on sellainen [ammatti]henkilö siellä nyt, kun minä käyn. Hänelle minä kerroin tästä [intersukupuolisuudesta], ja kerroin näistä ongelmista, jotka näihin liittyy, [...]” (H2)

Pelko sosiaalisen ympäristön reaktioista voi johtaa omasta sukupuolienkokemuksesta vaikeutumiseen tai sen salailuun. Näkymättömyys ja vaikeutuminen ovat suomalaisessa yhteiskunnassa tyypillisiä sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kohdalla. Puhuminen voi olla haastavaa myös silloin, kun oma identiteetti on vielä epäselvä tai sen hyväksyminen on yksilölle itselleen haastavaa. (Lehtonen 2000, 288–289.) Vähemmistöstressi voi myös aiheuttaa tilanteen, jossa asiakas pelkää jo etukäteen sosiaalityöntekijän reaktioita, eikä uskalla sen vuoksi kertoa omasta identiteetistään ja pyytää apua. Rajojen purkaminen, silloin kun se jää asiakkaan omalle vastuulle, on psyykkisesti kuormittavaa. Tämän vuoksi on tärkeää, että sosiaalityöntekijöillä olisi ymmärrystä ja asiantuntijuutta purkaa rajoja, jotka ovat vuorovaikutuksellisen ja luottamuksellisen asiakassuhteen muodostumisen esteinä. (Söderström 2021.) Haastatteleman intersukupuolinen henkilö kertoo pohtineensa, onko hän maailman ensimmäinen muunsukupuolinen henkilö, joka tulee tietyn palvelun asiakkuuteen. Haastateltavani pyytää minua salaamaan tiedon siitä, mistä palvelusta on kyse. Samalla hän toteaa, että ihmiset eivät uskalla tulla niin sanotusti ulos sosiaalityöntekijöille ja muille ammattilaisille. Sen hän kuitenkin arvioi aiheuttavan esimerkiksi väärin sukupuolittamista, mikä on itsessään vähemmistöstressin distaalinen stressitekijä.

”Mutta sitten minä ehkä toivoisin – mietin sosiaalityön kannalta – sitä, että kun minäkin tulín tänne [asiakkaaksi], sanoin puolisololleni, että ”Olenko minä ensimmäinen maailman muunsukupuolinen, joka tulee

tällaiseen paikkaan?” Puolisoni sanoi, että ”Voi olla, että olet.” Koska eivät ihmiset uskalla tulla kaapista sosiaalityöntekijöilleen, tai nuoriso-ohjaajille, tai kenelle ikinä. Ja silloin he vain joutuvat kärsimään siitä, että heitä ”naisitellaan” tai ”miehitellään”, tai väärin sukupuolitetaan koko ajan. Minä olen sellainen, että tulen aina ulos kaapista.” (H1)

Sosiaalityön ja hyvinvoinnin voidaan katsoa liittyvän vahvasti toisiinsa. Silloin kun yksilön hyvinvointi on uhattuna tai vajaata, voidaan sitä pyrkiä vahvistamaan sosiaalityön keinoin. (Helavirta 2006, 195–197.) Sosiaalityöntekijöiden tietämys vähemmistöstressin ja häpeän kokemuksista sekä niiden aiheuttamista psyykkisistä ja sosiaalisista riskeistä on tärkeää. Se edesauttaa sosiaalityöntekijöitä tunnistamaan asiakkaiden haasteita ja tukemaan heitä. (Söderström 2019.) Vähemmistöstressin mahdollisuus asiakkaiden kokemien vaikeuksien, kuten mielenterveydellisten oireiden sekä sosiaalisiin suhteisiin ja päihteiden käyttöön liittyvien haasteiden mahdollisena taustaselittäjänä tulee huomioida (vrt. Jaskari & Keski-Rahkonen 2021). Asiakkaiden kuuluminen sukupuolivähemmistöön voi kuitenkin poiketa niin merkittävästi sosiaalityöntekijöiden totutusta työstä, että he eivät osaa kysyä asiakkaan kokemista tuen tarpeista (Söderström 2021). Haastattelemani intersukupuolinen henkilö kertoo, että koulukuraattorilla asioidessa käsitellyksi tuli lähinnä lapsettomuus, ei niinkään itse sukupuolitematiikka.

”[...] siellä [koulukuraattorin vastaanotolla] lähinnä käsitelimme lapsettomuutta, emme niinkään sukupuolta.” (H1)

Sosiaali- ja terveysalojen toimipaikoissa ei ole yleensä erityisellä tavalla pohdittu sukupuolivähemmistöihin kuuluvien asiakkaiden huomioimista, mitä voidaan pitää palvelujärjestelmään liittyvänä puutteena. Palvelut eivät tällöin ole tasalaatuisia eri toimipaikkojen välillä, ja monet järjestelmään liittyvät tekijät voivat jäädä huomaamatta. (Lehtonen 2000, 285–290.) Kaksi tutkimusaineiston intersukupuolista kertoo, että heillä on kielteisiä kokemuksia omaan intersukupuolisuuteensa ja gynekologilla asioimiseen liittyen. Ikävät kokemukset ovat liittyneet erityisesti tapaan, jolla intersukupuoliset henkilöt on kohdattu. Toinen intersukupuolisista henkilöistä kertoo intersukupuolisuutensa tulleen kyseenalaistetuksi, koska asiantuntija oli sitä mieltä, että hän ei näytä intersukupuoliselta ja kyseenalaisti tutkimuksen tarpeen. Tämä aiheutti ahdistusta. Myös haastattelemallani intersukupuolisella henkilöllä on aikaisempia kielteisiä kokemuksia gynekologilla asioimiseen liittyen, mutta hän kertoo tilanteen muuttuneen parempaan suuntaan.

”Koin, että gynekologi ei osannut kohdata minua ollenkaan, mitätöi intressini tietää enemmän ja kyseenalaisti kokemukseni itsestäni intersukupuolisena, koska en näytä intersukupuoliselta ja syyllisti minua turhiin tutkimuksiin hakeutumisesta. [...] Olin tapaamisessa ahdistunut. [...] Voisin kuvitella, että aika monella is-ihmisellä on ikäviä kokemuksia liittyen gynekologilla käymiseen.” (TIKA2)

”Tässä vuosi sitten minä kävin papa -kokeessa, tai jossain sellaisessa gynekologihommassa, silloin se oli kyllä ihan normaali homma. Minä luulen, että lääketieteessä se on kyllä muuttunut, se systeemi. [...] Kyllä nuo lääkärit tuntuvat olevan nyt jo kartalla.” (H1)

Myös työntekijän omilla taustoilla on merkitystä: Niin työntekijä kuin asiakas tuovat kohtaamistilanteisiin mukanaan oman historiansa, kulttuurinsa ja ne uskomukset, joiden avulla he ovat oppineet jäsentämään omaa maailmaansa. Sosiaalityöntekijän tulisi tunnistaa vuorovaikutukseen vaikuttavia tekijöitä ja kehittää omaa osaamistaan. Vaikka asenteella on keskeinen merkitys onnistuneen vuorovaikutustilanteen kannalta, työntekijän kykyyn asettautua vuorovaikutustilanteeseen vaikuttavat aina hänen lähtökohtansa. Olennainen osa sosiaalityöntekijän ammattitaitoa on pyrkimys reflektiivisyyteen ja omien näkökulmien kyseenalaistamiseen. Sosiaalityössä on tärkeää kyetä kohtaamaan myös sellaisten asiakkaiden tilanteet, jotka tuntuvat vaikeilta tai itselle vierailta. (Mönkönen 2018, 7–37, 89–94.)

Asiakkaiden on haastavaa rikkoo normeihin ja cissukupuolisuuteen liittyviä oletettavia epätasa-arvoisen valtasuhteen takia, minkä vuoksi sosiaalityöntekijän rooli korostuu. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvia asiakkaita kohdatessa on tärkeää, että sosiaalityöntekijä on käynyt etukäteen pohdintaa siitä, mitä sukupuoli hänelle merkitsee, on sinut oman sukupuolenkokemuksensa kanssa ja tietoinen siitä, millaisia kokemuksia, tunteita ja asenteita hänellä itsellään on sukupuolivähemmistöihin liittyen. Sosiaalityöntekijöiden omat normit voivat tulla esiin erilaisissa tiedostamattomissa oletuksissa, kuten oletuksessa, että asiakas, jolla on naisen nimi, identifioi itsensä naiseksi. Asiakkaassa sosiaalityöntekijän normatiiviset odotukset voivat synnyttää kokemuksia ohipuhumisesta, kuulumattomuudesta ja ulkopuolisuudesta. (Söderström 2019, 56–58). Haastatteleman intersukupuolinen henkilö tuo esille, kuinka hän on havainnut palveluissa heteronormatiivisuutta ja joutunut heteronormatiivisten käytäntöjen kohteeksi. Asiakkaana hänet on sijoitettu palve-

lussa naisten ryhmään naisolettaman takia. Haastateltavallani on myös kielteinen kokemus liittyen tilanteeseen, jossa työntekijä koki välttämättömäksi tietää hänen kumppaninsa sukupuolen maksusitoumuksen kirjoittamista varten.

”Kun tulin tänne, sanoin että ”Voitteko kirjata, että toivon että minua puhutellaan etunimellä?” Mikä kuulostaa järjettömän tyhmältä. Yksinkertaiselta. Totta kai ihmisiä pitää puhutella etunimellä. Mutta minä halusin, että se kirjataan sinne, että ei tule sellaisia, että ”Täällä me naiset nyt taas ommellaan käsilaukkuja.” Tai mitä ikinä nuo ohjaajat voisivat sanoa. Ja tässä [palvelussa] olen naisten ryhmässä, koska minulla on passissa ”F”. (H1)

”Viimeisimmät kokemukset minulla ovat olleet tätä heteronormatiivisuutta, lähinnä, mitä on ollut. Yhdelle työntekijälle oli ihan vitun vaikea kirjoittaa hakemukseen, maksusitoumuspäätökseen, että minulla on kumppani. Hän oli koko ajan, että ”No, onko sinulla poikaystävää?” ”No, onko sinulla tyttöystävää?” ”Ai, että kumppani? No, minä kirjoitan tähän kumppanikohtaan kumppani monta kertaa.” [...] Tällaisia asioita on tullut.” (H1)

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen vuorovaikutus on olennainen osa asiakastyötä, ja sosiaalityöntekijän oma ammatillinen kehittyminen on tärkeässä roolissa onnistuneen vuorovaikutuksen ja asiakkaan tilannetta kohentavien ratkaisujen löytämiseksi. Ammatillista ymmärrystä ja ajattelua kehittävät erilaiset näkökulmat, joita on mahdollista saada monitieteisyyden kautta. Inhimillinen ja vastavuoroinen kohtaaminen ovat jokaisen ihmisen perusoikeuksia, ja onnistuneen vuorovaikutuksen kannalta tärkeintä on yleensä yhteisen ymmärryksen saavuttaminen varsinaisen tiedollisen hallinnan sijaan. Kohtaamistilanteisiin liittyy paljon hienovaraisia tekijöitä, jotka ilmenevät siinä, miten eri osapuolet ovat niissä läsnä, näkevät toisensa ja antavat toisillensa tilaa. Merkittävimmiksi tekijöiksi eivät yleensä muodostu työntekijän yksittäiset sanomiset ja tekemiset, vaan asenne, jolla työntekijä asiakkaansa kohtaa. Asiakkaan kohtaamisen kannalta olennaista on, että työntekijä asettaa itsensä alttiiksi olemalla kiinnostunut asiakkaan tarinasta ja hänen tavastaan hahmottaa asioita. (Mönkkönen 2018, 7–22, 43–50.) Onnistuneen asiakaskokemuksen luominen on mahdollista huolimatta haastavasta tiedollisesta lähtökohdasta, mikä ilmenee haastattelemani intersukupuolisen henkilön kokemuksesta. Vaikka hän kokee erikoisena sen, ettei työntekijällä ollut tietoa intersukupuolisuudesta, kokee hän kuitenkin asiakassuhteen toimivana. Toinen tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö puolestaan muistuttaa, ettei kenenkään tarvitse tietää intersukupuolisuudesta kaikkea.

”[...] niin ei hänkään oikeastaan näistä asioista tiennyt yhtään mitään. Minä olen näissä asioissa saanut melkein opettaa häntä. [...] Että se tuntuu jännältä, että eikö ollut todella törmännyt tällaiseen asiaan ikinä aikaisemmin. Tuntuu vähän oudolta, että eikö edes heidän puoleltaan missään koulutuksissa tai sellaisissa ole [...] No, oli se vähän erikoinen tilanne, mutta meillä sujuu puhe. Minulla [asiointi] hänen kanssaan toimii tosi hyvin.” (H2)

”[...] monet ihmiset voivat vaikuttaa siihen [intersukupuolisten asemaan] eri osa-alueilla, eikä kenenkään tarvitse olla kaikkien osa-alueiden asiantuntija, se on liian iso vaatimus yksittäiselle ihmiselle. Intersukupuolisuuteen liittyvät esimerkiksi ihmisoikeudet, vammaisoikeudet, identiteetti, oikeus koskemattomuuteen, lapsen oikeudet, lääketiede, biologia, yhteiskunnan rakenteet, sukupuolen binäärisuus. [...] mutta toki on tärkeää, että kuuntelee ja ottaa selvää mistä puhuu.” (TIKA4)

Inka Söderströmin (2019) haastattelemat sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien asiakkaiden kanssa työskentelevät sosiaalityöntekijät painottavat, kuinka asiakkaan sukupuoli-identiteetin puheeksi ottamisessa tulee olla sensitiivinen ja tarttua asiakkaiden antamiin, toisinaan hyvin hienovaraisiin vihjeisiin asiasta. Luottamuksellisen, sensitiivisen ja kiireettömän ilmapiirin luominen edesauttaa puheeksi ottamista ja sen luominen on sosiaalityöntekijän vastuulla. Sosiaalityöntekijöiden on tärkeä viestiä sukupuolivähemmistöihin kuuluville asiakkaille, että he ovat asiakkaiden puolella. (Mt., 2019). Intersukupuolisen henkilön on tärkeä saada tulla kohdatuksi kokemassaan sukupuolella (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2022b). Tämä tapahtuu tuomalla esille, ettei sukupuolivähemmistöön kuulumisessa ole sosiaalityöntekijän näkökulmasta kielteisiä tekijöitä, kuten häpeää, eikä sosiaalityöntekijä tuomitse sukupuolivähemmistöön kuuluvaa asiakasta. Samalla täytyy kuitenkin kunnioittaa myös asiakkaiden oikeutta vaieta omasta sukupuolenkokemuksestaan, mikäli he niin haluavat. (Söderström 2019.) Kaksi tutkimusaineiston intersukupuolista esittää toiveen siitä, että olisi intersukupuolisen henkilön oma valinta määrittellä, millaisen merkityksen hän intersukupuolisuudelleen antaa ja miten haluaa itseään puhuteltavan.

”Ihminen saisi itse valita miten voimakkaasti kokee esimerkiksi yhteyttä sanaan intersukupuolinen ylipäättään. Onko se vaan se vaan sellainen asia, joka ei hänen elämäänsä niin paljon liikuta. Jokainen saisi itse ottaa jonkun suhteen siihen sanaan keitä se koskee.” (TIKA4-R)

Sosiaalityön asiantuntemus kiteytyy siinä, kuinka sosiaalityöntekijät kykenevät keskittymään oman professionsa arvolähtökohtiin ja ilmentämään niitä suhteessa asiakkaisiinsa.

Sosiaalityöntekijöiden ammattitaitoa on tukea erilaisia asiakkaita tunnistamaan oma arvonsa ja ilmentämään sitä. Tämä vaatii huomion kiinnittämistä myös eroihin esimerkiksi erilaisia sukupuolencokemuksia edustavien asiakkaiden välillä. Sosiaalityön käytännöissä on perehdyttävä asiakkaiden tilanteisiin, tarkasteltava heitä erilaisten ryhmien jäsenenä ja löydettävä heidän henkilökohtaiset vahvuutensa. Sosiaalityön asiantuntijuutta on myös ohjata ja motivoida asiakkaita tavoitteelliseen työskentelyyn. (Rose 2003, 201–204.) Asiakkaiden kohtaamistilanteet vaativat työntekijältä orientoitumista, jonka jokainen työntekijä tekee omalla tavallaan. Vuorovaikutustilanteet voivat toisinaan muodostua asiakkaille epäsuotuisiksi tahattomasti ilman, että se olisi työntekijän tarkoitus. (Mönkkönen 2018, 7–15.) Haastateltavani kertoo, että hänen asiakassuhteensa koulukuraattoriin muodostui epätavalliseksi ja hän olisi toivonut asioiden olevan asiakassuhteessa toisella tavalla.

”Hän oli itsekin biologisesti lapseton ja hän alkoi ensimmäisellä kerralla, kun sinne menin, itkemään vuolaasti. Meistä tuli todella läheisiä. Se oli hauskaa. Mutta tietenkin minä toivon, että jotkut asiat siinä hoitosuhteessa olisivat olleet toisella tavalla, koska hän antoi aika paljon anteeksi minulle muuten, tiettyjä asioita. Olin tällainen lellikki.” (H1)

Sosiaalityössä, kuten myös muussa yhteiskunnassa ja yhteisöissä, on paljon epävirallisia normeja, ja vasta poikkeamat suhteessa jaettuihin käyttäytymissääntöihin tekevät sosiaalisen järjestyksen näkyväksi (ks. Mönkkönen 2018, 50–58). Yhdenvertaisuuslain edellyttämä huomion kiinnittäminen yhdenvertaisuuteen tarkoittaa esimerkiksi sukupuolineutraalin kielen käyttämistä sosiaalityössä aina, kun se on tilanne huomioiden mahdollista. Sukupuolineutraalin kielen käyttäminen on keskeinen ja konkreettinen tapa edistää yhdenvertaisuutta. Käytännössä sukupuolineutraali kieli tarkoittaa esimerkiksi kumppanista tai puolisoista puhumista vaimon, miehen, tyttö- tai poikaystävän sijaan. Sosiaalityöntekijä ei voi tietää asiakkaan kokemusta omasta sukupuolestaan, ja sukupuolineutraalin kielen käyttäminen on yksi konkreettinen tapa välttää edellä mainittuihin liittyvien stereotyyppisten oletusten tekemistä. (Mt., 37–43.) Haastattelemani intersukupuolinen henkilö huomauttaa, ettei sosiaalityöntekijöiden tarvitse tietää asiakkaiden sukupuolta. Intersukupuolisen lapsen vanhempi puolestaan esittää, että intersukupuolisuudesta tulisi kyetä puhumaan neutraalisti.

”Mutta eihän niiden sosiaalityöntekijöiden tarvitse tietää minun sukupuoltani. [...] Ja siinä tuli tämä, että sanoin heille, että ”Kirjoittakaa siihen läheteeseen, että [...] minua pitää puhutella etunimellä.” Minä toivoin, että hekin tajusivat, jotka sen lähteen lukivat, että on tyhmää, että ihmisiä sukupuolitetaan ilman syytä. Kun sillä sukupuolella ei ole mitään väliä, jotta tasa-arvo toteutuisi. Kaikki ovat ihmisiä, eivätkä mitään muita.” (H1)

”Terveystieteiden pitäisi pystyä sanomaan ihan neutraalisti, että olet intersukupuolinen keholtasi, mutta voit olla mies tai nainen. Intersukupuolisuus on yleiskäsite, joka voi selittää joitain ominaisuuksia kehosasi, esimerkiksi pituuskasvua. Lisäksi perustiedot intersukupuolisuudesta pitäisi kuulua yleissivistykseen. Se olisi avartavaa ja helpottavaa ihan kaikille ihmisille.” (TIKA-V1)

Sosiaali- ja terveysalan toimijoiden on mahdollista edesauttaa sukupuolivähemmistöihin kuuluvien asiakkaiden kohtaamistilanteita ja avoimuutta yksinkertaisilla keinoilla, jotka vähentävät vähemmistöstressiä. Pienillä tekijöillä, kuten vähemmistötietoisuuteen viittaavilla tarroilla sosiaalitoimiston aulatiloiissa ja vastaanottohuoneissa on mahdollista osoittaa, että myös vähemmistöön kuuluvat asiakkaat ovat tervetulleita ja heidät huomioidaan kokonaisina. (Söderström 2019, 56–58.) Konkreettisina tapoina luoda intersukupuolisille asiakkaille psyykkistä ja fyysistä liikkumatilaa nousevat tutkimusaineistosta esille intersukupuolisuudesta puhuminen ja sosiaalisten ympäristöjen muokkaaminen moninaisuuden huomioiviksi esimerkiksi järjestämällä sukupuolineutraaleja wc-tiloja. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö nostaa esille myös intersukupuolisten lasten yksilöllisen kohtaamisen merkityksen varhaiskasvatus- ja kouluympäristöissä. Hän esittää, että lapsen tulee itse saada valita mahdollisten tyttö- ja poikaryhmien väliltä. Lapsen ympäristöstä on luotava turvallinen ja kiusaamistilanteisiin on puututtava välittömästi, minkä lisäksi kaikille lapsille tulee myös antaa moninaisuuskasvatusta. Samalla haastateltavani kertoo kuitenkin tietävänsä, ettei lasten yksilöllinen kohtaaminen ole aina resurssien vuoksi mahdollista.

”Minusta on ihan hirveän merkittävää, että joissain paikoissa ihmiset käyttävät sanaa intersukupuolisuus. Että se sana tulee esille jossain. Esimerkiksi kun puhutaan että millaisia ihmisryhmiä täällä saattaa olla paikalla, niin se on mainittuna. Se luo jo sitä tilaa, kun tulee se olo, että vau joku tietää.” (TIKA5-R)

”Se on yksi kysymys aina, että lukeeko vessassa vessa vai jotain outoja symboleja, että kenelle se on tarkoitettu. Mutta se liittyy myös sellaiseen laajempaan keskusteluun siitä, että onko tervetullut vai ei. Se on vähän sama asia kuin että toivotetaanko puheessa tervetulleeksi herrat ja rouvat. Tällöiset asiat ovat niitä, joilla luodaan sitä tilaa. On myös osa ihmisoikeuksia, että on oikeus käydä pissalla jossain missä on

turvallista mennä, mutta se kuuluu myös siihen asiaan, että mitkä symbolit siellä seinillä on kertomassa ketä täällä on tarkoitus olla paikalla.” (TIKA5-R)

”En tiedä, mikä tilanne on tällä hetkellä esimerkiksi päiväkodeissa tai koulussa, mutta toivon ainakin, että siellä kohdattaisiin lapsi aina yksilönä. Tiedän, ettei se ole aina resurssien puitteissa mahdollista. [...] Mutta jos on intersukupuolinen lapsi, silloin varsinkin pitää antaa sen lapsen valita itse kaikki mitä hän haluaa tehdä. Jos siellä pitää olla poika- ja tyttöryhmät, siniset ja punaiset, hänen täytyy antaa aina valita itse, mitä hän haluaa tehdä ja minne hän haluaa mennä. Ja sitten tietenkin otetaan huomioon kiusaamistilanteet – jos tulee kiusaamista, puututaan niihin heti. Mietin vaikkapa sellaista lasta, joka on leikattu, häneen täytyy erityisesti kiinnittää huomiota. Että suihkutiloissa ja vastaavissa on aina työntekijä [...]. Ja muille lapsille pitää myös opettaa moninaisuuskasvatusta [...].” (H1)

Intersukupuolisia henkilöitä ja heidän vanhempiaan tuettaessa työskentelyn yhtenä näkökulmana voi olla vähemmistöstressiltä suojaavien tekijöiden vahvistaminen. Vähemmistöstressiltä suojaa esimerkiksi eriarvoisuuden havaitseminen yhteiskunnan rakenteissa ja ymmärryksen saavuttaminen siitä, ettei epätasa-arvoisessa asemassa olevilla henkilöillä ole samanlaisia mahdollisuuksia kuin muilla, eivätkä he ovat yksin vastuussa tapahtuneista asioista tai omasta tilanteestaan. Yhteiskunnallinen aktivoituminen voi myös vähentää vähemmistöstressiä, koska se voi luoda toivoa vähemmistöstressiä aiheuttavien tekijöiden muuttumisesta. Myönteinen suhtautuminen tulevaisuuteen ja omaan kehitykseen ovat samoin suojaavia tekijöitä. Myönteisyyden vaatimat voimavarat vahvistuvat myönteisellä suhtautumisella itseän, myönteisten kokemusten ajattelemisella ja omaa hyvinvointia tukevalla toiminnalla. Vähemmistöstressiltä suojaa omien arvojen mukaan eläminen, vahvuuksien kehittäminen, tavoitteita kohti pyrkiminen ja omien kokemusten purkaminen itselle sopivalla tavalla. Sellaisten sosiaalisten suhteiden ja verkostojen rakentaminen, jotka tukevat omaa hyvinvointia, on tärkeää, samoin kuin sellaisista sosiaalisista suhteista etäännyminen, jotka eivät sitä tue. (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2022b.)

Tutkimusanalyysin perusteella intersukupuolisilla henkilöillä on sekä myönteisiä että kielteisiä kokemuksia sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkuuksista. Asiakkuuskokemukset eivät nouse tutkimusaineistosta esille merkittävän laajana teemana, mikä voi joutua haastattelujen kysymyksenasettelusta. Yksi intersukupuolinen henkilö kertoo hakeutuneensa koulun sosiaalityön asiakkuuteen intersukupuolisuutensa ilmenemisen jälkeen. Yksi intersukupuolinen henkilö ja yksi intersukupuolisen lapsen vanhempi ovat kokeneet

jäävänsä ilman intersukupuolisuuteen liittyvää tukea. Muut kokemukset koskevat asiakkuuksia ja asiointikäyntejä sosiaali- ja terveydenhuollon eri palveluissa. Yksi tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö tuo esille havainneensa heteronormatiivisuutta sekä palvelurakenteessa että työntekijöiden toiminnassa. Hän myös uskoo, että kaikki eivät uskalla tuoda omaa intersukupuolisuuttaan esille asioidessaan eri palveluissa, mikä johtaa esimerkiksi väärin sukupuolittamiseen, joka on vähemmistöstressin proksimaalinen stressitekijä. Intersukupuolisuuteen liittyvää tietämättömyyttä on kohdannut kaksi tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä, ja kaksi intersukupuolista henkilöä tuo esille kohdanneensa epäasiallista käyttäytymistä sosiaali- tai terveydenhuollon asiantuntijoiden taholta. Tästä on seurannut vähemmistöstressin kielteisenä terveysvaikutuksena ilmenevää ahdistusta. Toisaalta myönteisinä kokemuksina esille nousevat kaksi kokemusta kohdatuiksi ja/tai autetuiksi tulemisesta ja tiedon lisääntyminen asiantuntijoiden keskuudessa. Esille nousee myös ymmärrys siitä, että kukaan asiantuntija ei voi tietää intersukupuolisuudesta kaikkea.

Intersukupuoliset henkilöt ja intersukupuolisen lapsen vanhempi esittävät, että asiantuntijoilla tulisi olla ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta ja sitä tulisi myös opettaa esimerkiksi varhaiskasvatuksessa ja kouluissa. Intersukupuolisilla henkilöillä tulisi olla oikeus tulla kohdatuiksi yksilöinä myös siinä suhteessa, haluavatko he puhua omasta intersukupuolisuudestaan ja millaisen merkityssisällön he sille antavat. Intersukupuolisten henkilöiden kokemusta turvallisesta tilasta on mahdollista lisätä esimerkiksi tuomalla esille, että asiantuntijat tietävät intersukupuolisuudesta ilmiönä, samoin kuin varmistamalla julkisten tilojen sukupuolineutraaliuden. Intersukupuolisten lasten kohdalla tulee kiinnittää erityistä huomiota turvallisen ympäristön luomiseen, lapsen yksilölliseen kohtaamiseen, moninaisuutta koskevan tiedon levittämiseen ja lapsen valinnanvapauden suhteessa sukupuolistuneisiin kasvatuskäytäntöihin. Tutkimusanalyysin perusteella sosiaalityöllä ja sosiaalityöntekijöillä voi olla keinoja tukea intersukupuolisia asiakkaita, sillä sosiaalityön arvopohja ja asiantuntemus mahdollistavat hyvät lähtökohdat intersukupuolisten henkilöiden ja heidän läheistensä tukemiselle.

5 Sosiaaliset suhteet ja ympäristö

5.1 Intersukupuolisena läheissuhteissa

Läheissuhteet ovat monin tavoin merkityksellisiä elämänselän kannalta. Erityisesti nykyajalle ominaisen yksilöitymiskehityksen ja perinteisen yhteisöllisyyden purkautumisen keskellä läheisiä ihmssuhteita kaivataan usein monesta eri syystä. Läheissuhteet ovat hyvin merkityksellisiä esimerkiksi hoivan tuottamisen ja sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisemisen kannalta. Toimivien läheissuhteiden merkitys ja tärkeys korostuvat entisestään tilanteissa, joissa yksilö on jollakin tapaa haavoittuvaisessa asemassa. Haavoittuvaiseen asemaan liittyvien hyvinvoinnin ja sosiaalisen turvallisuuden vajeiden täyttäminen yksin on vaikeaa. (Korkiamäki ym. 2008, 10–11.) Tutkimusaineiston suhteen olen kiinnostunut siitä, millaisia kokemuksia intersukupuolisilla henkilöillä on omiin läheissuhteisiinsa liittyen. Läheissuhteiden osalta tarkastelen intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia suhteessa syntymäperheenjäseniinsä, kumppaneihinsa ja ystäviinsä. Kumppaneiden osalta en tee rajauksia liittyen siihen, ovatko he esimerkiksi seksi-, seurustelu-, rakkaus-, pari- vai monisuhdekumppaneita. Yksinkertaistamisen vuoksi käytän kuitenkin käsitteitä kumppani ja parisuhde.

Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 89–94) perusteella intersukupuoliset toivovat voivansa olla avoimia omasta intersukupuolisuudestaan omille läheisilleen, mutta kaikilla ei riitä tähän uskallusta. Intersukupuolisuudesta kerrotaan yleensä vähintään jollekin läheiselle henkilölle, mutta vaihtelu sen suhteen, kuinka laajalti siitä kerrotaan, on suurta. Valtaosa kertoo intersukupuolisuudestaan ainoastaan läheisimmiksi kokemilleen henkilöille. Rajanveto sen suhteen, mitä, millä tasolla ja miten intersukupuolisuudesta kerrotaan, on tyypillistä, sillä siihen ovat turvautuneet kaikki suomalaisessa tutkimuksessa mukana olleet intersukupuoliset henkilöt. Rajanvetoa tehdään ensisijaisesti sen vuoksi, että läheisten reaktiot pelottavat, ja osa intersukupuolista henkilöistä kokee kertomisen olevan helpompaa silloin, kun omasta intersukupuolisuuteen liittyvästä tarinasta kertoo vain osan. Intersukupuolisuuden käsite tuottaa osalle intersukupuolista henkilöistä haasteita, kun taas osa kokee sen helpottavan kertomista. Kertomista voivat myös helpottaa esimerkiksi intersukupuolisuutta käsittelevät lehtiartikkelit ja televisio-ohjelmat. Reaktiot, joita

intersukupuolisuudesta kertominen aiheuttaa, ovat kuitenkin useimmiten myönteisiä. Myönteisinä reaktioina on koettu intersukupuolisuutta kohtaan osoitettu kiinnostus, halu kysyä ja keskustella sekä suhtautuminen kertomiseen luottamuksen osoituksena. Myös kielteisiä reaktioita on kuitenkin mahdollista kohdata. Kielteisiksi koetut reaktiot liittyvät esimerkiksi tilanteisiin, joissa intersukupuolisuudesta kertomista on ihmetelty, sitä ei ole ymmärretty, se on myöhemmin unohdettu tai sivuutettu, tai siihen on suhtauduttu liian varovaisesti ja sensitiivisesti. (Mt., 89–94.)

Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 94–99) mukaan intersukupuolisilla on niin myönteisiä kuin kielteisiä kokemuksia liittyen syntymäperheidensä jäseniin. Kielteisesti intersukupuolisten henkilöiden ja heidän vanhempiensa välisiin suhteisiin voivat vaikuttaa erityisesti intersukupuolisille henkilöille varhaislapsuudessa tehdyt leikkaukset ja muut lääketieteelliset toimenpiteet sekä näihin liittyvä salailu. Erityisesti intersukupuoliset henkilöt, joilta intersukupuolisuus on salattu tai joille on tehty hoitotoimenpiteitä lapsuudessa, ovat kertoneet, ettei heillä ole toimivaa keskusteluyhteyttä vanhempiensa kanssa, vaikka he ovat yrittäneet käynnistää keskustelua. Osassa perheitä ja/tai sukuja intersukupuolisuus on muodostunut tabuksi. Taustasyinä intersukupuolisuuden muodostumiselle tabuksi voivat olla häpeään ja salailuun liittyvät vanhempien oma traumatisoituminen. Toisaalta intersukupuolisuuteen liittyvät hoitotoimenpiteet eivät ole kuitenkaan vaikuttaneet kielteisesti kaikkien intersukupuolisten henkilöiden ja heidän vanhempiensa välisiin suhteisiin. (Mt., 94–99.) Tutkimusaineistoni tukee lähdeaineistoa osoittaen, että intersukupuolisuudesta ja siihen liittyvistä tekijöistä voi muodostua intersukupuolisen henkilön syntymäperheessä tabu, salattu tai vaiettu asia, jolla on kielteisiä vaikutuksia läheissuhteisiin. Edellä mainitut nousevat esille kahden tutkimusaineiston intersukupuolisen henkilön kokemuksissa.

”Mun vanhemmat ovat kuitenkin tienneet sen, mutta minulle ei ole siitä kerrottu.” (TIKA1-R)

”Isä ei ikinä puhunut asiasta, hänen kanssaan ei ole voinut keskustella. Äidin kanssa otettiin yhteen, kun sanoin, että teen vahinkolautakuntaan valituksen.” (TIKA6)

Samat tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt nostavat esille myös muita syntymäperheisiinsä liittyviä kielteisiä kokemuksia. Toinen heistä on kokenut, ettei hänen ole ollut sallittua puhua omasta sukupuolenkokemuksestaan syntymäperheessään. Molempiin

on kohdistettu sukupuoliastavia kasvatuskäytäntöjä omien vanhempinsa taholta. Sukupuolistavien kasvatuskäytäntöjen taustalla ovat olleet vanhempien pyrkimykset ohjata intersukupuolisen lapsen kasvua ja kehitystä kohti hänelle valittua sukupuolta, vastoin lapsen henkilökohtaista sukupuolenkokemusta.

”Lapsena hakeuduin aina leikkeihin tyttöjen kanssa, mutta vanhemmat raahasivat poikien leikkeihin.” (TIKA1)

”Minua on kasvatettu vahvasti naisen rooliin. On väkisin puettu päälle mekkoja ja hameita, joita en ikinä ole halunnut pitää. Äitini otti naisen rooliin kasvattamisen todella vakavasti ja ajatteli että se on hänen velvollisuutensa edesauttaa minun hoitoani tai paranemistani, miksi hän sen ajattelikaan.” (TIKA6)

Osalle intersukupuolisista oma intersukupuolisuus selviää vasta myöhemmällä iällä. Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 89–99) perusteella intersukupuoliset henkilöt ovat pääsääntöisesti kertoneet omasta intersukupuolisuudestaan omille vanhemmilleen ja sisaruksilleen, samoin kuin muille läheisille sukulaisilleen. Osalle intersukupuolisista henkilöistä ja intersukupuolisten lasten vanhemmista kertominen on kuitenkin ollut vaikeaa, ja useat ovat kertoneet intersukupuolisuudesta rajatusti, esimerkiksi ainoastaan hedelmättömyydestä. He, joille vanhemmille kertominen on ollut vaikeaa, ovat voineet kyetä keskustelemaan intersukupuolisuudesta sisarustensa kanssa. Toisaalta osa on saanut tärkeää tukea nimenomaan omilta vanhemmiltaan ja sukulaisiltaan. (Mt., 89–99.)

Syntymäperheenjäsenten reaktiot intersukupuolisuutta ja/tai intersukupuolisten henkilöiden sukupuolenkokemusta kohtaan ovat pahimmillaan johtaneet välien etääntymiseen tai rikkoontumiseen, mikä nousee esille kahden tutkimusaineiston intersukupuolisen henkilön kohdalla. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö tuo esille, ettei hän ole enää missään tekemisissä omien vanhempiansa kanssa. Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 96–99) perusteella osa heistä, jotka eivät koe suhteidensa syntymäperheenjäseniinsä olevan toimivia, kokee surua tilanteesta ja siitä, miten asiat ovat menneet, mutta samalla he kuitenkin ymmärtävät monessa suhteessa omia vanhempiaan ja näiden aikoihin tekemiä päätöksiä.

”Tai se [intersukupuolisuus] on aika vaikea asia kaikille. En ole tekemisissä vanhempieni kanssa ollenkaan ja veljeni on myös todella transfobinen. [...] Perhe on vähän paska juttu minulle.” (H1)

Tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt arvioivat, että heidän syntymäperheenjäsentensä kielteisten tai haastavien reaktioiden ja toimintatapojen taustalla on erilaisia tekijöitä, kuten perheen maineen varjeleminen, asiantuntijoiden ohjaus, maalla ja Pohjois-Suomessa asuminen, tietämättömyys sekä mahdollinen vanhempien oma traumatisoituminen lapsensa intersukupuolisuuteen liittyen. Sosiaalityön näkökulmasta riittävän tiedon ja psykososiaalisen tuen tarjoaminen intersukupuolisten lasten vanhemmille olisi erityisen tärkeää, jotta he saisivat keinoja käsitellä lastensa intersukupuolisuutta ja siihen liittyviä ulottuvuuksia. Näin olisi mahdollista ennaltaehkäistä myös intersukupuolisten lasten ja heidän vanhempiensa välisiä vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen ongelmia, joilla voi olla merkittävän kielteisiä seurauksia lapsen toimintakyvylle niin lapsuudessa kuin myöhemmin aikuisuudessa (ks. esim. Sinkkonen 2010, 57–59).

”Äidille on taottu päähän, että lapsi on syntynyt pojaksi, mutta siitä tehdään tyttö ja se täytyy kasvattaa tytön rooliin.” (TIKA6)

”Maine ja kuri olivat perheessäni tärkeitä asioita eikä siinä ilmapiirissä voinut puhua omasta sukupuolestaan.” (TIKA1)

”Mietin, miten kaikki onkin voinut mennä näin. Toisaalta tavallaan ymmärrän myös, oltiin maalla ja pohjoisessa.” (TIKA6)

Myönteisiä syntymäperheisiin liittyviä kokemuksia ilmenee suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 94–99) perusteella enimmäkseen niiden intersukupuolisten henkilöiden keskuudessa, joilta vanhemmat eivät ole salanneet intersukupuolisuutta, jotka ovat itse saaneet osallistua omaan hoitoonsa koskeviin päätöksiin tai joille ei ole tehty lainkaan hoitotoimenpiteitä. Kahden tutkimusaineiston intersukupuolisen henkilön elämänhistoriasta nousee myös esille myönteisiä kokemuksia syntymäperheenjäsenten toimintaan liittyen. Arjen vuorovaikutuksessa ja kanssakäymisessä myönteisinä näyttäytyvät tilanteet, joissa intersukupuolinen henkilö on saanut kokea voivansa olla oma itsensä ja jossa intersukupuolisuus on tullut huomioiduksi myönteiseksi koetulla tavalla.

”Isä ei ikinä pakottanut käyttäytymään mitenkään tietyllä tavalla.” (TIKA6)

”Mun veli on muistanut, että olen intersukupuolinen ja ottanut sen huomioon jossain sellaisessa tilanteessa, johon se ei varsinaisesti liity mitenkään [...], mutta hän muisti sen ja huomioi sen ja siitä tuli tosi hyvä mieli.” (TIKA4-R)

Ystävyysuhteisiin liittyvät kokemukset eivät nouse tutkimusaineistosta esille määrällisesti merkittävällä tavalla. Tämän voidaan kuitenkin olettaa johtuvan pikemmin haastattelujen sisällöllisestä kysymyksenasettelusta kuin siitä, etteivätkö ystävyysuhteet olisi intersukupuolisille henkilöille tärkeitä. Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 89–94) perusteella monet intersukupuoliset haluaisivat olla avoimia omille läheisilleen, ja pääosa on kertonut intersukupuolisuudestaan omille ystävilleen. Osa on kertonut intersukupuolisuudestaan laajemmin myös kaveripiirille esimerkiksi sosiaalisessa mediassa. (Mt., 89–94.) Lähdeaineiston perusteella ystävien reaktiot intersukupuolisuuteen liittyen voivat vaihdella. Eurooppalaisen tutkimuksen perusteella (van Lisdonk 2014, 52–55) intersukupuolisuudesta kertomisella on toisinaan myönteisiä seurauksia, kuten ystävyysuhteen lähentyminen, mikä puolestaan antaa intersukupuoliselle henkilölle entistä paremman mahdollisuuden olla oma itsensä. Samansuuntaisia myönteisiä kokemuksia tuo esille myös haastattelemani intersukupuolinen henkilö, joka kokee ystäviensä huomioivan hänen sukupuolienkokemuksensa.

”Mutta kyllä nykyään kaikki kaverit tietävät, että minä en ole mies enkä nainen, ja he ottavat sen huomioon nimenomaan kielenkäytössä ja tällaisissa asioissa.” (H1)

Lähdeaineistosta nousevat esille myös ystäväpiirin kielteiset reaktiot intersukupuolisuutta kohtaan. Intersukupuolisuus voidaan esimerkiksi sivuuttaa tai siitä voidaan vaieta (van Lisdonk 2014, 52–55). Intersukupuolisuudesta kertominen omille ystäville voidaan kokea riskialttiina, ja intersukupuolinen henkilö joutuu arvioimaan sitä, kannattaako intersukupuolisuudesta kertoa (Oikarinen 2019, 89–94). Intersukupuolisuudesta tai siihen liittyvistä tekijöistä kuuleminen voi myös huolestuttaa ystäviä, jolloin intersukupuolinen henkilö voi joutua tuen saajan sijasta tuen antajan rooliin. On myös mahdollista, että intersukupuoliselle henkilölle esitetään ymmärtämättömyydestä johtuvia kysymyksiä, jotka voivat satuttaa tai saada intersukupuolisen henkilön kokemaan erilaisuutta. Intersukupuolisuus voidaan myös sekoittaa muuhun sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden kirjoon, kuten transsukupuolisuuteen tai homoseksuaalisuuteen. (van Lisdonk 2014, 52–55.) Yhdellä tutkimusaineiston intersukupuolisella henkilöllä on vastaavia kokemuksia.

”On tosi paljon ihmisiä, jotka ovat hyvää tarkoittavia, mutta jotka sanovat jotain tosi tyhmää. Esimerkiksi näihin tyhmiin kommentteihin kuuluvat nämä tämän kaltaiset asiat että ”Ai jaa, ei se mitään.” (TIKA5-R)

Viimeisimmäksi tarkastelen intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia suhteessa omiin kumppaneihinsa. Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 99–101) perusteella intersukupuolisuus voi tuottaa parisuhteisiin haasteita, joista kaksi tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä kertovat tulleen tietoisiksi luettuaan asiasta. Lukemansa perusteella heille on syntynyt esimerkiksi käsitys, että intersukupuolisuuden toteaminen voi johtaa parisuhteen päättymiseen ja intersukupuoliset henkilöt elävät usein yksin. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö kertoo kokevansa epäonnistuneensa omassa parisuhteissaan.

”Minun parisuhteeni ovat olleet hyvin lyhyitä ja epäonnisia monessa mielessä.” (H2)

Yksi keskeisimmistä haasteista liittyy intersukupuolisuudesta kertomiseen. Intersukupuolisuudesta kertominen ei ole välttämätöntä useissakaan sosiaalisissa tilanteissa tai suhteissa, mutta parisuhteet, erityisesti mikäli niihin liittyy toiveita lasten hankkimisesta, muodostavat usein tähän poikkeuksen (van Lisdonk 2014, 49–52). Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 99–101) perusteella osa intersukupuolisista henkilöistä haluaa kertoa omasta intersukupuolisuudestaan kumppanilleen heti suhteen alkuvaiheessa, kun taas toiset kokevat paremmaksi odottaa, kunnes suhteesta tulee tärkeä. Eurooppalaisen tutkimuksen (van Lisdonk 2014, 46–49) perusteella koettu tarve intersukupuolisuuden salaamiseen voi johtaa myös tilanteeseen, jossa intersukupuolinen henkilö välttelee romanttisia tilanteita, jotta suhteet eivät kehittyisi sellaiselle tasolle, jossa intersukupuolisuus tulisi nostaa esille. Kysymys kertomisesta tai kertomatta jättämisestä näyttäytyy haastattelemani intersukupuolisen henkilön kokemana moniulotteisena: Toisaalta hän kokee, ettei ole velvollinen kertomaan intersukupuolisuudestaan kenellekään, mutta kertomatta jättäminen voi johtaa esimerkiksi tilanteisiin, joissa hänen sukupuolensa ymmärretään väärin.

”Nimenomaan minun ei tarvitse kertoa kenellekään mitään minun intersukupuolisuudestani, mutta siinä tullaan juuri tähän väärin sukupuolittamiseen. Minä en enää jaksa väärin sukupuolittamista yhtään.” (H1)

Toinen keskeisistä parisuhteisiin liittyvistä haasteista koskee kehollisuutta ja seksuaalisuutta. Seksuaalisuuteen liittyy paljon normeja ja oletuksia, joista intersukupuoliset henkilöt kokevat olevansa lähdeaineiston perusteella keskimääräistä tietoisempia (Oikarinen 2019, 99–101). Oman ulkonäön kelpaamisen pohtiminen suhteisiin liittyen ei ole epätavallista, vaan yleisesti tyypillistä jo nuoruusiässä (Välimaa 2001, 95–97). Intersukupuolisille henkilöille oma kehollisuus ja siitä kertominen omalle kumppanille voi kuitenkin tuottaa erityisiä haasteita (van Lisdonk 2014, 49–51). Esimerkiksi omien sukupuolielinten kokeminen rumina jo lapsuus- tai nuoruusiässä, samoin kuin seksuaalisten kontaktien pelkääminen, on mahdollista (Pimenoff 2006, 179–180). Haasteita voivat tuottaa myös kosmeettiset hoitotoimenpiteet, jotka voivat vaikuttaa seksuaalisuuteen ja seksuaaliseen kanssakäymiseen kielteisellä tavalla (Oikarinen 2019, 99–101). Eräänlaisena selviytymisstrategiana eurooppalaisessa tutkimuksessa (van Lisdonk 2014, 49–51) esille nousee sellaisten ihmissuhteiden välttely, joissa on mahdollista ajautua seksuaalista kanssakäymistä sisältäviin tilanteisiin. Haastatteleman intersukupuolinen henkilö kertoo kokeensa, että hänen kehollisuutensa on hämmentänyt kumppaneita, mikä tukee lähdeaineistossa esiintyviä näkemyksiä siitä, että kehollisuus voi tuottaa parisuhteissa haasteita.

”Kun minäkään en ole edes fysiologisesti nainen. Kun minä en joidenkin mielestä näytä naiselta. Kun minun fysiikkani ei ole naisen tai miehen. Se on joillekin todella hämmentävää.” (H1)

Myös kysymys omasta seksuaali-identiteetistä voi näyttäytyä intersukupuolisille henkilöille haastavana. Intersukupuolisuus sinänsä ei vaikuta seksuaaliseen suuntautumiseen (MacGillivray & Mazur 2005): Intersukupuolisten henkilöiden seksuaalinen suuntautuminen voi kohdistua mihin tahansa sukupuoleen sekä muuttua ja kehittyä elämän varrella, aivan kuten kenen tahansa (vrt. Cacciatore 2006, 214). Kuitenkin ymmärrys seksuaali-identiteetistä ja seksuaalisesta suuntautumisesta rakentuu perinteisesti osana kaksinaapaista sukupuolijärjestelmää, jossa heteroseksuaalisuus ilmentää kiinnostusta vastakkaista ja homoseksuaalisuus samaa sukupuolta kohtaan. Tämä voi aiheuttaa haasteita silloin, kun oma sukupuoli ei sovi kaksinaapaiseen järjestelmään, vaikka seksuaalisuuteen liittyvä käsitteistö itsessään on moninaistunut ajan kuluessa huomattavalla tavalla. Eurooppalaisen tutkimuksen (van Lisdonk 2014, 49–51) perusteella intersukupuolisuus voi vaikuttaa kielteisesti intersukupuolisen henkilön käsitykseen itsestään kumppanina, mikä nousee esille myös yhden tutkimusaineiston intersukupuolisen henkilön kertomana.

Haastavia voivat myös olla tilanteet, joissa intersukupuolinen henkilö tulee tietoiseksi omasta intersukupuolisuudestaan sen jälkeen, kun hän on jo parisuhteessa (mt., 49–51), kuten haastattelemalleni intersukupuoliselle henkilölle on tapahtunut.

”Tykkään tytöistä ja olen ollut kolme kertaa naimisissa. Koen että olen ollut riittämätön miehenä [...]”
(TIKAI-R)

”Joskus [puoliso] on hämmentynyt, mutta kuitenkin kulkee vierellä...” (H2)

Useisiin intersukupuolisuudeksi luokiteltaviin tiloihin liittyvä hedelmättömyys on tekijä, joka vaikuttaa niin lähdeaineiston kuin oman tutkimusaineiston perusteella läheissuhteisiin. Intersukupuolisen henkilön läheiset eivät aina tiedä, miten reagoida tietoon hedelmättömyydestä, mikä voi tuottaa intersukupuoliselle henkilölle tunteen, ettei häntä ymmärretä. Tällöin myöskään hedelmättömyyden suremiselle ei välttämättä synny tilaa läheissuhteissa. Lapsettomuus itsessään, silloin kun se ei ole toivottua, voi olla kipeä ja sosiaalisissa suhteissa epämukavuutta aiheuttava tekijä. (van Lisdonk 2014, 49–51.) Tutkimusaineistossa lapsettomuus nousee esille neljän eri intersukupuolisen henkilön esille tuomana, näyttäytyen siten merkittävänä teemana. Haastatteleman intersukupuolinen henkilö arvioi oman hedelmättömyytensä olleen läheisilleen kenties itse intersukupuolisuutta suuremman asian. Erilaisten lapsettomuushoitojen kehittyminen ja perhekäsityksen laajeneminen mahdollistavat kuitenkin enenevässä määrin lasten saamisen myös intersukupuolisille henkilöille (mt., 49–51). Yksi tutkimusaineiston intersukupuolisista henkilöistä kertoo saaneensa tiedon hedelmättömyydestään, mutta myös vaihtoehtoisista tavoista saada lapsia, jo lapsuusiässä.

”Mutta ehkä lapsettomuus tai steriiliys olivat sellainen asia, se oli suurempi asia kaikille, äidillekin silloin.” (H1)

”Muistan, kun minulle kerrottiin 5–6-vuotiaana, etten voi saada lapsia [...]. Olen kasvanut sen tiedon kanssa. Muistan, että kerrottiin että voin vaikka adoptoida sitten halutessani lapsia. En ole käynyt tämän asian kanssa mitään henkistä kamppailua.” (TIKA6)

Parisuhteisiin liittyen esille nousee myös myönteisiä kokemuksia niin lähdeaineistosta kuin omasta tutkimusaineistostani. Lähdeaineiston perusteella rakastetuksi ja arvostetuksi tuleminen parisuhteessa voi itsessään olla intersukupuolisille henkilöille korjaava

kokemus (Oikarinen 2019, 99–101). Haastattelemani intersukupuoliset henkilöt tuovat myönteisinä kokemuksina esille kumppanin ymmärtäväisyyden ja avarakatseisuuden intersukupuolisuutta ja/tai intersukupuolisen henkilön sukupuolokokemusta kohtaan, kumppanin tarjoaman tuen ja sitoutumisen sekä toimivan keskusteluyhteyden.

”Vaimon kanssa olemme tästä puhuneet, myös tästä sukupuolesta, ja hän on sanonut, että eihän sillä sukupuolella ole varsinaisesti merkitystä. Sisäinen sukupuolihan se on tärkein [...].” (H2)

”Olen kihloissa, olemme olleet seitsemän vuotta yhdessä. Ei se [intersukupuolisuus] ole sillä tavalla [vaikuttanut] mitenkään ihmeellisesti. Hänelle minä olen minä, enkä mikään muu, minkään sukupuolen edustaja tai mikään sellainen.” (H1)

Tutkimusanalyysin perusteella intersukupuolisilla henkilöillä on sekä myönteisiä että kielteisiä kokemuksia läheissuhteisiinsa liittyen. Tältä osin tutkimustulokset mukailevat suomalaisen (Oikarinen 2019) ja eurooppalaisen (van Lisdonk 2014) tutkimuksen tuloksia. Suhteet syntymäperheenjäseniin, erityisesti vanhempiin, nousevat tutkimusaineistosta esille haastavassa valossa. Tämä johtuu erityisesti intersukupuolisuuteen liittyvästä salailusta, syntymäperheenjäsenten suhtautumisesta intersukupuolisuutta ja/tai intersukupuolisen henkilön sukupuolokokemusta kohtaan sekä intersukupuolisten henkilöiden kokemista sukupuolistavista kasvatuskäytännöistä. Mahdollisina taustasyinä edellä mainituille nousevat esille perheen maineen varjeleminen, asiantuntijoiden ohjaus, vanhempien tietämättömyys, maalla ja Pohjois-Suomessa asuminen sekä mahdollinen vanhempien oma traumatisoituminen lapsensa intersukupuolisuuteen liittyen. Kokemukset viittaavat siihen, että myös intersukupuolisten henkilöiden vanhemmat voivat kokea vähemmistöstressiä ja sen kielteisiä terveysvaikutuksia. Myönteisinä tekijöinä suhteissa syntymäperheenjäseniin nousevat esille intersukupuolisuutta kohtaan osoitettu hiljainen tai ääneen tapahtunut hyväksyntä ja huomioiminen.

Ystävyysuhteissa haastavina koetaan intersukupuolisuuden sivuuttaminen ja mahdollisesti hyvää tarkoittavat, mutta kielteisiltä tuntuvat kysymykset ja kommentit. Nämä voivat olla joko vähemmistöstressin objektiivisia, distaalaisia stressitekijöitä, tai mikäli ne yhdistyvät intersukupuolisten henkilöiden kokemusmaailmaan, voi kyse olla myös vähemmistöstressin proksimaalisista stressitekijöistä. Myönteisinä ystävyysuhteissa koe-

taan hyväksyntä ja tasa-arvoinen kohtelu. Parisuhteisiin liittyen esille nousee hämmennys, jota voivat kokea niin intersukupuolinen henkilö kuin hänen kumppaninsa. Hämmennys voi liittyä esimerkiksi intersukupuolisuuteen ja/tai intersukupuolisen henkilön kehollisuuteen. Esille nousee myös intersukupuolisen henkilön kokema riittämättömyys kumppanina, mikä voi olla vähemmistöstressin proksimaalinen stressitekijä. Myönteisinä kokemuksina esille nousevat omalta kumppanilta saatu ymmärrys, tuki, hyväksyntä, sitoutuminen sekä toimiva keskusteluyhteys oman kumppanin kanssa.

Intersukupuolisuudesta, kehollisuudesta sekä mahdollisesta hedelmättömyydestä kertominen voivat tutkimusanalyysin perusteella tuottaa haasteita kaikissa intersukupuolisten henkilöiden läheissuhteissa. Kertominen voi mietityttää ja pelottaa intersukupuolisia henkilöitä, ja he tekevät rajanvetoa sen suhteen, mitä, millä tavoin ja kenelle intersukupuolisuudesta kertovat, mikä viittaa proksimaaliseen vähemmistöstressiin. Koetut reaktiot ovat pääosin myönteisiä, mutta myös kielteisiä reaktioita on mahdollista kokea. Kertomista voivat edesauttaa intersukupuolisuuden käsite, omaa intersukupuolisuuden tarinaa koskevat rajaukset sekä intersukupuolisuutta koskevat lehtiartikkelit ja tv-ohjelmat.

5.2 Kokemukset varhaiskasvatuksessa, koulu- ja työelämässä

Sosiaalinen ympäristö eri instituutioineen, mukaan lukien varhaiskasvatus, koulunkäynti ja työelämä, näyttelevät merkittävän suuri roolia yksilön elämässä sen eri vaiheissa. Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 94–96, 103–107) perusteella intersukupuolisten lasten vanhempia voi mietityttää se, tulisiko lapsen intersukupuolisuudesta kertoa päiväkodissa, ja vain osa vanhemmista on kertonut siitä. Kertomisen esteenä näyttäytyy huoli siitä, ettei varhaiskasvatuksen henkilökunnalla välttämättä ole intersukupuolisuutta koskevaa tietoa. Tämä voi johtaa tilanteeseen, jossa intersukupuolisen lapsen vanhempi joutuu niin sanotusti kouluttamaan henkilökuntaa, mikä voi olla psyykkisesti kuormittavaa. Myönteisenä on puolestaan koettu esimerkiksi tilanne, jossa tieto on otettu päiväkodissa vastaan ilman, että siitä on tehty niin sanotusti numeroa. Varhaiskasvatukseen liittyen lähdeaineistosta nousee esille toive siitä, että tietoisuutta sukupuolen moninaisuudesta edistettäisiin esimerkiksi päiväkotien seinillä olevilla julisteilla ja tasa-arvositoumuksilla,

joissa varhaiskasvatuksen henkilökunta sitoutuisi kohtelemaan kaikkia sukupuolia edustavia lapsia tasa-arvoisesti. (Mt., 94–96, 103–107.) Tutkimusaineistosta ei nouse esille intersukupuolisten henkilöiden varhaiskasvatusta koskevia kokemuksia, mutta intersukupuolisen lapsen vanhemman pelko henkilökunnan tietämättömyydestä tukee lähdeaineistoa. Pelon voidaan arvioida olevan vähemmistöstressin proksimaalinen stressitekijä.

”Emme ole ottaneet intersukupuolisuutta asiana esille päiväkodissa, koska pelkään, että täytyisi alkaa itse opettamaan ja selittämään ihan perusasioita.” (TIKA-VI)

Tutkimusaineistosta ei myöskään nouse juurikaan esille intersukupuolisten henkilöiden koulumaailmaa koskevia kokemuksia. Syynä tähän voi olla se, ettei koulumaailmaa koskevia kokemuksia ei ole haastattelujen kysymyksenasettelussa erityisesti huomioitu. Toisaalta tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt ovat aikuisia, eivätkä koulumaailmaa koskevat kokemukset ole välttämättä heidän muistoissaan päällimmäisinä. Osa tutkimusaineiston intersukupuolisista henkilöistä on myös saanut tietää omasta intersukupuolisuudestaan vasta nuoruus- tai aikuisiässä. Lähdeaineiston perusteella intersukupuoliset lapset voivat joutua kohtaamaan sosiaalisissa ympäristöissä esimerkiksi kiusaamista ja muita sosiaalisissa suhteissa ilmeneviä haasteita (Pimenoff 2006, 178; Oikarinen 2019, 103–107).

Eurooppalaisen tutkimuksen (van Lisdonk 2014, 55–57) perusteella he, jotka ovat olleet tietoisia omasta intersukupuolisuudestaan nuoresta iästä lähtien, kokevat intersukupuolisuutensa vaikuttaneen kielteisesti koulunkäyntikokemuksiinsa ja sosiaaliseen kanssakäymiseensä koulussa. Kielteiset kokemukset liittyvät intersukupuolisuudesta kertomista ja kiusatuksi tulemista koskeviin pelkoihin, erilaisuuden ja yksinäisyyden kokemuksiin sekä yrityksiin sopeutua sosiaaliseen ympäristöön. Joihinkin intersukupuolisuuden tiloihin liittyy myös koulunkäyntiin heikentävästi vaikuttavia tekijöitä, kuten oppimisvaikeuksia ja sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyviä haasteita. Lisäksi intersukupuolisuuteen liittyvät hoitotoimenpiteet voivat vaikeuttaa koulunkäyntiä ja opiskelua muun muassa niitä seuraavien poissaolojen takia. (Mt., 55–57.) Lähdeaineistossa on viitteitä siitä, että jotkut intersukupuoliset henkilöt ovat jopa joutuneet keskeyttämään opintonsa esimerkiksi hoitotoimenteisiin liittyen (Oikarinen 2019, 103–107; van Lisdonk 2014, 55–57).

Tällä voi myös olla vaikutuksia mahdolliseen työn saamiseen ja urakehitykseen. On kuitenkin myös syytä huomioida, että nykyaikana intersukupuolisille lapsille voi olla tarjolla aikaisempaa enemmän psykososiaalista tukea. (van Lisdonk 2014, 55–57.)

Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 103–107) perusteella intersukupuoliset henkilöt toivovat, että lasten kanssa työskentelevät asiantuntijat olisivat tietoisia intersukupuolisuudesta ja sukupuolen moninaisuudesta. Toiveena ei ole erityinen intersukupuolisuuteen kohdistuva huomio, vaan sen kohtaaminen tavallisena asiana. Intersukupuoliset henkilöt toivovat, että he saisivat myös olla keskenään erilaisia ilman, että heitä pidetään homogeenisenä ryhmänä, ja intersukupuolisilla lapsilla olisi tilaa kasvaa omanlaisikseen henkilöiksi. Opetuksessa huomiota toivotaan kiinnitettävän sukupuolen kehityksen laajalaiseen kuvaamiseen huomioiden esimerkiksi sen, ettei biologian opetuksessa esitettäisi pelkistetysti kromosomivaihtoehtoja olevan ainoastaan kahta eri tyyppiä, koska se ei pidä paikkaansa. Lisäksi opetuksessa toivotaan kiinnitettävän huomiota seksuaalisuuteen liittyvään moninaisuuteen. (Mt., 103–107.) Haastatteleman intersukupuolinen henkilö tuo esille, että kouluopetuksessa vallitseva sukupuoli- jaottelu voi kuormittaa intersukupuolisia lapsia, koska se jättää heidät näkymättömiksi.

”Varsinkin koulumaailmassa opettajat on sellaisia, että he yleensä puhuvat tytöistä ja pojista. Ja on todella raskasta, kun sinua ei nähdä.” (H1)

Myös koulujen sukupuolitetut tilat, kuten pukuhuoneet, voivat tuottaa intersukupuolisille lapsille haasteita esimerkiksi heidän kehollisuutensa takia (van Lisdonk 2014, 55–57) tai henkilökohtaiseen sukupuolenkokemukseen liittyvistä syistä. Haastatteleman intersukupuolinen henkilö kertoo, kuinka pukuhuoneiden jaottelu kahden eri valtasukupuolen mukaan voi tuottaa intersukupuolisille lapsille tilanteen, jossa he joutuvat valitsemaan kahdesta vaihtoehdosta, joista kumpikaan ei ole sopiva, tai tilanteen, jossa he joutuvat tulemaan niin sanotusti kaapista ulos.

”[...] ethän sinä edes tiedä, kumpaan [pukuhuoneeseen] sinä menet. Tai, jotkut tietävät, mutta ethän sinä välttämättä edes tiedä, kumpaa sukupuolta sinä olet. Miksi sinun pitää tulla kaapista ulos koko ajan?” (H1)

Niin lähde- kuin tutkimusaineistosta nousee esille myös myönteisiä koulunkäyntiin ja opiskeluun liittyviä kokemuksia. Osa intersukupuolisista henkilöistä kokee koulunkäynnin ja/tai opiskelun olleen mieluista ja sujuneen hyvin. Silloin kun lapsuusajan koulunkäyntiin liittyy kielteisiä muistoja, ovat myöhempiin opintoihin liittyvät kokemukset voineet kuitenkin olla myönteisiä. Lisäksi osa intersukupuolisista henkilöistä kokee, ettei intersukupuolisuus ole vaikuttanut heidän koulunkäyntiinsä ja/tai opintoihinsa kielteisesti. (Oikarinen 2019, 103–107.) Tutkimusaineistossa myönteisiä koulunkäyntiin liittyviä muistoja nostaa esille yksi intersukupuolinen henkilö. Lähdeaineiston perusteella intersukupuolisuuden salaaminen voi toimia kiusaamiselta ja syrjinnältä suojaavana tekijänä koulu- ja opiskelumaaailmassa (Oikarinen 2019, 103–107). Myös haastatteleman intersukupuolinen henkilö tuo esille suojaavana tekijänä toimineen sen, ettei kukaan tiennyt hänen intersukupuolisuudestaan, jollei hän tuonut sitä itse esille.

”[...] minua ei ole koskaan koulukiusattu ja olen aina ollut silleen vähän erikoinen ja olen saanut olla erikoinen. Se on ollut tosi ihanaa.” (TIKA3)

”Eihän siitä kukaan tiennyt, jollen minä kertonut siitä. Kyllä minä koulua sain käydä ihan rauhassa.” (H1)

Selvityksessä sukupuolivähemmistöjen asemasta (Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012, 16–19) katsotaan sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden syrjintäriskin olevan korkeimmillaan työelämässä. Työelämässä syrjintä ilmenee esimerkiksi työhaastatteluihin pääsemisen ja vakituisen työn saamisen ongelmina, urakehityksen pysähtymisenä, kielteisinä asenteina ja epäasiallisena käyttäytymisenä. Syrjinnän pelko voi lisäksi estää sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä tuomasta esille epäasiallista kohtelua sekä viranomaistoiminnan puutteita. Selvityksessä intersukupuolisten henkilöiden tilannetta ei tarkastella erillään muista sukupuolivähemmistöistä, joten sen perusteella on mahdotonta eritellä, missä määrin yllä mainitut ongelmat kohdistuvat intersukupuolisiin henkilöihin. (Mt., 16–19.) Asiasta on mahdotonta saada täyttä käsitystä myöskään siitä syystä, ettei intersukupuolisuus varsinaisesti näy päällepäin, eikä siten lähtökohtaisesti vaikuta esimerkiksi työn saamiseen (van Lisdonk 2014, 55–57). Kysymys siitä, tulisiko omasta intersukupuolisuudesta kertoa työyhteisössä, voi kuitenkin mietittyä intersukupuolisia henkilöitä. Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 89–94) perusteella osa intersukupuolisista henkilöistä ei ole tuonut työelämässä lainkaan esille omaa intersukupuolisuut-

taan ja osa on kertonut sen ainoastaan osalle työtovereista. Yksi tutkimusaineiston intersukupuolisista henkilöistä pohtii, että intersukupuolisuus on ulottuvuus, joka jää työelämässä helposti ikään kuin itsen ulkopuolelle. Esteitä kertomiselle voivat lähdeaineiston perusteella olla esimerkiksi kokemukset työyhteisön suvaitsemattomuudesta (Oikarinen 2019, 107–111) tai pelko siitä, että intersukupuolisuudesta kertominen vie painoarvoa omilta saavutuksilta, kuten yksi tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö kuvailee.

”Helposti se eriytyy niin että töissä tekee asioita, mutta jättää sen intersukupuolisuusosan itsestään ulkopuolelle. Jossain tilanteissa ne voi yhdistyä työelämässä, mutta suurimmassa osassa ei.” (TIKA5)

”Välillä mietin sitä, että jos ihmiset tietäisivät intersukupuolisuudestani, niin voisiko se painoarvoa niiltä asioilta, joita olen saavuttanut elämässäni. Koska jos kertoisin, että olen syntynyt pojaksi, mutta minusta on tehty tyttö, tai että olen intersukupuolinen, niin ihmiset ajattelisivat, että miehenä se on keskiverto, mutta naisena hyvä. Ajattelen, että nämä pelot ovat ihan älyttömiä, mutta näitä silti mietin.” (TIKA6)

Viitteitä siitä, että intersukupuolisuudesta kertominen työyhteisössä voi aiheuttaa intersukupuolisille henkilöille haasteita, on olemassa. Eurooppalaisesta tutkimuksesta (van Lisdonk 2014, 55–57) käy ilmi, että sen jälkeen kun intersukupuoliset henkilöt ovat kertoneet esihenkilölle omasta intersukupuolisuudestaan, ei esimerkiksi työsopimusta ole uusittu tai henkilöä katsottu enää kyseiseen työhön sopivaksi. Toisaalta myös kokemuksia siitä, että jotkin intersukupuolisuuden tilat vaikuttavat heikentävästi työkykyyn, on olemassa. Myös intersukupuolisen henkilön kokema vähemmistöstressi tai työyhteisön kielteiseen suhtautumiseen liittyvä kuormitus voivat vaikuttaa työkykyyn heikentävästi. (Mt., 55–57.) Haastattelemani intersukupuolinen henkilö tuo esille, että on joutunut taistelemaan työpaikallaan saadakseen sukupuolineutraalin wc-tilan ja kokevansa, että hänen ei tulisi olla velvollinen opettamaan tai selittämään moninaisuuteen liittyviä asioita.

”Työpaikalla minä olen käynyt yhden taistelun wc:stä. Että sen on oltava, inva-wc:n tai unisex-wc:n siellä. [...] Minä yleensä vain nostin kädet pystyyn, sillä eihän minulla ole mitään velvollisuutta selittää kenellekään näitä asioita. Tämä on tällaista perinteistä ajattelua, että eihän minun tarvitse opettaa ketään.” (H1)

Rohkaisevaa kuitenkin on, että kaikissa tapauksissa intersukupuolisuudesta kertominen työyhteisössä ei ole välttämättä aiheuttanut kielteisiä seurauksia, eikä kollegoiden suhtautuminen intersukupuoliseen henkilöön ole muuttunut (Oikarinen 2019, 89–94). Alalla on merkitystä sen suhteen, millaisia seurauksia sukupuolen moninaisuutta koskevalla

avoimuudella on esimerkiksi suhteessa työuraan ja sen mahdolliseen katkeamiseen kertomisen seurauksena (Pakkanen 2007, 15–16). Tutkimusaineistosta esille nousee se, että toisilla aloilla sukupuolen moninaisuus ja siihen liittyvä avoimuus tulevat helpommin hyväksytyksi kuin toisilla. Kaksi tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä pohtii, että heidän aloillaan intersukupuolisuudesta on voinut olla myös etua. Myönteisinä kokemuksina tutkimusaineistosta nousevat myös esille tilanteet, joissa intersukupuolinen henkilö on kokenut voivansa olla avoimesti intersukupuolinen tai saanut asiassa tukea kollegaltaan. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö kertoo saaneensa wc-tiloja koskevassa keskustelussa tukea tasa-arvoasioita ymmärtävältä työtoveriltaan. Eräs tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö tuo esille, että mahdollisuus saada olla oma kokonainen itsensä vapauttaa voimavaroja ja antaa mahdollisuuden suunnata ne muihin asioihin.

”Oon tehnyt töitä mainosalalla ja siellä tuntuu, että voi olla ihan kaikkea, pääasia, että päänuppi pelaa siihen mitä tehdään. Mainosalalla tuntuu, että se on positiivista.” (TIKA1-R)

”Ajattelen, että naisena miesten maailmassa työelämässä intersukupuolisuudesta on voinut olla hyötyäkin.” (TIKA6)

”[...] mulle on ollut tärkeitä sellaiset tilanteet, joissa saan olla avoimesti intersukupuolisena ja tehdä jotain tärkeää. [...] silloin voi olla tärkeässä roolissa ja avoimesti intersukupuolinen samaan aikaan. Se on ihan järjettömän voimakas kokemus. Silloin se ei jää sellaiseksi yksinäiseksi voimavaraksi. Voin tehdä näin isoja asioita silloin kun olen kokonaisena paikalla.” (TIKA5)

Työyhteisöihin liittyvänä toiveena esille nousee suomalaisessa tutkimuksessa (Oikarinen 2019, 107–111) sukupuolittavasta kielenkäytöstä luopuminen siten, että tarpeetonta sukupuolittamista vältetään tai vähintään huomioidaan, että työyhteisössä voi olla myös muiden kuin nais- ja miessukupuolen edustajia. Yleistä asenneilmapiirin muutosta toivotaan, kuten jokaisen ihmisen kohtaamista ensisijaisesti ihmisenä, ei jonkin sukupuolen edustajana. Intersukupuoliset henkilöt toivovat myös esihenkilöiltä puuttumista tilanteisiin, joissa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä puhutaan halventavaan sävyyn tai heidän kustannuksellaan vitsaillaan. (Mt., 107–111.) Haastattelemani intersukupuolinen henkilö tuo esille, että usein sukupuolen moninaisuuden huomioiminen ei lopulta vaadi erityisiä asioita.

”Ja monestihan tässä [moninaisuuden huomioimisessa] on kyse vain empatiakyvystä.” (H1)

Tutkimusanalyysin perusteella intersukupuolisilla henkilöillä ja/tai intersukupuolisen lapsen vanhemmalla on niin myönteisiä kuin kielteisiä kokemuksia liittyen varhaiskasvatukseen, kouluun ja työelämään. Kenties haastatteluiden kysymyksenasettelusta johtuen kokemuksia nousee tutkimusaineistosta esille kokonaisuudessaan vähäinen määrä. Varsinaisia kiusatuksi tai syrjityksi tulemisen kokemuksia ei nouse esille, vaikka haastavien tilanteiden kohtaaminen on tutkimusaineiston perusteella mahdollista. Yksi tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö tuo esille, että hänen on täytynyt taistella saadakseen sukupuolineutraalin wc-tilan työpaikalleen. Tämän voidaan arvioida johtuvan kaksinaapaisen sukupuolijärjestelmän tuottamista sukupuolitetuista tiloista. Merkittävänä tekijänä esille nousee kysymys siitä, tulisiko omasta tai lapsen intersukupuolisuudesta kertoa varhaiskasvatuksen henkilökunnalle tai työtovereille. Kertomisen esteinä näyttäytyvät pelko tietämättömydestä, reaktioista ja mahdollisista kielteisistä seurauksista, sekä väsymys sosiaalisen ympäristön tietämättömyyteen ja siitä johtuvaan selittämisen ja opettamisen tarpeeseen. Kokemukset viittaavat proksimaaliseen vähemmistöstressiin. Eräänlaisena suojaavana tekijänä esille nousee se, ettei intersukupuolisuus näy ulkoisesta olemuksesta.

Kertomatta jättämisellä voi tutkimusanalyysin perusteella olla suojaavia vaikutuksia, mutta samalla intersukupuolisuudesta vaikeneminen voi tuottaa kuormitusta ja tunteen siitä, ettei intersukupuolinen henkilö tule nähdyksi ja kohdatuksi omana itsenään, mikä on vähemmistöstressin distaalinen stressitekijä. Parhaimmillaan avoimuus, sosiaalisen ympäristön hyväksyntä ja tuki vapauttavat salaamiseen ja pelkäämiseen sijoitetut resurssit muuhun käyttöön ja voivat näkyä intersukupuolisen henkilön toimintakyvyn parane misena, mikä voi esimerkiksi hyödyttää työyhteisöä. Tässä valossa olisi tärkeää luoda ilmapiiri, joka edesauttaa intersukupuolisuuteen liittyvää avoimuutta. Ensisijaisina varhaiskasvatukseen, kouluihin ja työelämään liittyvinä toiveina esille nousevat intersukupuolisuutta koskevan tietoisuuden lisääminen, moninaisuuden huomioiva opetus kouluissa ja sukupuolineutraalien tilojen mahdollistaminen eri ympäristöissä.

5.3 Sosiaalisessa ympäristössä eläminen ja toimiminen

Sosiaalisen ympäristön reaktiot intersukupuolisia henkilöitä kohtaan voivat eurooppalaisen tutkimuksen (van Lisdonk 2014, 52–55) perusteella liittyä esimerkiksi intersukupuolisen henkilön sukupuoleen, seksuaalisuuteen, fyysiseen ulkomuotoon ja fyysisiin rajoitteisiin. Kokonaiskuvan muodostaminen sosiaalisen ympäristön reaktioista on kuitenkin haastavaa, koska intersukupuoliset henkilöt pyrkivät eri tavoin hallitsemaan tai kontrolloimaan kanssakäymistään sosiaalisen ympäristön kanssa, ja voivat näin ollen jossakin määrin vaikuttaa myös sosiaalisen ympäristön reaktioihin ja niiden määrään. (Mt., 52–55.) Seuraavaksi tarkastelen, millaisia kokemuksia tutkimusaineiston intersukupuolisilla henkilöillä on sosiaalisessa ympäristössä toimimiseen liittyen.

Tutkimusaineistosta nousee suojaavana tekijänä esille se, ettei intersukupuolisuutta itsessään ole lähtökohtaisesti mahdollista päätellä intersukupuolisen henkilön ulkoisesta olemuksesta. Kaksi tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä tuo esille, kuinka heidän intersukupuolisuutensa ei näy ulospäin, ja siten myöskään sosiaalinen ympäristö ei siitä tiedä. Tämä ei kuitenkaan itsessään poissulje sitä, etteikö sosiaalinen ympäristö voisi kiinnittää huomiota muihin tekijöihin intersukupuolisen henkilön olemuksessa: Eräs tutkimusaineiston intersukupuolisista tuo esille, kuinka hänen transsukupuolisuutensa näkyy ulospäin.

”Miun diagnoosini ei näy päällepäin. Transsukupuolisuus kyllä näkyy päällepäin.” (TIKA1-R)

Sukupuolitetut tilat nousevat tutkimusaineistosta esille sikäli merkittävänä teemana, että viisi tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä tuo esille niihin liittyviä kokemuksiaan. Tutkimusaineiston perusteella sosiaalisen ympäristön sukupuolitetut tilat ja niihin liittyvät valitsemisen pakot voivat aiheuttaa intersukupuolisille henkilöille haasteita. Haastavina tekijöitä ovat itse sopivan tilan valitseminen, tilan valitsemisesta ja käyttämisestä seuraava leimaantuminen, mahdollisen esteettömän wc-tilan lukossa oleminen ja sosiaalisen ympäristön reaktiot erilaisissa tilanteissa, joissa intersukupuolinen henkilö käyttää sukupuolitettua tilaa. Neljä tutkimusaineiston intersukupuolisista henkilöä tuo esille sukupuolitettujen tilojen valitsemiseen ja/tai käyttämiseen liittyviä kielteisiä koke-

muksia. Tutkimusaineistosta nousee esille, että valintatilanteet voivat olla itsessään haastavia myös silloin, kun intersukupuolinen henkilö ei kohtaa sosiaalisen ympäristön taholta erityisiä reaktioita, mutta ei myöskään koe omakseen nais- tai miessukupuolelle osoitettua tilaa. On myös mahdollista, että valintatilanteisiin liittyy odottamattomia tekijöitä, kuten tilanteet, joissa haastatteleman intersukupuolinen henkilö on pyytänyt avaamaan lukossa olevan esteettömän wc-tilan ja häneltä on tiedusteltu, missä hänen avustettavansa on. Myönteisenä esille nousee puolestaan yhden intersukupuolisen henkilön kokemus siitä, että sukupuolineutraalien wc-tilojen määrä ja tietoisuus niiden tarpeesta on lisääntynyt.

”Täytyy sanoa, että puolen vuoden sisällä on ollut muutama tapaus, kun minä olen katsonut, että ”Hetkinen, tuossa on kaksi wc:tä, ja kumpaankohan minun pitäisi mennä loppujen lopuksi?” Jos olisi se kolmas mahdollisuus, kyllä minä varmaan siitä keskeltä kävelisin sinne muuhun mahdollisuuteen.” (H2)

”Joskus, kun minä olen ollut esimerkiksi baarissa jossakin maaseudulla, niin he yleensä kysyvät, että missä on sinun avustettavasi.” (H1)

Sukupuolitettujen tilojen valitsemisesta ja käyttämisestä seuranneet sosiaalisen ympäristön kielteiset reaktiot ovat tutkimusaineiston intersukupuolisten henkilöiden kokemusten mukaan olleet kielteisinä koettuja katseita, joilla sosiaalinen ympäristö on ihmetellyt, kyseenalaistanut tai osoittanut intersukupuolisen olevan väärässä tilassa, sekä aggressiivisia kommentteja. Varsinaisia henkiseen tai fyysiseen väkivaltaan liittyviä kokemuksia ei nouse tutkimusaineistosta esille, mutta väkivallan uhka tunnustetaan, ja tutkimusaineiston perusteella se liittyy ensisijaisesti sukupuolitettuihin tiloihin. Haastatteleman intersukupuolinen henkilö tuo esille tunnistavansa väkivallan uhan mahdollisuuden ja pelkäävänsä mahdollista väkivaltaa sukupuolitetuissa tiloissa. Väkivallan uhan tunnistamisen ja sen pelkäämisen voidaan arvioida olevan vähemmistöstressin proksimaalinen stressitekijä.

”Katsomalla sillä tavalla, että minä olen väärässä vessassa tai he itse ovat väärässä vessassa.” (TIKA5-R)

”Aggressiivisella kommentoinnilla...” (TIKA4-R)

”Miesten vessassa koen uhkaa ja naisten vessassa katsotaan oudosti.” (TIKA3)

”Kovin väkivaltaisiin tilanteisiin en ole koskaan itseäni saanut. Mutta kyllä minä pelkään sitä. [...] vessasiaa esimerkiksi, ja saunaa. Että mitä jos joku lyö vaikka turpaan vessassa. Kyllä minä pelkään väkivaltaa, vaikka sitä ei ole tapahtunut.” (H1)

Eurooppalaisen tutkimuksen (van Lisdonk 2016, 46–49, 55–57) perusteella intersukupuolisten henkilöiden selviytymisstrategiaksi sosiaalisessa ympäristössä voi muodostua erilaisten tilanteiden ja tilojen välttely. Se on eräänlainen tapa hallita sosiaalisen ympäristön reaktioita, sillä välttelevä käyttäytyminen mahdollistaa intersukupuolisuutta koskevan avoimuuden säätelemisen ja kontrolloimisen. Intersukupuoliset henkilöt voivat esimerkiksi vältellä sukupuolitettuja tiloja ja ryhmämuotoisia urheiluharrastuksia. Intersukupuolisuus voi vaikuttaa heikentävästi erityisesti sellaisiin harrastuksiin osallistumiseen, joissa kehollisuus tulee näkyväksi, kuten uimiseen. Kaikkien kohdalla näin ei kuitenkaan käy, ja osa on kokenut tällaisiin harrastuksiin osallistumisen haastavana nuoruusiässä, mutta ei enää aikuisuudessa. (Mt., 46–49, 55–57.) Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 94–96) perusteella myös intersukupuolisten lasten harrastamiseen voi liittyä haastavia kysymyksiä, kuten niissä ilmenevä sukupuolijaottelu, jolloin intersukupuolisen lapsen omaa sukupuolenkokemusta ei välttämättä kohdata ja kunnioiteta. Intersukupuolisten lasten vanhemmat voivat joutua tasapainoilemaan sen kysymyksen kanssa, kerrotaanko lapsen intersukupuolisuudesta harrastustoiminnassa. (Mt., 94–96.)

Kolme tutkimusaineistoni intersukupuolista henkilöä tuo esille lähdeaineistoa myötäilevän kokemuksen. Yksi heistä kertoo, ettei halua osallistua harrastuksiin, joissa kehollisuus tulee näkyväksi, kokiän tämän samalla rajoittavaksi tekijäksi omassa elämässään. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö puolestaan kertoo kokeneensa aluksi arkuutta tanssiharrastukseensa liittyen. Toinen haastattelemani intersukupuolisista henkilöistä kertoo jättäytyvänsä pois sellaisista tilaisuuksista ja tapahtumista, jotka ovat selkeästi naisille osoitettuja.

”Koen, että en intersukupuolisuuteni takia halua käydä uimahallissa tai saleilla, joissa ollaan vähissä pukeissa toisten edessä ja se rajoittaa elämäni.” (TIKA1)

”Ja sielläkin [tanssikursseilla] minä olen aluksi ollut vähän arka [...]” (H2)

”Jos on joitakin naisten juttuja selkeästi, kyllä minä niistä jättäydyn pois.” (H1)

Tutkimusaineiston perusteella erilaisten sukupuolitettujen tilojen, tilanteiden ja tapahtumien vältteleminen ei kuitenkaan aina riitä suojaamaan intersukupuolisia henkilöitä sosiaalisen ympäristön reaktioilta, vaan niitä on mahdollista kohdata missä tahansa julkisilla paikoilla liikkuesssa. Kaksi tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä tuo esille kokemiaan tilanteita, joissa sosiaalinen ympäristö on kiinnittänyt huomiota heidän fyysiseen olemukseensa, sukupuoleensa tai sen ilmaisuun julkisilla paikoilla, kuten kadulla. Toinen heistä tuo esille sosiaalisen ympäristön pyrkimyksen ihmisten sukupuolittamiseen ja kategorioimiseen olevan yleinen käytäntö. Se on tutkimusaineiston perusteella johtanut intersukupuolisten henkilöiden sukupuolta koskeviin uteluihin, katseisiin, fyysistä olemusta koskeviin kommentteihin, väärin sukupuolittamiseen, sanalliseen seksuaaliseen häirintään ja tytöttelyyn. Edellä mainitut ovat vähemmistöstressin distaalisia stressitekijöitä.

”Kävelin torille päin, ja nuori kundi hidasteli vauhtia ja suunnilleen keskellä tietä kysyi, että “Oletko sinä mies vai nainen?” (TIKAI-R)

”Totta kai väärinsukupuolittamista tapahtuu ihan hirveästi [...]” (T3)

Haastattelemani intersukupuolinen henkilö tuo esille, että kysymys sosiaalisen ympäristön silmissä hyväksyttävästä sukupuolenilmaisusta on ulottunut hänen henkilökohtaiselle reviirilleen, kotiin saakka. Hän kertoo olleensa aina aikaisemmin varautunut itsensä peittämiseen, mikäli hänen kotiinsa saapuu yllättäen vieras. Koettu tarve peittämiseen liittyy haastateltavan pukeutumiseen.

”Minä aikaisemmin mietin sitä, että minulla täytyy olla aina – jos joku tulee tänne meidän kotiin – minulla pitää olla jokin takki tai jokin, että minä pääsen äkkiä peittämään itseni.” (H2)

Eurooppalaisen tutkimuksen (van Lisdonk 2016, 46–49) perusteella osa intersukupuolisista henkilöistä pyrkii sopeutumaan sosiaaliseen ympäristöön kätkemällä oman intersukupuolisuutensa ja/tai jäljittelemällä sosiaaliseen ympäristöön kuuluvien henkilöiden käyttäytymistä. Esimerkiksi nuoruusiässä intersukupuolinen henkilö saattaa teeskennellä, että hänellä on kuukautiset, vaikka näin ei olisikaan. Erityisesti nuorten intersukupuolisten henkilöiden käyttäytymisessä ja avoimuudessa on kuitenkin suurta variaatiota. (Mt., 46–49.) Tutkimusaineistosta merkittävänä teemana nousevat esille sukupuolen ilmaisuun

liittyvät kysymykset, joita intersukupuoliset henkilöt pohtivat lähdeaineistoa mukailevaan sosiaaliseen ympäristöön sulautumisen näkökulmasta. Esille nousevat sosiaalisen ympäristön tarkkaileminen ja sen pohtiminen, tarkkaileminen ja testaaminen, millaista oman sukupuolen ilmaisun tulisi olla, jotta se mahdollistaisi joukkoon sulautumisen ilman ylimääräistä huomiota tai olisi sosiaalisen ympäristön silmissä hyväksyttyä ja asiallista. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö tuo esille, että hän ei ole ajanut partaansa pois, koska kokee sen suojaavan itseään sosiaalisessa ympäristössä. Sama haastateltava kertoo useita esimerkkejä tekemistään kekseliäistä ratkaisuista sukupuolenilmaisuuksiinsa liittyen, mutta pohtii samalla, onko se myönteinen vai kielteinen asia. Esille nousee myös kokemus siitä, että naisten liikkumavaran suomalaisessa yhteiskunnassa koetaan olevan itsensä ilmaisemisen, kuten pukeutumisen, suhteen miehiä laajempi.

”Sehän [pukeutuminen] on aika rajoitettua. He, jotka miettivät mitä päällensä laittavat, joutuvat välillä miettimään aika paljon sitä. [...] joudun miettimään, mitä voin laittaa päälle, mikä on asiallista ja mikä ei ole.” (H2)

”Miten muut pukeutuu ja kävelee ja mitäs jos minä laitan ne vaatteet päälle, niin miltä minä sitten näytän ja sulaudunko minä jotenkin joukkoon ja johonkin kohtaan, mihin kohtaan [...]” (TIKA5-R)

”Minä olen tehnyt sellaisia testiottoja, katsonut vähän, miten ihmiset suhtautuvat, osittain tietoisesti. Esimerkiksi kesällä minä maalaan minun varpaankynteni ja sitten minä olen kulkenut paljain jaloin ja katsonut, mitä ihmiset tuumaavat – yleensä he ovat olleet huvittuneita. [...] Tällaisia luovia ratkaisuja minä joudun tekemään, tai saan... Onko se positiivista vai negatiivista?” (H2)

”Se [parta] on tavallaan myös suoja ja sen takia minä en ole ehkä ajanut sitä pois.” (H2)

Tutkimusaineistosta nousee haastattelemani intersukupuolisen henkilön esille tuomana myös tarve suojata sosiaalista ympäristöä mahdolliselta hämmennykseltä. Haastateltavani kertoo kapeuttaneensa omaa sukupuolenilmaisuaan, jotta ei aiheuttaisi hämmennystä asiakkailleen. Tämä viittaa siihen, että oman sosiaalisen toiminnan sopeuttaminen tai kapeuttaminen eivät aina vaadi varsinaisia sosiaalisen ympäristön reaktioita, vaan niihin voivat johtaa opitut sukupuolinnormit, jotka intersukupuolinen henkilö tunnistaa ja joiden mukaista käyttäytymistä hän olettaa sosiaalisen ympäristön häneltä odottavan. Kyse voi siten olla varuillaan olemisesta tai salaamisesta, jotka ovat vähemmistöstressin proksimaalisia stressitekijöitä.

”Mutta ristiriitaa siinä vähän tuli, kun minulla on asiakkaina vanhoja ihmisiä ja sotaveteraaneja. Niin minä en halunnut heille aiheuttaa hämmennystä, minä otin ne [kynsilakat] pois.” (H2)

Sukupuolenilmaisuuun liittyvät tekijät näyttäytyvät tutkimusaineiston perusteella sikäli merkittävänä, että ne liittyvät esimerkiksi keskeisiin kysymyksiin siitä, kuka itse on ja missä oma paikka on. Sukupuolenilmaisu on tapa tuoda itsensä näkyväksi sosiaalisen ympäristön silmissä sellaisena kuin on, ja silloin kun se ei ole mahdollista henkilön omaksi kokemalla tavalla, syntyy haastattelmani intersukupuolisen henkilön kuvailemana tunne sisäisen ja ulkoisen minän törmäämisestä toisiinsa. Nämä tekijät herättävät myös kysymyksen siinä, missä määrin intersukupuolisten henkilöiden on sopeuduttava sosiaalisen ympäristön tapoihin. Eräs tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö kuvailee kysymyksen oman toiminnan sopeuttamisesta sosiaalisen ympäristön normeihin ristiriitaisena. Syrjintään liittyvä tematiikka nousee tutkimusaineistosta esille yhden intersukupuolisen henkilön kokemuksissa. Hän kertoo syrjintää olevan sen, että sosiaalinen ympäristö ylittää intersukupuolisen henkilön rajat koko ajan tietämällä tai osoittamalla, millainen intersukupuolisen henkilön tulisi olla, että hän olisi ihmisenä hyväksytty. Syrjintä on vähemmistöstressin distaalinen stressitekijä.

”Sisäinen olemus ja ulkoinen olemus törmäävät siinä [sukupuolenilmaisussa] toisiinsa.” (H2)

”[...] sillä mitä minä laitan päälleni, haluaisin tuoda julki omaa itseäni enemmän. Se on keino tulla näkyväksi.” (H2)

”[...] ja mihin minä edes itse haluan ja koko se kuvio siinä. Missä se minun paikka on, mikä mä oon? Minkä verran pitää sopeutua johonkin ja milloin se sitten on sellaista jatkuvaa nyrkit pystyssä olemista, että en halua, en sopeudu. Ihan sellaista laidasta laitaa ja ääripäästä toiseen menemistä.” (T5-R)

”Sen asian haluan myös sanoa, että osa syrjintää pienestä asti on ollut se, että rajoja ylitetään koko ajan. Että koko ajan joku on tiennyt miten kuuluu olla ja mimmonen pitäisi olla, että on jotenkin ok ihminen.” (TIKA5)

Eurooppalaisen tutkimuksen (van Lisdonk 2014, 46–49) perusteella sosiaalisen ympäristön reaktioiden välttely tai niiltä suojautuminen voivat äärimmillään johtaa intersukupuolisen henkilön vetäytymiseen ja eristäytymiseen. Tähän selviytymisstrategiaan turvautu-

vat erityisesti ne intersukupuoliset henkilöt, jotka saavat tietää omasta intersukupuolisuudesta vasta aikuisiällä. Joidenkin kohdalla vetäytyminen ja eristäytyminen koskevat erityisesti teini-ikää ja varhaisaikuisuutta, kun taas toisten kohdalla eristäytyminen sosiaalisesta kanssakäymisestä kestää koko loppuelämän. Tällainen käyttäytyminen johtaa usein yksinäisyyteen, erilaisuuden tunteisiin ja intersukupuolisen henkilön kokemukseen siitä, ettei häntä ymmärretä sosiaalisessa ympäristössä. Vetäytyminen ja eristäytyminen aiheuttavat myös sosiaalisten kontaktien, kuten ystävyysuhteiden, kuihtumisia ja päätty-misiä. (Mt., 46–49.) Lähdeaineistoa mukailevia sosiaalisesta ympäristöstä eristäytymisen kokemuksia ei nouse tutkimusaineistosta esille. Eräs tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö kertoo kuitenkin toivovansa saavuttavansa sosiaalisen ympäristön kanssa sellai-sen vuorovaikutuksellisen olemassa olemisen tavan, joka olisi mahdollista kokea turval-liseksi, vakaaksi ja hyväksi.

”Omalta kohdaltani toivon löytäväni jonkun sellaisen tavan olla suhteessa ympäröivään maailmaan minun intersukupuolisuuden kanssa, jonka mä voisin kokea jokseenkin turvalliseksi, jokseenkin vakaaksi, jokseen-kin sellaiseksi, että minun on hyvä olla.” (TIKA4)

Tutkimusaineistosta nousee kuitenkin myös esille voimaantumisen kokemuksia suhteessa sosiaaliseen ympäristöön kahden haastatteleman intersukupuolisen henkilön kertomina. Voimaantumisen kokemukset liittyvät aktivoitumiseen ja/tai osallistumiseen esimerkiksi sukupuolineutraalien tilojen vaatimiseen. Voimaantumisen kokemukset liittyvät myös sukupuolijaotteluun ja sukupuolenilmaisuu liittyvien stereotyyppien kyseenalaistami-seen omalla toiminnalla, samoin kuin pyrkimykseen olla välittämättä sosiaalisen ympäris-tön reaktioista. Samalla toinen haastateltavistani huomauttaa, että kaikki intersukupuoli-set henkilöt eivät kuitenkaan halua taistella omien oikeuksiensa puolesta.

”[...] mutta sitten olen heittäytynyt menemään siihen [tanssiin] mukaan. Ja siellä ei tavallaan sukupuolella ole merkitystä – tai sisäisesti minä saan olla mikä vain. [...] Se herättää kenties joissain [henkilöissä] kummastusta, mutta siinäpäähän herättää.” (H2)

”Minä olen luonteeltani sellainen, että minua eivät kiinnosta muiden mielipiteet. Minä en ole hirveästi jättäytynyt pois tuollaisista.” (H1)

”[...] oikeastaan kesällä aloin miettimään sitä, että kun minä olen kotona, pukeudun miten pukeudun.” (H2)

”Minä olen itse vähän aktivisti, mutta on paljon ihmisiä, jotka eivät todellakaan halua käydä [taisteluja].”
(H1)

Tutkimusanalyysin perusteella intersukupuoliset henkilöt kohtaavat erilaisia haasteita toimiessaan ja liikkueessaan sosiaalisessa ympäristössä. Useat tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt kertovat kohdanneensa sosiaalisen ympäristön taholta epäasiallista käyttäytymistä, kuten erilaisia kielteiseksi koettuja katseita, epäasiallista tai aggressiivista kommentointia ja sukupuoliensa tai sen ilmaisuun liittyviä kysymyksiä, kommentteja, väärinsukupuolittamista ja seksuaalista häirintää. Kielteiset kokemukset liittyvät pääasiassa sukupuolitettujen tilojen valitsemiseen ja käyttämiseen, mutta ne liittyvät myös muihin julkisiin tiloihin, kuten kadulla liikkumiseen. Esille myös kokemus fyysisen väkivallan uhasta ja/tai sen pelosta yhden tutkimusaineiston intersukupuolisen henkilön esille tuomana. Tutkimusanalyysin perusteella useat tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt kokevat siten vähemmistöstressin distaalisia stressitekijöitä.

Tutkimusanalyysin perusteella intersukupuoliset henkilöt tunnistavat sukupuoliin ja sukupuoli-ilmaisuun liittyvät kulttuurilliset stereotypiat ja odotukset ja pohtivat niitä suhteessa itseensä ja omiin toiminnan mahdollisuuksiinsa. Osa tutkimusaineiston intersukupuolisista kokee tarvetta tarkkailla sosiaalista ympäristöä ja sopeuttaa omaan toimintaansa sosiaalisen ympäristön toimintaan esimerkiksi sellaisilla sukupuoli-ilmaisuuden ja toiminnan tavoilla, joiden he kokevat olevan sosiaalisessa ympäristössä odotettuja ja/tai hyväksyttäviä. Nämä voivat liittyä käyttäytymiseen, pukeutumiseen, ulkoiseen olemukseen ja erilaisiin valintoihin, kuten sukupuolitettujen tilojen valitsemiseen. Esille nousee myös tarve keksiä vaihtoehtoisia itseilmaisun tapoja ja testata sosiaalisen ympäristön reaktioita. Tutkimusanalyysin perusteella osa intersukupuolisista henkilöistä turvautuu selviytymisstrategianaan myös välttelevään käyttäytymiseen, kuten jättää osallistumatta sukupuoliilmaisuihin tilaisuuksiin tai tapahtumiin tai sellaisiin vapaa-ajanvieton tapoihin, jotka vaativat sukupuoliilmaisun tilojen käyttämistä tai oman kehollisuuden näkyväksi tekemistä. Kokemukset ja oman toiminnan sopeuttaminen ovat vähemmistöstressin proksimaalisia stressitekijöitä.

Kanssakäyminen sosiaalisen ympäristön kanssa, oman toiminnan sopeuttaminen sosiaalisen toiminnan odotuksiin ja välttely selviytymisstrategiana voivat tutkimusanalyysin

perusteella johtaa intersukupuolisten henkilöiden epävarmuuteen koskien itseä ja omaa asemaa ja/tai paikkaa sosiaalisessa ympäristössä, kysymyksiin nähdyksi ja/tai näkyväksi tulemisesta, ristiriidan kokemiseen oman sisäisen ja ulkoisen minän välillä, ristiriidan kokemuksiin suhteessa omaan toimintaan sosiaalisessa ympäristössä sekä kokemukseen syrjityksi tulemisesta. Myös voimaantumisen on mahdollista silloin, kun intersukupuolinen henkilö kokee osallistuvansa, aktivoituvansa tai rohkaistuvansa suhteessa omaan sukupuolenilmaisuunsa, toimintaansa tai omien oikeuksiensa vaatimiseen sosiaalisessa ympäristössä.

6 Koettu pahoin- ja hyvinvointi

6.1 Intersukupuolisuus, identiteetti ja minäkäsitys

Sosiaalityön näkökulmasta myönteisen minäkäsityksen muodostaminen on tärkeää, koska se määrittää yksilön asenteita, toimintaa ja käyttäytymistä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Sosiaaliset kokemukset tulkitaan minäkäsityksen kautta. (Väyrynen 2007, 19–23.) Myönteisen minäkuvan muodostamisen kannalta itsensä hyväksyminen on tärkeää, mutta se on eurooppalaisen tutkimuksen (van Lisdonk 2014, 39–41) perusteella haastavaa ja ajallisesti pitkä prosessi osalle intersukupuolisista henkilöistä. Haasteita arvioidaan olevan enemmän miehillä kuin naisilla, koska maskuliinisuus ja miehisuus ovat kulttuurillisesti feminiinisyttä ja naiseutta tarkemmin rajattuja. Miehillä sensitiivisistä aiheista keskustelemisen katsotaan yleisellä tasolla olevan myös usein naisia haastavampaa. (Mt., 39–41.) Seuraavaksi tarkastelen sitä, millaisia kokemuksia intersukupuolisilla henkilöillä on liittyen intersukupuolisuuteensa, identiteettiinsä, minäkäsitykseensä ja sukupuoli-identiteettiinsä.

Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan yksilön kokemusta omasta sukupuolestaan (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021). Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 85–89) perusteella kysymys koetusta sukupuolesta näyttää intersukupuolisten henkilöiden keskuudessa ristiriitaisena. Osa intersukupuolista henkilöistä kokee oman sukupuoli-identiteet-

tinsä olleen aina selvä, eikä sitä ole tarvinnut erityisesti pohtia. Heille sukupuoli-identiteettiä tärkeämpää on ollut käsitellä kehoonsa ja/tai tehtyihin lääketieteellisiin toimenpiteisiin liittyviä asioita. Osa intersukupuolisista henkilöistä kokee ylipäänsä keskustelun sukupuolesta tai sukupuoli-identiteetistä vähemmän oleellisena eikä erityisen kiinnostavana. Myös osa intersukupuolisten lasten vanhemmista kokee, etteivät lasten sukupuoli-identiteettiin liittyvät kysymykset erityisesti mietitytä heitä. Toisaalta osa intersukupuolisista pohtii omaan sukupuoli-identiteettiään enemmän. (Mt., 85–89.)

Intersukupuolisuuteen on erityisesti aikaisemmin viitattu eräänlaisena kolmantena sukupuolena tai sen on katsottu sijoittuvan nais- ja miessukupuolten väliin (Oikarinen 2019, 85–89). Intersukupuoliset eivät kuitenkaan ole sukupuolokokemuksensa suhteen homogeeninen joukko, vaan he määrittelevät kokemansa sukupuolen eri tavoin ja voivat esimerkiksi kokea itsensä joko naisiksi tai miehiksi tai jollakin muulla tavalla (Huuska 2002, 29; Oikarinen 2019, 85–89). On myös mahdollista, että intersukupuoliset henkilöt kokevat itsensä ennen kaikkea intersukupuolisiksi tai määrittelevät sukupuolensa jollakin muulla tavoin (Pimenoff 2006, 180–181). Intersukupuolisuuden voidaan kuitenkin katsoa tekevän yleisellä tasolla näkyväksi lähinnä sen tosiasian, että sukupuoli on myös biologisessa ja kehollisessa mielessä eräänlainen jatkumo (Oikarinen 2019, 85–89). Ratkaisevinta on se, miten kukin itse määrittää itsensä ja oman sukupuoli-identiteettinsä ja sukupuolokokemuksensa (Pimenoff 2006, 180–181).

Sukupuoli-identiteettejään intersukupuoliset henkilöt kuvaavat suomalaisessa tutkimuksessa (Oikarinen 2019, 85–89) erilaisilla yksi- ja kaksiosaisilla sekä eräänlaisilla kahden eri käsitteen välimaastoon asettuvilla kuvailuilla. Koettuja sukupuolia ovat esimerkiksi ”intersukupuolinen”, ”muunsukupuolinen”, ”nainen” ja ”maskuliininen”. Osalle intersukupuolisuus näyttäytyy kahden eri käsitteen yhdistelmänä, kuten ”olen nainen ja olen intersukupuolinen”. Kahden eri käsitteen välimaastoon asettuvat esimerkiksi ”en ole mies, en ole nainen” ja ”nainen miehen kehossa”. Osa intersukupuolisista kokee olevansa transsukupuolisia, eli heidän sukupuoli-identiteettinsä ei vastaa sitä sukupuolta, joka on heille syntyessään määritelty, ja he voivat kokea tarvetta hakeutua sukupuolenkorjausprosessiin. (Mt., 85–89.) Transsukupuolisuus nousee myös tutkimusaineistossa esille yhden intersukupuolisen henkilön esille tuomana. Kolme tutkimusaineiston intersukupuolista henkilö tuo esille kokevansa itsessään olevan moninaisuutta. Eräs tutkimusaineiston

intersukupuolinen henkilö pohtii moninaisuuden olevan merkittävä osa itseään, eikä itsensä kategorioiminen ole helppoa.

”Voin olla välillä aika feminiininen ja välillä aika maskuliininen. [...] Minussa on paljon moninaisuutta. Minun on vaikea laittaa itseäni lokerikkoon, vaikka välillä haluaisin olla stabiili yksikkö.” (TIKA7)

Intersukupuolisuus voi tuottaa haasteita intersukupuolisen henkilön minäkuvalle naisena tai miehenä. Haasteet liittyvät erityisesti sellaisiin intersukupuolisuuden tiloihin, jotka näkyvät jollakin tapaa ulkoisesti ja joissa genitaalit poikkeavat lääketieteellisistä normeista (van Lisdonk 2014, 39–41), jolloin intersukupuolisuus kietoutuu vahvasti kehollisuuteen. Intersukupuoliset henkilöt eivät välttämättä ole huolissaan kehonsa erilaisuudesta vielä lapsuusiässä, mutta kasvu ja murrosikä voivat tuoda mukanaan uudenlaisia haasteita oman kehollisuuden hyväksymisessä (Pimenoff 2006, 179–180). Oman kehollisuuden ja ulkonäön riittävyyden pohtiminen on ylipäättään tyypillistä nuoruusiässä (Cacciatore 2006, 207), jolloin keho näyttäytyy oman identiteetin peilauspintana ja osana yhteiskuntaan sosiaalistumista.

Intersukupuoliset henkilöt voivat kokea omaan kehoonsa liittyen vaikeita tunteita, kuten inhoa (Pimenoff 2006, 179–180). Lähdeaineiston perusteella erityisesti hedelmättömyyden ja siihen kietoutuvien tekijöiden hyväksyminen näyttäytyy tekijänä, jota intersukupuoliset henkilöt joutuvat usein käsittelemään. Hedelmättömyydellä voi olla merkittävä vaikutus minäkäsitykseen. (van Lisdonk 2014, 39–41; Pimenoff 2006, 179–180.) Tutkimusaineistossa hedelmättömyys nousee esille kolmen tutkimusaineiston intersukupuolisen henkilön kertomana, mutta se ei näyttäydy kielteisenä tekijänä. Haasteet omaan kehollisuuteen tai sen hyväksymiseen liittyen nousevat esille kahden intersukupuolisen henkilön kokemuksissa. Toinen heistä kertoo intersukupuolisuutensa ja siihen luettavan lääketieteellisen tilansa herättäneen hänessä kauhua ja pelkoa siitä, ettei hän ole tarpeeksi hyvä ja tarpeeksi nainen. Yksi tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö puolestaan kertoo, että hän on kärsinyt jossakin määrin kehodysforiasta.

”Intersukupuolisuus merkitsi minulle vielä kaksi vuotta siten hirveää kauhua ja pelkoa. Tunnetta, että minä en kuulu. Olin viisitoistavuotias, kun minulla diagnosoitiin MRKH -syndrooma. Silloin suurin pelkoni oli, että en ole tarpeeksi hyvä, että en ole enää nainen.” (TIKA7)

”On minulla ollut jonkun verran kehodysforiaa, mutta minulla ei ole ollut mitenkään rankka tausta.”
(TIKA3)

Eurooppalaisen tutkimuksen (van Lisdonk 2014, 39–41) perusteella intersukupuolisille henkilöille voi olla tärkeää tulla nähdyksi täytenä naisena tai miehenä myönteisen minäkuvan muodostamisen kannalta. Osa intersukupuolisista henkilöistä hyötyy lääketieteellisistä toimenpiteistä ja kykenee niiden jälkeen muodostamaan myönteisemmän minäkuvan itsestään. Toimenpiteiden lisäksi suositellaan aina myös psyykkistä tukea. Huomionarvoista kuitenkin on, että hoitotoimenpiteet eivät mahdollista oman intersukupuolisuuden käsittelemisen ja hyväksymisen ohittamista. (Mt., 39–41.) Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 85–89) perusteella moni intersukupuolinen henkilö on pohtinut myös sitä, onko hän oikeanlainen tai riittävän intersukupuolinen. Yksi tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöistä kokee, että tietoisuus omasta intersukupuolisuudesta on auttanut häntä hyväksymään oman kehollisuutensa, vaikka hän ei samaistukaan intersukupuolisuuteen.

”[...] minun kehoni oli syntyessään jotain, mitä minä en hyväksynyt aikaisemmin. En samaistu intersukupuolisuuteen, mutta se on ollut tapa tulla sinuiksi synnynnäisen kehoni kanssa.” (TIKA7)

Haastavaa sukupuolivähemmistöihin kuuluville henkilöille voi olla sen pohtiminen, mikä on oma suhde ympäröivään heteronormatiiviseen yhteiskuntaan ja sen antamiin leimoihin. On mahdollista, että tällaisessa prosessissa osa sukupuolivähemmistöön kuuluvista henkilöistä omaksuu itseensä kohdistuvia ennakkoluuloja ja sairausleimoja. (Lehtonen 2000, 284–288.) Silloin kun joku yksilöön liittyvä ominaisuus nähdään medikalisoituna, lääketieteellisenä tilana, voi hänen identiteettinsä kapeutua, minkä seurauksena hän voi nähdä itsensä ainoastaan sairaan tai poikkeavan henkilön roolissa. Tällöin yksilö voi myös ryhtyä toimimaan hänelle annetun lääketieteellisen identiteetin tai sairausleiman mukaisesti, sosiaalisen ympäristön vahvistaessa tätä kuvaa. Niin myönteinen kuin kielteinen identiteetti vahvistuvat esimerkiksi itsestä tuotetulla puheella ja sosiaalisen ympäristön reaktioiden kautta, ympärillä olevien ihmisten vahvistaessa sitä kuvaa, minkä yksilö itsestään luo ja tuottaa. (Mönkkönen 2018, 50–58.) Eräs tutkimusaineiston intersukupuolisista kertoo kokeneensa, ettei hänen minuudellaan ole ollut mitään merkitystä terveydenhuollon asiantuntijoille suhteessa hänen kehollisuuteensa. Tämä on tuottanut hänelle tunteen, että hän ei ole ollut paikalla, eikä hän ole kukaan. Eräs tutkimusaineiston

intersukupuolisista henkilöistä kokee puolestaan intersukupuolisuuden olevan itselleen ennen kaikkea työkalu, eikä niinkään määritelmä, joka koskisi häntä itseään.

”On tullut se kokemus, että silloin kun ne ovat kiinnostuneet jalkovälistä, niin ketään ei kiinnosta kuka minä olen ja olenko minä edes paikalla. [...] Joutuisin uudelleen tilanteeseen, jossa minä en olekaan paikalla noille, minä en ole kukaan.” (TIKA5-R)

”Intersukupuolisuus merkitsee minulle eniten siihen pelkoon vastaamista, että sinä et ole mitä sinä luulit. Mutta sitten samalla se on minulle yksi määritelmä muiden joukossa.” (TIKA7)

”Intersukupuolisuus on ollut työkalu enemmänkin kuin määritelmä mihin identifioidun. Sellainen inhottava työkalu, jonka kanssa on joutunut työskentelemään.” (TIKA7)

Se, millaisen merkityksen vähemmistöön kuulumisen saa suhteessa yksilön minäkuvaan ja elämään, on yksilöllistä (Lehtonen 2000, 284). Sukupuoli on kuitenkin merkittävä tekijä ja ulottuvuus yksilön persoonallisuudessa, ja vaikeudet oman sukupuolen hyväksymisen suhteen vaikuttavat heikentävästi minäkuvaan, mielenterveyteen ja hyvinvointiin (Stålström & Nissinen 2000, 135). On mahdollista, että erityisyydestä muodostuu yksilön identiteettiä määräävä piirre, vaikka se ei ole yhtä kuin yksilön minuus. Tällöin erityisyys voi peittää tai jättää alleen muut yksilön ominaisuudet ja tavoitteet, minkä seurauksena myös yksilö itse lähestyy uusia ihmisiä ja tilanteita oma erityisyys edellä, vaikka sillä ei olisi muiden ihmisten tai tilanteiden kanssa mitään tekemistä. (Mönkkönen 2018, 169–171.) Eräs tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö kokee intersukupuolisuuden liittyvästä salailusta aiheutuneen hänelle identiteettikriisijä. Samalla hän kuvailee oman intersukupuolisuutensa salailun olevan hänelle sosiaalisessa vuorovaikutuksessa keskeinen tekijä.

”Minulla on ollut hirveitä identiteettikriisijä. Se on suoraa seurausta salailusta. Mietin yhä aina ihan hysteriseen asti mitä muut ajattelevat ja voivat sanoa. En ikinä möläytä mitään. Aina on toivotettu, että mieli mitä sinä teet ettei kukaan vaan saa tietää. Pienestä pitäen kaikki on pitänyt salailulla ja on opetettu, että pitää huolehtia siitä ettei joku ajattele että olisin poika. Analysoin liikaa koko ajan mitä muut voivat siitä ajatella, mikä lopputulema sillä voi olla, jos teen tai sanon näin. On mietittävä, joka ikinen asia, että kukaan ei vaan saa tietää totuutta siitä kuka olet.” (TIKA6)

Huomionarvoista on, että identiteettiin ja hyvinvointiin heikentävästi vaikuttava taho voi olla auttamaan pyrkivä asiantuntija, kuten terveydenhuollon ammattilainen. Keskustelut asiantuntijoiden kanssa käydään yleensä ammattimaisiin käsitteihin, jolloin asiakkaat voivat omaksua liialti asiantuntijoiden tarjoamia identiteettimääritelmiä. Annetusta leimasta voi muodostua osa identiteettiä, jolloin sillä voi olla kielteisiä ja vahingollisia seurauksia: Kun yksilö määrittää ulkopuolisen asiantuntijan taholta tietynlaiseksi, voi hän omaksua muiden itseensä liittämien käsityksiä ja ryhtyä toteuttamaan niitä, jolloin syntyy eräänlainen itseään toteuttava ennuste. Tällöin auttamistyöllä ei tueta yksilön identiteetin rakentumista ja toimijuutta, eikä niin kutsuttua toimijaidentiteettiä, vaan päinvastoin heikennetään hänen hyvinvointiaan. (Mönkkönen 2018, 169–171.) Eräs tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö katsoo, että hänen identiteettiongelmansa ovat ennen kaikkea lääketieteen asiantuntijoiden ja toimenpiteiden aiheuttamia.

”Se mikä on kuormittavaa, on ainakin mulla pitkälti ollut lapsuuden hoitojen seurausta ja sitä kautta myöskin identiteetti on hajonnut eikä sitä ole ollut. Koska se on tullut niiden hoitojen kautta ja lääkäreiden suhtautumisen kautta, mistä on tullut se kuva itsestä. Itse mä en näe, että intersukupuolisuudessa sinänsä ongelmaa, mistä me edes tiedetään millaista on elää intersukupuolisena Suomessa, niin että on tilaa olla intersukupuolinen pienestä asti. Me tiedetään mitä se on, kun ei ole sitä tilaa ja koetaan pakottaa johonkin juttuun. Intersukupuolisuus ei ole se ongelma, ne hoidot on se ongelma, joka on aiheuttanut traumoja ja kaikkea paskaa ja identiteettiongelmia.” (TIKA5-R)

Lääketieteellinen tila voi kuitenkin mahdollistaa myös itsensä näkemisen uudella tavalla, jolloin uusi identiteetti voi muodostua helpotukseksi (Mönkkönen 2018, 50–58). Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 85–89) perusteella intersukupuolisuudesta voi tulla myös merkittävä tapa sanoittaa omaa kokemusta sen jälkeen, kun intersukupuolinen henkilö tulee siitä tietoiseksi. Moni kokee intersukupuolisuuden rakentuneen vähitellen osaksi kokemustaan omasta itsestään. Samalla oma intersukupuolisuus koetaan pääsääntöisesti myönteisenä, ennemmin ilon ja ylpeyden aiheena, kuin ongelmana. Myönteisyys liittyy ensisijaisesti kokemukseen siitä, että intersukupuolisuus on yksi tekijä, joka tekee intersukupuolisista henkilöistä ainutlaatuisia ja erityisiä. (Mt. 85–89.) Vastaavia kokemuksia nousee esille myös tutkimusaineistosta: Useat tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt tuovat esille intersukupuolisuuden yhdistyneen osaksi heidän identiteettiään ja/tai kokemustaan itsestään ainutlaatuisina henkilöinä.

”Mutta taas sitten toisaalta kyllähän jokainen ihminen on yksilöllinen ja ainutlaatuinen, mutta minä olen vielä vähän harvinaisempi ja yksilöllisempi!” (TIKAA-R)

Intersukupuolisten lasten, mutta myös aikuisten myönteisen minäkäsityksen muodostamisessa erityisen suuri merkitys on omien vanhempien suhtautumisella. Vanhempien vaikeudet lastensa intersukupuolisuuden hyväksymiseen liittyen vaikuttavat siihen, kuinka lapset hyväksyvät itsensä. (van Lisdonk 2014, 39–41.) Useimmilla lapsilla ja nuorilla on vaikeuksia käsitellä ja hyväksyä intersukupuolisuuttaan ja sen ulottuvuuksia jossakin vaiheessa kasvuaan ja kehitystään. Haasteet voivat näkyä oireiluna ja erilaisina tunteina, kuten suruna, raivona, epätoivona ja kieltämisenä. Ikä- ja kehitystason huomioiva asiantuntijoiden tuki ja ohjaus kehollisuuden ja siihen liittyvien tunteiden käsittelemiseksi intersukupuolisille lapsille ja nuorille on välttämätöntä, ja erityisen tärkeää se on oireilun ajoittuessa vaiheeseen, jossa nuori on irtautumassa vanhemmistaan. Keskeisinä näyttäytyvät intersukupuolisuuteen kietoutuvien tekijöiden ja merkityssisältöjen purkaminen, mahdolliset haasteet sosiaalisessa ympäristössä toimimisen suhteen sekä sukupuoli- ja seksuaali-identiteettiin ja seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset. Keskeisintä on, että intersukupuoliset lapset ja nuoret ymmärtävät henkilökohtaisen sukupuolenkokemuksensa olevan määrittävin tekijä suhteessa omaan sukupuoleensa, eikä heidän tarvitse kokea olevansa epätäydellisiä tai vääränlaisia. (Pimenoff 2006, 177–181.)

Tutkimusanalyysin perusteella osa intersukupuolisista henkilöistä kokee identifioituvansa naisen tai miehen sukupuoleen, kun taas useat kokevat sukupuolensa jollakin tapaa moninaisena. Myös koettu transsukupuolisuus nousee esille yhden tutkimusaineiston intersukupuolisen kertomana. Intersukupuolisuuden merkitys suhteessa intersukupuolisten henkilöiden sukupuolenkokemukseen, minäkäsitykseen ja identiteettiin vaihtelee merkittävästi. Intersukupuolisuus voi olla intersukupuoliselle henkilölle yllätys ja herättää pelkoa siitä, onko hän tämän jälkeen riittävän hyvä kokemansa sukupuolen edustaja. Neljä tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä tuo esille kokeneensa identiteettiin liittyviä haasteita, kuten identiteettikriisejä ja haasteita ehyen identiteetin muodostamiseen liittyen. Nämä he liittävät ensisijaisesti terveydenhuollon asiantuntijoilta saamaansa kohteluun ja lääketieteellisten toimenpiteiden kohteeksi joutumiseen, ja niiden voidaan arvioida olevan vähemmistöstressin kielteisiä terveysvaikutuksia. Intersukupuolisuus voi tut-

kimusanalyysin perusteella näyttäytyä myös neutraalina tai myönteisenä itsensä hyväksymisen ja/tai identiteetin työstämisen välineenä ja edesauttaa oman kehollisuuden hyväksymistä, mikä tulee esille yhden tutkimusaineiston intersukupuolisen henkilön kertomana.

6.2 Pahoinvoinnin ja vähemmistöstressin ilmeneminen ja seuraukset

Vähemmistöstressin kokemisella on lukuisia kielteisiä, psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen vaikuttavia seurauksia (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021). Tutkimusaineiston suhteen olen kiinnostunut siitä, millaisia pahoinvointiin ja vähemmistöstressiin sekä erityisesti sen seurauksiin liittyviä kokemuksia intersukupuolisilla henkilöillä on, ja miten ne heijastuvat heidän hyvinvointiinsa ja terveyteensä. Vähemmistöstressin käsitteenä nostaa esille ainoastaan yksi tutkimusaineiston intersukupuolisista henkilöistä, mikä voi johtua kysymyksenasettelusta, mutta myös siitä, että vähemmistöstressi käsitteenä ei ole kaikille tutkimusaineiston intersukupuolisille henkilöille tuttu. Kyseinen intersukupuolinen henkilö kertoo kokevansa jo itse vähemmistöstatuksen aiheuttavan vähemmistöstressiä. Vähemmistöön kategorioituminen on jo itsessään eräänlainen taakka, johon liittyvät kysymykset siitä, millainen yksilö on itsensä ja sosiaalisen ympäristönsä silmissä. Samalla se lisää hämmennystä ja epävarmuutta, jotka ulottuvat kaikkialle. Myös haastatteleman intersukupuolinen henkilö tuo esille, että elämä intersukupuolisena henkilönä on ylipäättään vähän tavanomaista monimutkaisempaa.

”Intersukupuolisuudessa minua on kuormittanut... kaikenlainen vähemmistöstatus aiheuttaa vähemmistöstressiä. Olisi helpompi vaan olla tietämättä asioista ja elää onnellista tavallista elämää. Onhan siinä statuksessa itsessään tietynlainen taakka, mitä on muiden silmissä ja mitä on itsensä silmissä ja se lisää sellaisen epävarmuushämmennyssopan vähän suhteessa kaikkeen tietyllä tapaa.” (TIKA4-R)

”Enemmän ehkä on se, tietysti, elämän sellainen, että se on vähän monimutkaisempaa. Kun tämä minun elämäni on ollut muutenkin vähän monimutkaista.” (H2)

Väärin sukupuolittaminen on yksi vähemmistöstressin distaalisista stressitekijöistä (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021). Haastatteleman intersukupuolinen henkilö nostaa väärin

sukupuolittamisen ja sukupuolijaottelun esille tekijöinä, jotka häiritsevät ja vaikuttavat psyykkiseen hyvinvointiin aiheuttaen esimerkiksi ahdistusta.

”No, varmaan sinne henkiseen puoleen juuri se sukupuolittaminen, mitä tapahtuu. Sehän on tosi raskasta, että saatetaan tehdä joitakin johtopäätöksiä sen [sukupuolen] suhteen.” (H1)

”Koko meidän yhteiskuntamme ja kielemme on todella väritynyttä sen suhteen, miten puhumme ihmisistä. Vaikka meillä on tällainen neutraali pronomini [hän], silti kaikki ihmiset puhuvat todella sukupuolittuneesti koko ajan. Sillä tavalla, että on vain miehiä ja naisia, ja se on tosi häiritsevää, ainakin minulle. [...] Tiedän ihmisiä, jotka ahdistuvat todella paljon siitä, että jotkut koko ajan työtötelevät.” (H1)

Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 85–89) perusteella monet intersukupuoliset henkilöt kokevat eron sen välillä, millaisia he ovat sisimmässään ja millaisena he olettavat sosiaalisen ympäristön heidät näkevän. Tutkimusaineistosta nousee esille merkittäviä proksimaalisen vähemmistöstressin kokemiseen viittaavia tekijöitä. Useat intersukupuoliset henkilöt kokevat joutuvansa pohtimaan ja analysoimaan sitä, millä tavoin heidän on mahdollista olla vuorovaikutuksessa sosiaalisen ympäristönsä kanssa. Esille nousevat myös epävarmuus, pelko siitä mitä sosiaalinen ympäristö ajattelee ja sanoo ja tarve salata oma intersukupuolisuutensa, jotta kukaan ei saisi siitä tietää.

”[...] sitä [olemista ja elämistä sosiaalisessa ympäristössä] minä joudun pohtimaan paljon. Ja sitä minä pohdin paljon. Sitä minä mietin kyllä joka päivä. Kun ne ongelmat ovat siinä, että en kuitenkaan saa olla se, mikä minä haluan, aina.” (H2)

”Mietin tuota käytännön tasoa ehkä aika konkreettisesti. Toki sellaiset sisäisen maailman asiat ja epävarmuudet suhteessa muihin ihmisiin [...]” (TIKA4-R)

”Minulle se on ollut pitkälti sitä, että on ihan valtavan kuormittavaa katsoa toisia ihmisiä ja miettiä miten minun pitäisi olla.” (TIKA5-R)

”Mietin yhä aina ihan hysteriseen asti mitä muut ajattelevat ja voivat sanoa. [...] Analysoin liikaa koko ajan mitä muut voivat siitä ajatella, mikä lopputulema sillä voi olla, jos teen tai sanon näin. On mietittävä, joka ikinen asia, että kukaan ei vaan saa tietää totuutta siitä kuka olet.” (TIKA6)

Oman identiteetin salaaminen, varuillaanolo ja syrjinnän olettaminen ja pelkääminen ovat vähemmistöstressin proksimaalisia stressitekijöitä (Jaskari & Keski-Rahkonen 2021).

Samalla salailu ja puhumattomuus ovat hyvin tyypillisiä sukupuolivähemmistöön kuuluvien henkilöiden keskuudessa, minkä taustalla arvioidaan olevan eri tekijöitä. Näitä voivat olla oman aseman tunnustamattomuus tai hyväksynnän puute sosiaalisen ympäristön tai yhteiskunnan taholta. Toisaalta puhumista voi vaikeuttaa myös se, ettei vähemmistöön kuuluminen yleensä ole sosiaalisen ympäristön ensisijainen oletus. (Lehtonen 2002, 151–156.) Salailulla voi olla kielteisiä seurauksia, kuten intersukupuolisuuteen ja siihen liittyvien kokemusten käsittelemisen viivästyminen (Oikarinen 2019, 89–94). Tutkimusaineistossa intersukupuolisuudesta kertomisen haastavuus, salailu, puhumattomuus ja syrjinnän pelko nousevat esille merkittävinä usean intersukupuolisen henkilön esille tuomina. Myös tutkimusaineiston intersukupuolisen lapsen vanhempi kuvailee, kuinka hän ei ole halunnut kertoa lapsensa intersukupuolisuudesta päiväkodissa, eikä myöskään viedä lastaan terveyskeskukseen. Taustalla on huoli siitä, etteivät asiantuntijat tunne intersukupuolisuutta ilmiönä, mikä voisi johtaa sen käsittelemiseen ei-toivotulla tavalla.

”Mun elämä ja tarina intersukupuolisuudesta on salailu. Sieltä alusta asti ja minä jollain tavalla toteutan sitä jatkuvasti. Se ei näy päällepäin, mutta se on siellä koko ajan sellaisena, että siitä voisi olla järkevää puhua joissain tilanteissa, mutta minä en kuitenkaan puhu.” (TIKA4-R)

”Kun näistä ystäväistäkin, joita tässä on ympärillä, ei ole kuin alta kymmenen ihmistä, jotka tietävät. Se on niin pieni se ihmisjoukko. Se aiheuttaa sitä päänvaivaa. En ole pystynyt laajentamaan sitä vielä.” (H2)

”Kun kerron syntyneeni ilman emätintä ja kohtua, koen tulevani jollain tavalla ulos kaapista. Vaikka me ollaan 2000 -luvulla, minua pelottaa tullaanko minua kiusaamaan, kun sanon sen nyt ääneen.” (TIKA7)

”Huomaan, että minulla on myös iso kynnys viedä lasta terveyskeskukseen, jos tilanne vaatisi intiimialueiden paljastamista, koska en voi luottaa siihen, että lääkäri tai terveydenhoitaja tietää mitä intersukupuolisuus on. En halua, että joutuisin lapseni kuullen puhumaan intersukupuolisuudesta tavoilla, jolla en halua sitä käsitellä.” (TIKA-VI)

Lähdeaineiston perusteella marginaalisista ja vaietuista ilmiöistä puhumista hankaloittaa se, ettei sosiaalinen ympäristö välttämättä tunne ilmiötä tai sitä kuvailevia käsitteitä (Lehtonen 2002, 151–156). Sellaisesta, minkä sosiaalinen ympäristö ei välttämättä tiedä olevan edes olemassa, voi olla vaikea puhua. Neljä intersukupuolista henkilöä ja intersukupuolisen lapsen vanhempi tuovat intersukupuolisuuden tuntemattomuuden esille puhu-

mista vaikeuttavana tekijänä. Heillä on kokemuksia siitä, että intersukupuolisuus käsitteenä on sosiaaliselle ympäristölle vieras, ja jo pelkkä käsitteen esille ottaminen voi vaatia sen sisällöllistä avaamista. Intersukupuolisuudessa on myös kyse hyvin laaja-alaisesta ilmiöstä, mikä sekin hankaloittaa siitä puhumista. Puhumattomuudesta voi toisaalta tulla myös eräänlainen totuttu tapa toimia sosiaalisissa suhteissa, tai se voi liittyä henkilökohtaiseen tapaan toimia.

”Emme ole kertoneet lapsemme intersukupuolisuudesta kaikille puolituille, koska koen, että suurin osa ihmisistä ei ymmärrä mitä se sana tarkoittaa ilman pitkiä perusteellisia selityksiä. Pitkien selitysten antaminen ei taas tunnu sopivan moneenkaan tilanteeseen.” (TIKA-V1)

”Intersukupuolisuus on hyvin laaja ilmiö, joka nivoutuu moniin asioihin omanlaisilla tavoillaan. Se tekee siitä haasteellisen asian puhua, sellaisen että intersukupuoliset ihmiset itsekin kokevat vaikeaksi puhua välillä.” (TIKA4)

”Monet tietävät intersukupuolisuudestani ja minulla on lähipiirissä ihmisiä, joille voin siitä halutessani puhua. Mutta toisaalta puhun siitä aika vähän ja harvoille ja mietin, että minkä takia. Ehkä siihen on tottunut, että se on monille niin vieras asia. Toisaalta en muutenkaan kerro monille ihmisille henkilökohtaisista asioistani, että ehkä puhumattomuus liittyy myös siihen.” (T2)

Tutkimusaineiston kaksi intersukupuolista henkilöä kertovat tietävänsä tai tuntevansa sellaisia intersukupuolisia henkilöitä, jotka eivät ole kertoneet omasta intersukupuolisuudestaan kenellekään. Toinen heistä arvioi syynä olevan paitsi yhteiskunnallisten tekijöiden, myös sen, että intersukupuolisuuteen liittyy paljon käsittelemätöntä häpeää. Kokemus koetusta häpeästä nousee esille myös suomalaisessa tutkimuksessa (Oikarinen 2019, 89–94). Häpeän tunteen taustalta löytyy usein hylätyksi tulemisen kokemus, joka voi puolestaan syntyä sen vuoksi, ettei yksilö koe olevansa näkyvä ja kohdattu omana itsenään (Kuusela 2010, 157–177). Henkilökohtaiset kokemukset, joita yksilö ei ole voinut välttää, voivat varastoitua hiljaiseksi tiedoksi haavoittavuutensa vuoksi (Souto, Honkasalo & Suurpää 2015, 153–158). Ongelmallista koetun häpeän lisäksi on se, että häpeän ja arvottomuuden tunteet yhdistyvät usein ja saavat voimaa toisistaan, jolloin ne voivat vaikuttaa kielteisesti vuorovaikutukseen sosiaalisen ympäristön kanssa. Häpeän ja pelon vuoksi yksilö voi elää oman itsensä ja minuutensa ulkopuolella ja pyrkiä rakentamaan yhä suurempaa muuria vaikeiden sisäisten tunteidensa ja ulkoisen itsensä välille. Samalla

tämä estää mahdollisuuden tulla näkyväksi ja tuntea itsensä arvokkaaksi sosiaalisen ympäristön silmissä. (Kuusela 2010, 157–177.) Myös oman elämäntarinan kertominen muodostuu haastavaksi silloin, kun on tarve salata omaan elämäntarinaan liittyvä tekijä. Eräs tutkimusaineiston intersukupuolisista kertoo, että salailu estää myös hänen toimijuuttaan, koska hän ei kykene sen myötä vaikuttamaan siihen, miten asiat ovat.

”Se tunne, joka siitä nousee, että on paljon käsittelemätöntä häpeää siinä teemassa. Hyvin harva ihminen tuntuu riittävän turvalliselta ja läheiseltä, että intersukupuolisuudesta pystyy puhumaan.” (TIKA4-R)

”Tunnen kaksi intersukupuolista, jotka omien sanojensa mukaan eivät ole siitä kenellekään muulle sanooneet. He tekevät sen sen takia, että heille olisi liian haasteellista olla millään muulla lailla osittain häpeän takia, osittain tämän yhteiskunnan takia. Se olisi hyvä asia saada muuttumaan.” (TIKA4-R)

”Se [puhuminen] on aika hankala asia, ja se on monelle muullekin todella hankala asia. Juuri sellaisille ihmisille, jotka eivät ole uskaltaneet kodin seinien sisältä koskaan mennä ulos, sanoa yhtään kenellekään, muuten kuin jossain ryhmässä. Anonymisti chat -ryhmässä olen kerran keskustellut, siellä oli sellaisia ihmisiä, että he eivät olleet puhuneet siitä asiasta ulkomaailmassa yhtään kenellekään. On se aika surullista kyllä.” (H2)

”Minulla olisi hirvittävä tarve päästä vaikuttamaan asioihin, mutta olen koko ikäni salaillut sitä kuka olen, ja tähän asiaan liittyy stigmaa, joten en ole valmis tulemaan ulos omilla kasvoillani. Jo tämän haastattelun antaminen on kova paikka, mutta toisaalta ehkä juuri sitä mitä itse tarvitsen nyt.” (TIKA6)

”Koen vaarallisena sen, että olen avoin, eli jatkan edelleen tavallaan vaikenemista ja häpeää yhä, en voi olla avoin syistä miksi elämäni on mennyt niin kuin se on mennyt.” (TIKA4)

Toive siitä, että omasta intersukupuolisuudesta olisi mahdollista olla avoimempi, on suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 89–94) perusteella tyypillinen intersukupuolisille henkilöille. Sen esteenä on kuitenkin uskalluksen puute. (Mt., 89–94.) Myös tutkimusaineistosta nousee esille toive siitä, että omasta intersukupuolisuudesta olisi mahdollista kertoa sosiaaliselle ympäristölle. Kertominen kuitenkin jännittää, pelottaa ja aiheuttaa eräänlaista tasapainoilua puhumisen ja puhumattomuuden välillä. Jatkuva puntaroiminen sen suhteen, kertoisiko omasta intersukupuolisuudestaan sosiaaliselle ympäristölle vai ei, on itsessään kuormittava tekijä. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö kokee puhumattomuuden taustalla olevan pelon torjutuksi tulemisesta. Sekä hän että toinen tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö tuovat esille ymmärtävänsä rationaalisella tasolla

sen, että kertomisesta ei oletettavaisi seuraisi kielteisiä asioita, mutta tämä ymmärrys ei itsessään auta.

”Ja käytännön arjessa on se, että minä jännitän sitä, että minä ehkä just tässä nyt haluaisin sanoa ihmisille jotain omasta intersukupuolisuudesta, ja sitten on sillain että ei, en sano. Se on vaikeeta.” (TIKA4-R)

”Kyllä se [puhumattomuuden syy] on varmaan ihan sellainen pelko. Ihan perusasia on pelko. Että pelkää, että tulee torjutuksi. [...] se pelko, että he torjuvat, on vain niin vahva.” (H2)

”Vaikka järki sanoo, ettei noi ihmiset varmaan tapa minua, jos minä kerron niille, mutta silti jossain siellä rajalla ollaan.” (TIKA5-R)

Pelko liittyy erään tutkimusaineiston intersukupuolisen henkilön kokemana myös siihen mahdollisuuteen, että sosiaalinen ympäristö reagoisi tietoon intersukupuolisuudesta epä-asiallisella tavalla. Tämän hän kokisi toisintavan aikaisempia kielteisiä kokemuksiaan, jotka ovat syntyneet terveydenhuollon asiantuntijoiden toimintatavoista. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö kertoo omasta intersukupuolisuudesta kertomisen pelkoon liittyvän myös pienellä paikkakunnalla asumisen ja tietoisuuden siitä, että viha nousee nopeasti pienen yhteisön sisällä. Hän tuo esille huolensa mahdollisen vihan kohteeksi joutumisesta.

”[...] se mahdollisuus on olemassa, että kanssaihmiset alkavatkin tuijottaa ja yrittävät katseellaan etsiä, että mistä sen näkee.” (TIKA5-R)

”Mutta kyllä minä tiedän, että tämä paikkakunta on vähän sellainen – tämä on pieni paikka ja nyt on ihmisillä ylipäätään muutenkin sellainen muukalaisviha, se nousee tosi äkkiä ihmisten keskestä. Kyllä sitä vähän pelkää. Ei se ole mukavaa, jos se kohdistuisi itseen. Että muuttuisiko elämä hankalaksi.” (H2)

Kokemus omasta vähempiarvoisuudesta on vähemmistöstressin proksimaalinen stressitekijä (Meyer 2003). Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 89–94) perusteella intersukupuoliset henkilöt voivat kokea huonommuuden tunteita. Tämä nousee esille myös haastateltavani kokemuksissa. Hän kertoo kokeneensa olleensa aina erilainen kuin muut, poikkeava. Kokemustensa syyksi hän arvioi sen, ettei yhteiskunnassa tunnusteta moninaisuutta, mikä antaa signaalin poikkeavuudesta.

”Kyllä minä aina olen kokenut olevani aika erilainen kuin muut. Sillä tavoin poikkeava. Se on sellainen henkinen tunne itsellä, että minä olen erilainen kuin muut. Minulla tulee todella vahvasti sisältä päin se [tunne], että minä olen tällainen friikki. Koska yhteiskunta on sellainen, että ei tunnusteta eikä nähdä sukupuolen moninaisuutta. Totta kai signaali, joka yhteiskunnalta silloin tulee, on että sinä olet poikkeava.” (H1)

Haastattelemani intersukupuolinen henkilö kertoo havainneensa niin transsukupuolisten kuin laajemmin sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kokevan mielenterveydellisiä haasteita, kuten ahdistusta ja itsetuhoisuutta. Syiksi näille hän nimeää jatkuvan esimerkkinä olemisen ja eräänlaisen todistelun, jotka ovat kuluttavia ja uuvuttavia tekijöitä. Toinen tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö tuo esille, kuinka tutkimusten mukaan monet intersukupuoliset henkilöt ovat kokeneet pahoinvointia ja harkinneet itsemurhaa. Samalla hän kertoo tunnistavansa itsessään kaikkia samoja oireita, joita muut ovat kokeneet. Edellä mainitut ovat vähemmistöstressin kielteisiä terveysvaikutuksia.

”Kaikki keitä tunnen, transsukupuoliset tai sukupuolivähemmistöön kuuluvat ihmiset – kyllä minä olen huomannut, että se [sukupuolijaottelu] on kaikille todella ahdistavaa. Transihmisillä on korkeampi itsemurhaprosentti ja näin pois päin. On todella kuluttavaa ja uuvuttavaa, kun sinä joudut koko ajan todistelemaan ja olemaan esimerkki kaikesta. Mutta kyllä minä koen omalla kohdallani, että minä toivoisin, että se [vähemmistöön kuuluminen] olisi sellainen [myönteinen asia].” (H1)

”Kun peilaan toisten kokemuksia, niin huomaan, että minulla on ollut samoja ongelmia. [...] Tunnistan kaikkia niitä samoja oireita itsessä, mitä muut ovat kokeneet ja käyneet läpi. Tutkimuksissa käy ilmi, että monet ovat voineet pahoin ja monet ovat miettineet itsemurhaa.” (TIKA6)

Tutkimusanalyysin perusteella tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt kokevat pahoinvointia kärsien erilaisista vähemmistöstressin distaalista ja proksimaalisista stressitekijöistä. Itse vähemmistöstressin käsitteen nostaa esille ainoastaan yksi tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö, mikä voi joutua kysymyksenasettelusta, mutta viitata myös siihen, etteivät kaikki intersukupuoliset henkilöt välttämättä tunne vähemmistöstressin teoriaa. Tutkimusaineiston perusteella itse vähemmistöön kuuluminen koetaan jo kuitenkin itsessään kuormittavana tekijänä. Väärin sukupuolittamista, mikä on distaalinen stressitekijä, kertoo kohtaavansa yksi intersukupuolinen henkilö. Proksimaalisista stressitekijöistä tutkimusaineistossa esiintyy erityisesti syrjinnän olettamista ja pelkäämistä, varuillaanoloa, identiteetin salaamista ja kokemuksia vähempiarvoisuudesta. Useat

intersukupuoliset henkilöt tuovat esille joutuvansa pohtimaan omaa toimintaansa suhteessa sosiaaliseen ympäristöön ja harkitsemaan, kenelle intersukupuolisuudesta voi puhua. Intersukupuolisen lapsen vanhempi tuo esille, ettei halua kertoa lapsensa intersukupuolisuudesta päiväkodissa, eikä myöskään viedä lasta hoitoon terveyskeskukseen. Eri-laisina vähemmistöstressin psyykkiseen terveydentilaan vaikuttavina kielteisinä tekijöinä tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt tuovat esille hämmennystä, epävarmuutta, pelkoa, häpeää, ahdistusta, pahoinvointia ja itsetuhoisia ajatuksia.

6.3 Vertaistuki, voimaantuminen ja aktivoituminen

Erilaiset yksilölliset ja yhteisölliset tekijät voivat suojata intersukupuolisten henkilöiden hyvinvointia ja terveyttä ja vähentää vähemmistöstressin vaikutuksia (vrt. Meyer 2003). Seuraavaksi tarkastelen, esiintyykö intersukupuolisten henkilöiden kokemuksissa vähemmistöstressiltä suojaavia tekijöitä, kuten vertaisuutta, voimaantumista ja aktivoitumista. Näistä vertaistuki näyttyy usein merkittävänä ja samalla kaikkein tärkeimpänä tukena intersukupuolisuutta käsiteltäessä. Se on tärkeää myös intersukupuolisuuteen liittyvien kokemusten jakamisen ja niitä vastaavien käsitteiden kehittämiseen liittyen (Huuska 2002, 29). Lisäksi intersukupuoliset henkilöt kokevat vertaistuen äärimmäisen tärkeäksi myös hoitopäätösten tekemiseen liittyen. Vertaistuelle on tarvetta riippumatta siitä, onko intersukupuolinen henkilö saanut tukea omilta vanhemmiltaan. (Oikarinen 2019, 101–103.)

Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 101–103) mukaan intersukupuoliset henkilöt kokevat vertaistuen auttavan purkamaan intersukupuolisuuteen liittyvää leimaantumista ja häpeää ja käsittelemään kokemuksiaan. Samalla vertaistuki tuottaa kokemuksen siitä, ettei intersukupuolinen henkilö ole yksin. Kaikkien näiden tekijöiden voidaan arvioida olevan merkityksellisiä vähemmistöstressin vähentämisen kannalta. Toisaalta monet intersukupuoliset henkilöt ja heidän vanhempansa kokevat kuitenkin olleensa pitkään täysin yksin oman tai lapsensa intersukupuolisuuden kanssa, ja saaneensa tukea liian myöhään. (Mt., 101–103.) Tarve ja kaipaus vertaistuen saamiselle nousevat esille myös tutkimusaineistosta usean intersukupuolisen henkilön esille tuomina. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö kertoo kokevansa vertaistuen tärkeäksi kaikissa asioissa. Samalla

käy ilmi, että kaikki tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt eivät ole keskustelleet omasta intersukupuolisuudestaan muiden intersukupuolisten henkilöiden kanssa.

”Eli kaipaisin kyllä sitä jotakin yhteisöllisyyttä ja tukea. Vertaistuki kaikissa asioissa on minun mielestäni hirveän tärkeää ja hyvä juttu.” (H2)

”Olen tavannut yhden intersukupuolisen ihmisen, mutta en ole keskustellut intersukupuolisuudesta ja siitä, mitä se merkitsee toisten intersukupuolisten ihmisten kanssa.” (TIKA1)

”Vaikka olen selvinnyt, koen kuitenkin, että jotain puuttuu. En ole koskaan päässyt purkamaan tunteitani. On puuttunut tukiverkosto ympäriltä.” (TIKA6)

Tutkimusaineiston perusteella vertaistuen löytämistä ja saamista vaikeuttavat olennaisella tavalla intersukupuolisuuden muodostuminen tabuksi ja sitä koskeva, jopa ylisukupolvinen puhumattomuus. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö kuvailee, kuinka tieto siitä, että muita intersukupuolisia henkilöitä on olemassa, ei auta, mikäli he kaikki ovat piilossa. Haasteita vertaistuen löytämiselle tuottavat haastateltavani kertomina myös oma asuinpaikka, välimatka paikkakunnille, joista vertaisryhmiä löytyisi, sekä vertaistuen etsimistä koskeva arkuus.

”[...] kun on kysymys sukupuolesta, niin siitä ollaan hiljaa ja siitä tulee hankala asia ja siitä ei puhuta ja siitä ei puhuta lapsena intersukupuolisille lapsille ja lasten vanhemmat eivät puhu siitä ja sitten siitä ei tiedetä aikuisena ja me ei tunneta monia intersukupuolisia.” (TIKA5-R)

”Kyllä, kaipaankin kyllä sitä [vertaistukea]. Mutta minä olen siinäkin vähän arka etenemään. Ja tietysti on vähän tätä matkaongelmaa. Täälläkin [asuinpaikkakunnalla] meitä ihan varmasti on, vaikka kuinka paljon. Mutta mistä minä löydän, kun ihmiset ovat piilossa.” (H2)

Tilanne intersukupuolisten henkilöiden vertaisverkostojen suhteen on ollut Suomessa kauan heikko, mutta sittemmin olennaisesti kohentunut. Suomessa toimii *Intersukupuolisten ihmisoikeudet – ISIO ry*, joka on perustettu vuonna 2020. Yhdistys on tarkoitettu niin intersukupuolisille henkilöille kuin intersukupuolisten henkilöiden oikeuksista kiinnostuneille tahoille ja asiantuntijoille. Yhdistys määrittelee toimintansa päätarkoituksiksi lainsäädäntöön, viranomaisiin, päättäjiin ja päätöksentekoon vaikuttamisen sekä tietoisuuden lisäämisen, jotta intersukupuolisten henkilöiden ihmisoikeudet toteutuisivat Suo-

nessa. (ISIO 2022.) Kansainvälisesti intersukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksien toteutumista pyrkii edesauttamaan *Organisation Intersex International Europe (OII)*. Yhdistys on perustettu alun perin Tukholmassa vuonna 2012 ja rekisteröitynyt vuonna 2015 hyväntekeväisyysjärjestöksi Berliiniin. (OII 2022.) Kumpikaan yhdistyksistä ei ilmoita ensisijaiseksi tehtäväkseen vertaistuen tarjoamista. Toisaalta intersukupuoliset henkilöt ovat kuitenkin saaneet suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 101–103) perusteella yhteyksiä muihin intersukupuolisiin henkilöihin eri järjestöjen kautta.

Lähde- ja tutkimusaineiston perusteella intersukupuoliset henkilöt ovat hakeneet ja saaneet vertaistukea myös muilta tahoilta. Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 101–103) perusteella vertaistukea on saatu ensisijaisesti verkon kautta. Osa intersukupuolista henkilöistä on hakenut tukea ensisijaisesti ulkomailta vähemmistöstressiä heijastelevien proksimaalisten stressitekijöiden, häpeän ja salailun vuoksi. Tuen hakemisella ulkomailta on haluttu välttää mahdollisten tuttujen henkilöiden tapaaminen. Tukea intersukupuoliset henkilöt ovat saaneet myös suomalaiselta ja ulkomaalaisilta lääkäreiltä sekä järjestöiltä, kuten Transtukipisteestä ja Trasek ry:ltä. (Oikarinen 2019, 101–103.) Seta ry:n Transtukipiste ja TIKKA -hanke on sulautettu Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskukseksi, joka tarjoaa intersukupuolisille henkilöille psykososiaalista tukea (Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2022a).

Intersukupuoliset henkilöt voivat hakea ja saada vertaistukea myös omaan diagnoosiryhmäänsä eli lääketieteelliseen tilaansa liittyen. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö kertoo olleensa perustamassa omaan lääketieteelliseen tilaansa liittyvää yhdistystä Suomessa, mutta intersukupuolisuuteen liittyvässä vertaistoiminnassa hän ei ole ollut mukana. Kaikkiin intersukupuolisuudeksi kategorioitaviin tiloihin liittyen ei kuitenkaan ole olemassa vertaisryhmiä Suomessa, eikä niiden löytäminen ole tutkimusaineiston perusteella aina helppoa. Lisäksi myös vertaisyhteisöissä voi esiintyä rajaavia ja valikoivia käytäntöjä sekä toimintatapoja, kuten erottelua, vallankäyttöä ja ulossulkemista, eikä niiden jäsenyys näyttäytyä subjektiivisena oikeutena (Korkiamäki ym. 2008, 15–16).

Kielteisiä kokemuksia niin intersukupuolisuuteen kuin lääketieteellisiin tiloihin liittyvistä vertaisryhmätoiminnoista nousee esille lähde- ja tutkimusaineistosta. Haastattelemani in-

tersukupuolinen henkilö kertoo kokeneensa eräästä intersukupuolisten henkilöiden vertaisyhteisöstä ulossulkemisen, joka on perustunut eriäviin näkemyksiin siitä, lukeutuuko hänen lääketieteellinen tilansa intersukupuolisuudeksi vai ei. Lääketieteelliseen tilaansa liittyvän vertaistoiminnan haastateltavani on puolestaan kokenut sukupuolikeskeiseksi naissukupuolen korostamisen vuoksi. Suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019, 101–103) perusteella vertaistoiminnoissa voivat myös korostua esimerkiksi lisääntymiseen ja lapsettomuuteen liittyvät näkökulmat, joita kaikki intersukupuoliset henkilöt eivät koe kiinnostavina. Esille nousee myös vertaisyhteisön haluttomuus tulla liitettyksi intersukupuolisuuteen, mikä voi hämmentää heitä, jotka kokevat itsensä intersukupuolisina. Kokemusten valossa on mahdollista, että myös vertaisyhteisöjen toimintoihin liittyy kaksinapaista sukupuolijärjestelmää toisintavia elementtejä. Vertaistoiminnoissa saadut ulkopuolisuuden kokemukset voivat myös lisätä entisestään tunnetta yksin jäämisestä (mt., 101–103), jolloin vertaisuus ei näyttäydy vähemmistöstressiä vähentävänä, vaan lisäävänä tekijänä.

”Mutta he [intersukupuolisten vertaisyhteisö] eivät ole tunnustaneet tätä minun tilaani hirveän kauaa aikanaan intersukupuolisuudeksi Suomessa. Suomessa on pitkään ollut tällainen käsitys, että minä en ole intersukupuolinen. Amerikassa ja Euroopassa se on aivan selvää, että minä olen. [...] Kun minä ryhdyin etsimään vertaistukea, ajattelin että haluan keskustella muiden intersukupuolisten kanssa. Ja he olivat, että ”Et sinä ole [intersukupuolinen].” (H1)

”Intersukupuolisuudesta ei juurikaan paljon puhuta ja sitä vähän vierastetaan [lääketieteelliseen tilaan liittyvässä vertaistoiminnassa].” (TIKA3)

”Se [naisiksi identifiointuminen] oli heidän juttu ja heille voimauttavaa ja tärkeää. Mutta toisen puolesta ei voi määritellä ja se oli tosi hämmäntävää.” (TIKA2)

Vertaistuella voi olla suuri merkitys myönteisen minäkuvan muodostamisen kannalta. Niin suomalaisen kuin eurooppalaisen tutkimuksen perusteella (van Lisdonk 2014, 39–41; Oikarinen 2019, 101–103) osa intersukupuolisista henkilöistä hyötyy vertaistuesta myönteisen minäkuvan muodostamiseen liittyen. Vertaistuki ja keskustelut muiden kuin ammattilaisten kanssa voivat olla identiteetin rakentamisen kannalta tärkeä ja suotuista tekijä, koska ne tarjoavat yksilöille mahdollisuuden kertoa oma tarinansa omin sanoin ja rakentaa samalla vapaasti omaa identiteettiään: Kun tuotamme omaa tarinaamme, teemme samalla itsestämme jotakin, ja samalla kuulijamme vahvistavat sitä kuvaa, jonka luomme

itsestämme (Mönkkönen 2018, 169–171). Tutkimusaineistosta nousee esille myönteisiä vapautumisen ja voimaantumisen tunteita liittyen vertaistarinoiden lukemiseen ja intersukupuolisuudesta kertomiseen. Myönteisiä kokemuksia sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ovat olleet tilanteet, joissa keskustelukumppani on pitänyt intersukupuolisuudesta kertomista luottamuksen osoituksena tai tiennyt intersukupuolisuuden olemassaolosta.

”Itse saan voimaa siitä, että luen toisten tarinoita ja ihmiset kertovat, että ovat onnistuneet jollain elämän alalla, oli se sitten työ tai perhe tai ihmissuhteet tai joku muu asia. Elämässä voi mennä eteenpäin. On vaikeita kokemuksia, mutta niistä voi selvitä.” (TIKA6)

”Silloin kun toinen on kiittänyt siitä, että on luottanut. Se on se pääviesti eikä niinkään se, että kerro yksityiskohtia. Että toinen on tajunnut sen, että tämä ei ollutkaan helppo juttu kertoa. Se on ainakin mulle ollut se tärkein asia.” (TIKA5-R)

”Puhuin vasta ihan vähän aikaa sitten ensimmäisen kerran sellaisen ihmisen kanssa, joka tiesi intersukupuolisuudesta. Se oli todella vapauttava kokemus.” (TIKA6)

Tutkimusaineistosta nousee esille myös intersukupuolisten henkilöiden voimaantumiseen ja aktivoitumiseen liittyviä tekoja ja kokemuksia, joiden esille nostaminen on tärkeää, jotta intersukupuoliset henkilöt eivät tulisi nähdyiksi uhrin roolissa. Aktivoitumiseen liittyviä kokemuksia tuo esille viisi tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä. Kolme intersukupuolista henkilöä tuo esille vastustaneensa ja/tai vastustavansa sosiaalisessa ympäristössä ja/tai palvelujärjestelmän asiakkuudessa kohtaamaansa epäasiallista käyttäytymistä ja/tai kohtelua esimerkiksi vastaamalla siihen sanallisesti tai tekemällä siitä valituksen. Yksi intersukupuolinen henkilö kuvailee oman intersukupuolisuutensa synnyttäneen itsessään laajempaa yhteiskunnallista ajattelua ja herättäneen sisäistä aktivismia. Samalla hän kokee identiteetin sekä sosiaalisen ja yhteiskunnallisen ulottuvuuden tuovan intersukupuolisuuteen erilaisia näkökulmia, jotka eivät ole kielteisiä.

”Tuntuu, että liian usein ja monelle se omakohtainen intersukupuolisuus kulminoituu traumaattisiin kokemuksiin. Mutta intersukupuolisuus ei ole ainoastaan sitä traumakertomusta ja siitä on hyvä itseänsä muistuttaa, että identiteetti, sosiaalinen ulottuvuus ja yhteiskunnallinen ulottuvuus antavat muutakin kuin negatiivista näkökulmaa asioihin.” (TIKA4)

”Mutta mitä se [intersukupuolisuus] on viime aikoina alkanut enemmän tarkoittaa, on että on myös tosi paljon muita ihmisiä. Minua kiinnostaa se asia nyt toisella tavalla, ehkä vähän akateemisemmalla tavalla,

se on muuttunut siitä, että se on pelkästään henkilökohtaista myös laajemmaksi asiaksi minulle. Minua kiinnostaa se miten tällainen ilmiö yhteiskunnassa voi olla näin maton alle lakaistu. Miksi intersukupuolisuutta käsitellään ja kohdellaan yhteiskunnassa tällä hetkellä niin kuin sitä käsitellään ja kohdellaan. Sellainen pieni aktivistiraivo on putkahtanut pintaan.” (TIKA4-R)

Toisinaan vähemmistöihin kuuluvat henkilöt voivat kokea muiden samaan vähemmistöön kuuluvien henkilöiden taholta painetta niin sanotusta kaapista ulos tulemisesta ja aktivoitumisesta (Pakkanen 2007, 15–16). Tämä on siinä suhteessa ymmärrettävää, että leimaantumisen ja ennakkoluulojen murtaminen niin sanotun kapinan ja aktivismin kautta on mahdollista (Gjerstad 2010, 221–224). Avoimuuden ihanne voi kuitenkin vähemmistöryhmän sisällä politisoitua, jolloin siitä voi tulla eräänlainen yhteisen edun nimissä tapahtuva velvoite. Omasta sukupuolesta vaikeneminen voidaan tulkita henkilöä itseään vahingoittavaksi ja heteronormatiivista yhteiskuntaa tukevaksi. (Pakkanen 2007, 15–16.) Avoimuus nähdään tällöin paitsi tasapainoisen elämän edellytyksenä, myös sosiaalisen ympäristön suvaitsevaisuutta lisäävänä tekijänä. Avoimuuden velvoitetta on kuitenkin myös kritisoitu. (Lehtonen 2002, 148–159.) Vähemmistöstressiteorian näkökulmasta avoimuudesta ja aktivismista ei saa tulla henkilökohtaisia vaatimuksia, vaan muutosten on tapahduttava rakenteellisella ja yhteiskunnallisella tasolla (Meyer 2003).

Tutkimusaineistosta ei nouse esille suoranaisia avoimuuden tai aktivismin vaatimuksia, mutta toiveita niiden suhteen esiintyy. Yksi tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö tuo esille maailman muuttuvan, kun jokainen uskaltaa olla oma itsensä. Yksi tutkimusaineiston intersukupuolisista henkilöistä katsoo myös, että ilman intersukupuolisten omaa aktivoitumista asiat eivät etene. Samalla hän kokee kuitenkin huolta turvattomuuden lisääntymisestä ja siitä, millaisia seurauksia aktivoitumisella voi olla henkilökohtaisella tasolla.

”Toivoisin, että ihmiset uskaltaisivat olla enemmän haavoittuvaisia, tulla nähdyksi sellaisena kuin he todellisuudessa ovat. Vaikka se on pelottavaa, se on lopulta paras juttu ikinä. Maailma muuttuu, kun me uskalletaan olla yksilöitä.” (TIKA7)

”Tarvitaan aktivismia, että asiat menevät eteenpäin. Että voi puhua intersukupuolisuudesta, tarvitaan intersukupuolisia ihmisiä. Asioita ei voi käsitellä ilman intersukupuolisia, sillä intersukupuolisuudesta puhuminen ei voi jäädä vain muiden käsiin ajamaan erilaisia tavoitteita. Intersukupuolisuus asiana on itsessään tärkeä ja sen pitää saada ääntä. Silloin ei kuvailta intersukupuolisuutta vain muiden asioiden kautta vaan

saataisiin koko kuva intersukupuolisuudesta näkyviin. Intersukupuolisten pitäisi saada tukea lapsesta saakka.” (TIKA4-R)

”Yksi syy miksi itse en ole niin urhea ja esillä omalla naamalla on se, että yhteiskunnan turvattomuus on yleisesti lisääntynyt. Minulla ei ole mitään mahdollisuutta tietää mihin kaikkeen tällaisen asian kanssa ulostuleminen voi vaikuttaa. Mutta muuttuuko mikään, jos kukaan ei sano mitään? Kuitenkin toisaalta omasta anonymiteetistä luopumisen ei mielestäni pitäisi olla edellytys, että voi osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tässä on ristiriita ja tätä pohdin paljon. Enkä itse tiedä saanko rauhaa ennen kuin olen omilla kasvoillani ulkona.” (TIKA4)

Yksi tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö tuo esille oman vahvuutensa olevan hyvinvointiaan suojaava tekijä. Hyvän itsetunnon taustalla hän näkee vanhemmiltaan saamansa kasvatuksen. Voimaantumisen kokemuksia nousee puolestaan esille neljän eri intersukupuolisen henkilön esille tuomina. Voimaantumisen tunteita ja kokemuksia tuottavat oman intersukupuolisuuden näkeminen ainutlaatuisuutena ja itsensä kokeminen harvinaisempänä ja yksilöllisempänä kuin muut, minkä mainitsevat kolme tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö kertoo itseään voimaannuttavan ajatuksen siitä, kuinka intersukupuolisilla henkilöillä on joissakin kulttuureissa erityinen asema. Voimaantumisen taustasyiksi nimetään myös omaan lääketieteelliseen tilaan liittyväksi kokemusasiantuntijaksi kouluttautuminen ja sukupuolentutkimuksen opiskeleminen. Kaksi tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä kertoo haluavansa välittää viestin siitä, että intersukupuoliset henkilöt ovat normaaleja, eikä intersukupuolisuudessa itsessään ole vikaa.

”Minulle se on jopa voimaannuttava ajatus. Että minä olen niin uniikki, että toista samanlaista ei ole.” (H1)

”Haluan sanoa muille, joilla on samoja kokemuksia, ja lasten vanhemmille, että siitä huolimatta mitä tahansa yhteiskunta tai lääkärit sanovat, niin me olemme ihan normaaleja ihmisiä.” (TIKA6)

”Voit elää tasapainoista ja iloista ja ihanaa elämää vaikka olisit intersukupuolinen [...]. Intersukupuolisenä elämä voi olla ihan tosi kivaa ja mahtavaa. Ei ole mitään hätää. Varsinkin nuorille haluaisin sanoa, että teissä ei ole mitään vikaa. Yhteiskunnassa on vikaa, mutta teissä ei ole. Te olette täydellisiä ja upeita sellaisina kuin olette. Se on ihan fakta.” (TIKA2)

Tutkimusaineistosta nousee esille intersukupuolisuuden liittyviä myönteisiä kokemuksia, joiden on mahdollista arvioida liittyvän yleisemmin oman intersukupuolisuuden käsittelemiseen ja hyväksymiseen. Eräs tutkimusaineiston intersukupuolinen henkilö kertoo suhtautuvansa intersukupuolisuuteensa yhtenä muiden kategorioiden joukossa. Kolme tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä tuo lisäksi esille intersukupuolisuuden tuottaneen heille myönteisiä kokemuksia, kuten edesauttaneen oman kehollisuuden hyväksymistä ja tuottaneen ymmärryksen kokemuksen merkityksellisyydestä suhteessa sukupuoleen. Haastattelemani intersukupuolinen henkilö kertoo intersukupuolisuuden selkiyttäneen asioita ja tuoneen elämään rikkautta. Tieto intersukupuolisuudesta on auttanut haastateltavaa jäsentämään myös aikaisempia elämänvaiheita ja selittänyt koettuja haasteita.

”Ehkä se on myös jonkunlainen näkemys siitä, että minun kehoni oli syntyessään jotain, mitä minä en hyväksynyt aikaisemmin. En samaistu intersukupuolisuuteen, mutta se on ollut tapa tulla sinuiksi synnyntäisen kehoni kanssa.” (TIKA7)

”Intersukupuolisuus on selkeyttänyt asioita ja minun on helpompi olla.” (TIKA1)

”Kyllä minä ajattelen [intersukupuolisuuden] elämän rikkautena, ihan ehdottomasti.” (H2)

Tutkimusanalyysin perusteella vertaistuki näyttäytyy merkittävänä intersukupuolisten henkilöiden hyvinvointia tukevana tekijänä, ja tarve sen saamiseen nousee selkeästi esille. Vertaistukea tutkimusaineiston intersukupuoliset henkilöt ovat ensisijaisesti hakeneet ja/tai saaneet sukupuolen moninaisuuteen ja/tai omaan lääketieteelliseen tilaansa liittyviltä järjestöiltä. Kokemus vertaistuesta tai muissa sosiaalisissa suhteissa koetusta myönteisestä vastaanotosta suhteessa intersukupuolisuuden tuottaa intersukupuolisille henkilöille myönteisiä kokemuksia ja tunteita, kuten vapauttaa, voimaannuttaa ja lisää uskoa myönteiseen tulevaisuuteen. Näiden tekijöiden voidaan arvioida puskuroivan ja vähentävän vähemmistöstressin kielteisiä vaikutuksia.

Tutkimusaineistosta nousee kuitenkin esille myös vertaisuuteen liittyviä kielteisiä kokemuksia ja haasteita. Vertaistuen etsiminen ja löytäminen koetaan vaikeaksi, eivätkä kaikki intersukupuoliset henkilöt tunne muita intersukupuolisia henkilöitä tai ole koskaan keskustelleet toisen intersukupuolisen henkilön kanssa omasta intersukupuolisuudestaan. Vertaistuen etsimistä vaikeuttavat intersukupuolisuuden muodostuminen tabuksi ja siitä

puhumiseen liittyvä arkuus. Myös asuinpaikalla on vaikutusta. Tutkimusaineiston intersukupuolisilla on myös vertaistoimintaan liittyviä ulossulkemisen ja kohtaamattomuuden kokemuksia, jotka liittyvät eriäviin näkemyksiin siitä, mitkä lääketieteelliset tilat katsotaan intersukupuolisuudeksi ja millaisen merkityksen intersukupuolisuus ja siihen liittyvät tekijät saavat vertaistoimintaan osallistuvien elämässä. Lääketieteellisiin tiloihin liittyvissä vertaistoinnoissa voivat myös toisintua kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän rakenteet, jotka voivat hämmentää intersukupuolisiksi itsensä identifioivia henkilöitä. Tutkimusaineiston keräämisen jälkeen vuonna 2020 Suomessa on perustettu intersukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksia ajava järjestö Intersukupuolisten ihmisoikeudet – ISIO ry, ja tämän voidaan olettaa muuttaneen tilannetta ainakin joiltakin osin.

Tutkimusaineistosta nousee esille runsaasti vähemmistöstressiä puskuroivia ja/tai vähentäviä kokemuksia, jotka liittyvät oman intersukupuolisuuden hyväksymiseen ja sen näkemiseen myönteisessä valossa, kuten ainutlaatuisena ja elämää rikastuttavana tekijänä. Voimaantumisen taustatekijöiksi intersukupuoliset henkilöt nimeävät vanhempien kasvatuksen merkityksen vahvalle itsetunnolle, myönteiset kokemukset sosiaalisissa suhteissa intersukupuolisuudesta kertomiseen liittyen, voimaannuttavat vertaistarinat, intersukupuolisuuden merkittävän aseman joissakin kulttuureissa sekä kokemuskouluttajan ja sukupuolentutkimuksen opinnot. Viisi tutkimusaineiston intersukupuolista henkilöä kertoo myös aktivoituneensa omaan intersukupuolisuuteensa liittyen esimerkiksi vastustamalla kokemaansa epäasiallista kohtelua. Aktivoitumiseen liittyen esille nousee myös ristiriitaisen tarpeellisuudesta ja samanaikaisesta huolesta liittyen yhteiskunnan turvattomuuteen ja aktivoitumisen henkilökohtaisiin seurauksiin, mikä voi toimia aktivoitumisen esteenä.

7 Pohdinta

Intersukupuolisuus ilmiönä on ollut pitkään medikalisoitunut (Oikarinen 2019, 31–33). Intersukupuolisten henkilöiden on todettu kokevan syrjintää kaksinapaiseen sukupuoli-järjestelmään sijoittumattomuutensa takia (FRA 2015) ja intersukupuolisten henkilöiden asemaan suomalaisessa yhteiskunnassa ovat ottaneet kantaa monet eri tahot ja toimijat (ETENE 2016). Marinin hallitus on asettanut lasten kehollisen koskemattomuuden ja sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden tukemisen yksilöllisin ja oikea-aikaisin palveluin hallitusohjelmansa tavoitteiksi (Valtioneuvosto 2019) ja tehnyt esityksen myös intersukupuolisten henkilöiden oikeuksiin vaikuttavan Translain uudistamisesta (Sosi-aali- ja terveysministeriö 2021). Näiden tekijöiden valossa intersukupuolisuus on nousnut erittäin ajankohtaiseksi tutkimusaiheeksi. Intersukupuolisten henkilöiden sosiaalisia kokemuksia ei kuitenkaan ole merkittävässä määrin tarkasteltu Suomessa, eikä sosiaalityö tieteenalana ole profiloitunut intersukupuolisuutta koskevan tieteellisen tutkimuksen ja julkisen keskustelun suhteen. Tämä on harmillista erityisesti siitä syystä, että intersukupuolisuudella ilmiönä on varsin paljon kosketuspintaa nimenomaan sosiaalisen kanssa ja se on mahdollista nähdä ensisijaisesti sosiaalisena ilmiönä. Intersukupuolisuuden sosiaalisessa ulottuvuudessa on samalla kyse lukemattomia suomalaisia ja heidän läheisiään koskettavista tekijöistä.

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jonka tavoitteena oli tarkastella intersukupuolisten henkilöiden kokemuksia liittyen sosiaaliseen asemaansa, ympäristöönsä ja suhteisiinsa sekä pahoin- ja hyvinvointiinsa. Sen lisäksi tavoitteena oli tarkastella, löytyykö intersukupuolisten henkilöiden kokemuksista viitteitä koetusta vähemmistöstressistä ja kaksinapaisesta sukupuoli-järjestelmästä sen taustatekijänä. Lisäksi tutkimuksen sivujuonteena oli pohtia, onko intersukupuolisia henkilöitä ja heidän läheisiään mahdollista tukea sosiaalityön keinoin. Tutkimusaineistoa vertailtiin yhteen suomalaiseen (Oikarinen 2019) ja yhteen eurooppalaiseen (van Lisdonk 2014) intersukupuolisten henkilöiden sosiaalista asemaa ja/tai kokemuksia koskevaan tutkimukseen niiltä osin kuin tutkimuksissa oli yhteistä rajapintaa. Tutkimuksen tarkoituksena oli tuottaa tietoa kaikille intersukupuolisuudesta ilmiönä ja intersukupuolisten henkilöiden kokemuksista kiinnostuneille, mutta ensisijaisesti sosiaalityöntekijöille ja sosiaalityön opiskelijoille.

Tutkimusaineiston kerääminen osoittautui haastavaksi, mutta lopulta sen muodostivat kaksi intersukupuolisen henkilön puolistrukturoitua teemahaastattelua ja sekundääriaineiston muodossa yhteensä yhdeksän Seta ry:n Tukea intersukupuolisille, keinoja ammattilaisille -hankkeessa tehtyä intersukupuolisen henkilön ja intersukupuolisen lapsen vanhemman haastattelua. Tutkimus analysoitiin teemoittelemalla. Tutkimusaineisto ei ole kokonaisuudessaan ajallisesti eikä alueellisesti paikannettavissa tunnistetietojen puuttumisesta ja tutkimukseen osallistujien anonymiteettien turvaamisesta johtuvista syistä, mitä voidaan pitää sen puutteena. Tutkimuksen tuloksia tarkasteltaessa on myös otettava huomioon aineiston keräämisen ajankohta, intersukupuolisten henkilöiden oikeuksiin ja asemaan vaikuttavien lainsäädännöllisten muutosten ajoittuminen sekä osin pitkälle taaksepäin ulottuva intersukupuolisten henkilöiden kokemusten syntyhistoria. Toisaalta on huomioitava myös varhaisten ja kaukaisten kokemusten vaikutukset intersukupuolisten henkilöiden kokemaan vähemmistöstressiin sekä hyvin- ja pahoinvointiin yhä tänä päivänä. Tutkimusaineiston rajallisesta määrästä ja edellä mainituista puutteista johtuen tulokset eivät ole yleistettävissä kaikkiin intersukupuolisiin henkilöihin, mutta ne valottavat tutkimusaineiston intersukupuolisten henkilöiden sosiaalisia kokemuksia ja vähemmistöstressiä.

Tutkimuksen perusteella intersukupuolisuuden havaitseminen joko intersukupuolisen henkilön syntymässä tai myöhemmin elämän varrella toimii eräänlaisena lähtölaukauksena elämälle intersukupuolisena. Intersukupuolisilla henkilöillä on kielteisiä kokemuksia koskien terveydenhuollon asiantuntijoiden toimintaa intersukupuolisuuden havaitsemiseen, tiedon ja tuen saamiseen sekä lääketieteellisiin toimenpiteisiin liittyen. Osa tutkimuksen intersukupuolisista henkilöistä tuo esille menettäneensä luottamuksensa terveydenhuollon toimijoihin, millä voi olla vakavia seurauksia. Näiltä osin tutkimus mukaillee aikaisemman suomalaisen tutkimuksen (Oikarinen 2019) tuloksia. Myönteisinä kokemuksina näyttäytyvät säästyminen ulkoisten sukuelinten leikkauksilta ja toisaalta myös lääketieteellisen toimenpiteen ajoittuminen nuoruusikään yhden intersukupuolisen henkilön osalta. Kysymys intersukupuolisiin lapsiin kohdistuvien kosmeettisten toimenpiteiden ajankohdasta jakaa kuitenkin tutkimusaineiston intersukupuolisten henkilöiden näkemyksiä, osan kannattaessa päätöksenteon mahdollistamista lapsen ikä- ja kehitystason ollessa riittäviä ja osan kokiessa, että lapset ovat liiaksi sosiaalisen ympäristön vai-

kutusten alaisia kyetäkseen päättämään asiasta. Intersukupuolisten lasten oikeus keholliseen koskemattomuuteen on mahdollista nähdä lastensuojelullisena kysymyksenä, mutta tutkimustuloksen perusteella tarkempi kannanotto vaatii huolellista lisätutkimusta.

Tutkimus osoittaa intersukupuolisten henkilöiden kokevan haasteita sosiaaliseen asemaansa liittyen. Haasteita voivat aiheuttaa esimerkiksi lainsäädännölliset tekijät, väestötietojärjestelmä ja virallisten asiakirjojen sukupuoli-merkinnät. Tutkimuksen perusteella intersukupuoliset henkilöt eivät koe sosiaalista asemaansa tasa-arvoiseksi suomalaisessa yhteiskunnassa. Kaksinapainen sukupuoli-järjestelmä, sukupuoli-jaottelu ja -normit sekä kulttuurillinen ymmärtämättömyys tunnistetaan epätasa-arvoa aiheuttavina tekijöinä. Kysymys kolmannen sukupuolen juridisesta vaihtoehdosta jakaa kuitenkin näkemyksiä, osan kokiessa sen ehdottoman tarpeellisenä ja osan pelätessä sen mahdollistavan syrjinnän. Näin ollen on todettava, että näkemyksiä kolmannen sukupuolen juridiseen merkintään liittyen tulisi selvittää lisätutkimuksella.

Sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin liittyvät asiakaskokemukset eivät nouse tutkimuksessa esille määrällisesti merkittävänä lukuun ottamatta aikaisemmin esitettyjä intersukupuolisuuden toteamiseen ja siihen liittyviin lääketieteellisiin toimenpiteisiin liittyviä kokemuksia. Yksi tutkimukseen osallistuneista intersukupuolisista henkilöistä on ollut koulun sosiaalityön asiakkuudessa ja muilta osin kokemukset koskevat asiointikäyntejä ja asiakkuuksia sosiaali- ja terveydenhuollon eri palveluissa. Tutkimus antaa viitteitä siitä, että kaksinapainen sukupuoli-järjestelmä vaikuttaa palvelurakenteiden taustalla ja intersukupuoliset henkilöt voivat kohdata eri palveluissa asioidessaan intersukupuolisuuteen liittyvää tietämättömyyttä ja suoranaista epäasiallista kohtelua. Tutkimus osoittaa kuitenkin selvästi myös myönteisten kohdatuksi ja autetuksi tulemisen kokemusten sekä tietoisuuden lisääntymisen olevan mahdollisia.

Läheissuhteiden osalta tutkimustulokset mukailevat monelta osin aikaisempia suomalaista (Oikarinen 2019) ja eurooppalaista (van Lisdonk 2014) tutkimusta. Suuri osa intersukupuolisista henkilöistä käy jatkuvaa pohdintaa ja rajanvetoa sen suhteen, kenelle intersukupuolisuudesta on mahdollista kertoa ja missä määrin siitä vaietaan. Haasteita voivat tuottaa myös kehollisuudesta ja hedelmättömyydestä kertominen. Kumppaneihin liit-

tyen haasteita voivat tuottaa intersukupuolisuuteen ja/tai kehollisuuteen liittyvä hämmennys ja intersukupuolisen henkilön kokemus itsestään riittämättömänä. Kielteiset kokemukset liittyvät epäasiallisiksi koettuihin kysymyksiin, kommentteihin ja reaktioihin. Myönteiset kokemukset liittyvät läheisiltä saatuun ymmärrykseen, huomioon, hyväksyntään, tukeen, sitoutumiseen, tasa-arvoiseen kohteluun ja toimivaan keskusteluyhteyteen läheisen kanssa.

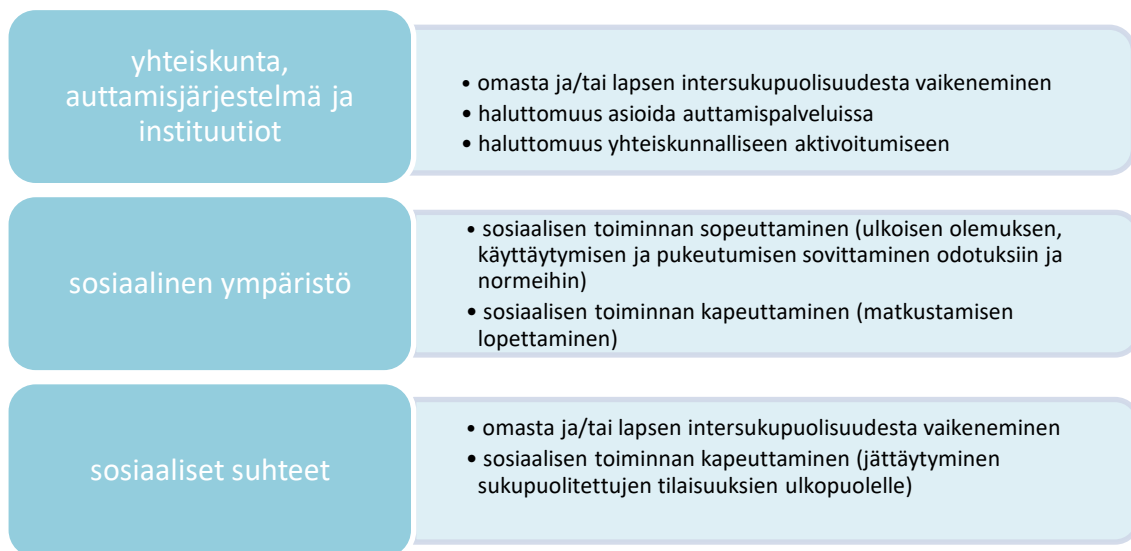
Varhaiskasvatukseen, koulunkäyntiin ja työelämään liittyvät kokemukset eivät nousseet tutkimuksessa esille määrällisesti merkittävänä. Tutkimus osoittaa, että haastavien tilanteiden kohtaaminen edellä mainituissa on mahdollista, mutta varsinaisesta epäasiallisesta kohtelusta ei juuri esiinny viitteitä. Haastavimpana tekijänä näyttäytyy kysymys intersukupuolisuudesta kertomisesta ja suojaavana se, ettei intersukupuolisuus käy ilmi ulkoisesta olemuksesta. Työelämän osalta esiintyy viitteitä siitä, että intersukupuolisuuteen suhtautuminen voi vaihdella alasta ja/tai työyhteisöstä riippuen. Myönteisenä kokemuksena esiintyy intersukupuolisuuden hyväksyminen, mikä koetaan tärkeäksi, koska se voi edistää työssä suoriutumista. Tutkimuksen tulokset ovat myönteisempiä eurooppalaiseen tutkimukseen (van Lisdonk 2014) verrattuna, mutta tästä ei ole mahdollista tehdä johtopäätöksiä varhaiskasvatusta, koulunkäyntiä ja työelämää koskevien vähäisten kokemusten määrän takia.

Sosiaalisessa ympäristössä elämiseen, olemiseen ja toimimiseen liittyvät haasteet esiintyvät tutkimuksessa määrällisesti merkittävänä. Merkittävimpinä kielteisinä kokemuksina esille nousevat sosiaalisen ympäristön taholta koettu epäasiallinen käyttäytyminen, kuten sukupuoleen ja/tai sen ilmaisuun liittyvät kielteiseksi koetut katseet, kysymykset ja epäasiallinen ja/tai aggressiivinen kommentointi. Myös väärin sukupuolittaminen on mahdollista, mutta se nousee esille ainoastaan yhden intersukupuolisen henkilön esille tuomina. Kielteiset kokemukset liittyvät pääasiallisesti sukupuolitettujen tilojen käyttämiseen, mutta myös julkisilla paikoilla liikkumiseen. Tutkimuksen mukaan intersukupuoliset henkilöt voivat joutua pohtimaan merkittävässä määrin sitä, millä tavoin heidän tulisi elää, olla, pukeutua, käyttäytyä ja ilmentää itseään ja sukupuolenkokemustaan sosiaalisessa ympäristössä.

Tutkimus mukaillee suomalaista (Oikarinen 2019) ja eurooppalaista (van Lisdonk) tutkimusta osoittaen, että intersukupuolisuuden merkitys itsessään samoin kuin suhteessa intersukupuolisten henkilöiden sukupuolenkokemukseen, identiteettiin ja minäkäsitykseen voi vaihdella. Intersukupuolisuudesta tietoiseksi tuleminen voi tapahtua yllätyksenomaisesti ja herättää pelkoa. Intersukupuolisuus voi kuitenkin näyttäytyä myös neutraalina tai myönteisenä tekijänä, joka voi edesauttaa esimerkiksi oman kehollisuuden hyväksymistä. Merkittävänä tutkimuksessa nousevat kuitenkin esille koetut ehyen identiteetin muodostamisen haasteet, joiden koetaan johtuvan ensisijaisesti terveydenhuollon asiantuntijoilta saadusta epäasiallisesta kohtelusta ja lääketieteellisten toimenpiteiden kohteeksi joutumisesta.

Tutkimus osoittaa intersukupuolisten henkilöiden kokevan pahoinvointia ja kärsivän vähemmistöstressin distaalista ja proksimaalisista stressitekijöistä sekä kielteisistä terveysvaikutuksista. Vähemmistöön kuulumisen itsessään näyttäytyy kuormittavana tekijänä. Distaalisista stressitekijöistä tutkimuksessa ilmenevät erityisesti kielteiseksi koettu puhe, syrjintä, kokemusten mitätöinti ja väärin sukupuolittaminen. Proksimaalisista stressitekijöistä esiintyy syrjinnän olettamista ja pelkäämistä, varuillaan olemista, identiteetin salaamista ja kokemuksia vähempiarvoisuudesta, toiseudesta ja epänormaaliudesta. Kokemusten tuottamina kielteisinä tunteina ja terveysvaikutuksina tutkimuksessa esiintyvät hämmennys, epävarmuus, pelko, häpeä, ahdistus, pahoinvointi ja itsetuhoiset ajatukset. Tutkimuksen valossa sosiaalityöntekijöillä tulee olla ymmärrystä vähemmistöstressistä, sen syntymekanismeista ja seurauksista.

Tutkimus antaa viitteitä siitä, että vähemmistöstressillä, siihen kietoutuvilla kielteisillä kokemuksilla ja kaksinapaisella sukupuolijärjestelmällä voi olla kielteisiä vaikutuksia intersukupuolisten henkilöiden ja intersukupuolisten lasten vanhempien sosiaaliselle toiminnalle. Kielteiset kokemukset vaikuttavat heikentävästi sosiaaliin suhteisiin ja vuorovaikutukseen. Intersukupuoliset henkilöt ja intersukupuolisten lasten vanhemmat voivat pyrkiä sopeuttamaan omaa toimintaansa sosiaalisen ympäristön odotuksiin ja normeihin tai kapeuttamaan toimintaansa kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän tuottamiin tekijöihin liittyen. Näin ollen Onni Jaskarin ja Anna Keski-Rahkosen (2021) esittämiä vähemmistöstressin muodostumisen vaiheita voidaan hahmotella täydennettäväksi vähemmistöstressin sosiaaliseen toimintaan heijastuvien vaikutusten osalta.

Kuvio 4. Vähemmistöstressin seuraukset intersukupuolisten henkilöiden sosiaaliselle toiminnalle

Omasta tai lapsen intersukupuolisuuden vaikeneminen ovat toisaalta vähemmistöstressin proksimaalisia stressitekijöitä, mutta niiden voidaan katsoa ilmentävän erityisellä tavalla myös sosiaaliseen toimintaan heijastuvia vaikutuksia. Vaikenemista ilmenee erityisesti suhteessa auttamisjärjestelmään, instituutioihin ja sosiaalisiin suhteisiin. Auttamispalveluihin liittyen esiintyy jo aikaisemmin kuvattua haluttomuutta niissä asioimiseen. Yhteiskunnalliseen aktivoitumiseen liittyvä haluttomuus kytkeytyy erityisesti turvattomuuden lisääntymiseen ja seurausten pelkoon. Sosiaaliseen ympäristöön liittyen esiintyy oman toiminnan sopeuttamista kaksinapaisen sukupuolijärjestelmän tuottamiin odotuksiin ja normeihin. Oman sosiaalisen toiminnan kapeuttamista esiintyy sosiaaliseen ympäristöön ja suhteisiin liittyen esimerkiksi matkustamisen lopettamisen ja sukupuolitettujen tilaisuuksien ulkopuolelle jättäytymisen muodoissa. Tarkempien sosiaalisten vaikutusten selvittäminen on tutkimuksen perusteella tarpeen ja se edellyttää lisätutkimusta.

Tutkimuksen perusteella intersukupuolisilla henkilöillä on myös huomattava määrä myönteisiä kokemuksia omaan intersukupuolisuuteensa, läheissuhteisiinsa, sosiaalisessa ympäristössä ja yhteiskunnassa toimimiseen sekä palvelujärjestelmän asiakkuuksiin liittyen. Nämä toimivat vähemmistöstressiä puskuroivina ja/tai lievittävinä tekijöinä. Merkittävänä hyvinvointia tukevana tekijänä näyttäytyvät vertaistuki ja vertaisuuden kokemukset, joita intersukupuoliset henkilöt ovat saaneet esimerkiksi eri järjestöjen kautta. Vertaisuuden kautta ja sosiaalisissa suhteissa ylipäätään saadut myönteiset kokemukset

voivat tuottaa tutkimuksen perusteella intersukupuolisille henkilöille esimerkiksi vapautumisen ja voimaantumisen tunteita ja lisätä uskoa tulevaisuuteen. Tutkimuksen perusteella vertaisuuteen voi liittyä myös kielteisiä kohtaamattomuuden ja ulossulkemisen kokemuksia, eikä sen löytäminen tai saaminen ole aina yksinkertaista. Tutkimusaineiston keräämisen jälkeen vertaistoiminta Suomessa on kuitenkin lisääntynyt.

Voimaantumisen ja aktivoitumisen kokemukset liittyvät tutkimusaineistossa intersukupuolisuuden hyväksymiseen ja sen näkemiseen myönteisessä valossa esimerkiksi omaa elämäntulkua selittävänä, elämää rikastuttavana ja/tai omaa ainutlaatuisuutta tuottavana tekijänä. Tutkimuksen valossa voimaantumista voivat tukea läheis- ja vertaissuhteet, sukupuoliematiikkaan tai intersukupuolisuuteen liittyvät opinnot ja tietoisuus intersukupuolisuuden ainutlaatuisuudesta tietyissä kulttuureissa. Aktivoituminen puolestaan ilmenee esimerkiksi epäasiallisen kohtelun vastustamisena. Aktivoitumiseen liittyen esille nousee ristiriita sen tarpeellisuuden ja mahdollisten kielteisten seurausten välillä.

Intersukupuolisuus koskettaa suoraan ja välillisesti lukemattomia suomalaisia, ja intersukupuolisia henkilöitä on väistämättä niin sosiaalityöntekijöiden asiakkaina kuin myös auttamisjärjestelmien työntekijöinä. Tutkimus osoittaa, että intersukupuoliset henkilöt ja heidän vanhempansa voivat joutua pohtimaan, ovatko eri toimijat, kuten varhaiskasvatuksen ja auttamisjärjestelmän ammattilaiset, tietoisia intersukupuolisuudesta. Tämä vaikuttaa siihen, uskalletaanko intersukupuolisuudesta kertoa ja asioida eri palveluissa. Intersukupuolisten lasten myönteisen kasvun ja kehityksen tukemiseksi ja turvaamiseksi erityisesti niillä sosiaalityön sektoreilla, joissa työskennellään lasten, nuorten ja lapsiperheiden kanssa, tulisi olla tietämystä intersukupuolisuudesta. Näihin tahoihin lukeutuvat esimerkiksi perheneuvoloiden, lasten- ja nuorten mielenterveyspalveluiden, koulujen, sairaaloiden ja lastensuojelun sosiaalityöntekijät. Tutkimuksen perusteella luottamuksellista asiointi-ilmapiiriä lisää asiakkaiden tietoisuus siitä, että asiantuntijat ymmärtävät intersukupuolisuutta ja sukupuolen moninaisuutta ilmiöinä ja suhtautuvat intersukupuolisiin asiakkaisiin ja heidän läheisiinsä asiallisesti. Luottamusta ja kokemusta turvallisesta ympäristöstä on mahdollista edesauttaa varmistamalla sukupuolineutraalien wc-tilojen olemassa olo, antamalla erilaisia signaaleja siitä, että sukupuolivähemmistöihin kuuluvat asiakkaat ovat tervetulleita, kunnioittamalla asiakkaiden omaa sukupuolenkokemusta,

käyttämällä sukupuolineutraalia kieltä sekä luomalla palveluista vähemmän sukupuolituneita.

Halki tutkimuksen tekemisen olen pohtinut sosiaalityön profession mahdollisuuksia tuoda oma asiantuntemuksensa intersukupuolisuuden ympärillä käytävään tieteelliseen keskusteluun ja tutkimukseen. Tutkimuksen perusteella jo olemassa olevat sosiaalityön arvolähtökohdat, kuten eettisyys, ihmisarvo ja ihmisoikeudet, tarjoavat hyvän lähtökohdan intersukupuolisten henkilöiden ja heidän läheistensä tukemiselle yhdessä sosiaalityön asiantuntijuuden kanssa. Sosiaalityöllä professiona on ainutlaatuista ymmärrystä intersukupuolisuuteen kytkeytyviin tekijöihin, kuten marginaaleihin, leimaantumiseen ja valtaan liittyen. Nämä tarjoavat avaimet intersukupuolisten henkilöiden sosiaalisten kokemusten ja aseman ymmärtämiseen. Samanaikaisesti sosiaalityön asiantuntijuuteen yhdistyvät ja sen läpäisevät työskentelyorientaatiot, kuten asiakkaiden kunnioittava kohtaaminen, hyvän huomioiminen, voimaantumisen tukeminen ja valtarakenteiden purkaminen ovat itsessään merkittäviä lähtökohtia intersukupuolisten asiakkaiden kohtaamiseen. Sosiaalityöntekijöillä on myös erityistä osaamista liittyen sensitiivisten tutkimusaiheiden tutkimiseen ja sensitiivisten kysymysten kanssa työskentelemiseen.

Lisätutkimus on tarpeen sen selvittämiseksi, millaiset sosiaalityön käytännön työmenetelmät voisivat parhaiten sopia intersukupuolisten asiakkaiden ja heidän läheistensä tukemiseen ja millaisia työmenetelmiä olisi tarpeen kehittää. Sosiaalityöllä professiona on kuitenkin jo merkittävää asiantuntemusta suhteessa sosiaaliseen ulottuvuuteen, kuten sosiaalisiin suhteisiin, ympäristöön ja vuorovaikutukseen sekä yksilöön osana edellä mainittuja. Jo olemassa oleva yksilö- ja yhteisötason työskentelyyn liittyvä asiantuntemus on hyödynnettävissä pyrittäessä tukemaan ja edesauttamaan intersukupuolisten lasten ja aikuisten oikeuksia turvalliseen kasvuun, kehitykseen ja elämiseen, toimiviin läheissuhteisiin ja mahdollisuuksiin kokea olevansa osa ympäröivää sosiaalista yhteisöä ja yhteiskuntaa. Sosiaalityön asiantuntemus mahdollistaa käytännössä esimerkiksi intersukupuolisten lasten ja heidän vanhempiansa kuulemisen ja psykososiaalisen tukemisen. Sosiaalityön keinoin on mahdollista purkaa intersukupuolisten henkilöiden ja heidän läheistensä väliin suhteisiin liittyviä haasteita, tukea asioiden puheeksi ottamista ja edistää toimivaa vuorovaikutusta. Sosiaalityön tekemisellä osana verkosto- ja monialaista työskentelyä on

mahdollista kehittää erilaisten yhteisöjen, kuten päiväkotien ja kouluympäristöjen, turvallisuutta ja toimintakäytäntöjä. Sosiaalityöntekijöillä on jo riittävästi asiantuntemusta myös sosiaalityön tekemiseen liittyvien rakenteiden, ympäristöjen, käytäntöjen ja työyhteisöjen muokkaamiseksi tasa-arvoisemmiksi ja paremmin moninaisuutta huomioiviksi.

Kysymykseen sosiaalityön ja intersukupuolisuuden yhteydestä on helppo vastata. Nimenomaan sosiaalityön asiantuntijuus mahdollistaa intersukupuolisuuden sosiaalisen ulottuvuuden näkyväksi tekemisen ja intersukupuolisten henkilöiden sosiaalisen aseman parantamisen sosiaalisissa suhteissa, ympäristöissä ja yhteiskunnassa. Intersukupuolisuuteen liittyvän sosiaalisen ymmärryksen tulee tästä syystä olla sosiaalityön tavoitteena paitsi eettisistä, myös professionaalista syistä. Sosiaalityön professionaalinen vahvistuminen edellyttää rohkeaa tutkimusotetta ja kannanottamista myös sellaiseen monitieteiseen keskusteluun, joka koskee sosiaalityölle tuntemattomampia ilmiöitä. Tämä edellyttää sosiaalityöltä professionaalia jälleen kerran ymmärrystä ja rohkeutta tarttua entuudestaan tuntemattomaan tutkimusaiheeseen ja astua varjosta valoon, ollen ei vain osa muutosta, vaan itse muutoksentehtävä.

Lähteet

- Aaltonen Sanna & Honkatukia Päivi 2002: *Johdanto – tyttöyden monet tulkinnat*. Johdanto Sanna Aaltosen ja Päivi Honkatukian toimittamassa teoksessa *Tulkintoja tytöistä*. Tietolipas 187. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 27. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Aaltonen Sanna 2008: *Itseluottamusta, varovaisuutta ja vaaraa – Yhteiskuntaluokka ja tyttöjen tulkinnat sukupuolisesta häirinnästä*. Tarja Tolosen toimittamassa teoksessa *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 83. Vastapaino, Tampere. 36–57.
- Alasuutari Pertti 2001: *Johdatus yhteiskuntatutkimukseen*. Gaudeamus, Helsinki.
- American Psychological Association 2016: *Stress in America TM – The Impact of Discrimination*. Julkaisu 10.3.2016. <https://www.apa.org/news/press-releases/stress/2015/impact-of-discrimination.pdf>. Luettu 14.4.2022.
- Apter Dan 2006: *Hormonitoiminta ja seksuaalisuus*. Dan Apterin, Leena Väisälän ja Kari Kaimolan toimittamassa teoksessa *Seksuaalisuus*. Duodecim, Helsinki. 95–103.
- Bajpai Minu 2014: *Disorders of Sex Development: The quintessence of perennial controversies*. Julkaisussa *Journal of Indian Association of Pediatric Surgeons*, vuosikerta 19, numero 1. 3–4.
- Bruce Douglas, Harper Gary W. & Bauermeister Jose A. 2015: *Minority stress, positive identity development, and depressive symptoms: implications for resilience among sexual minority male youth*. Julkaisussa *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity* September 2015, 2(3). 287–296.
- Cacciatore Raisa 2006: *Lasten ja nuorten seksuaalisuus*. Dan Apterin, Leena Väisälän ja Kari Kaimolan toimittamassa teoksessa *Seksuaalisuus*. Duodecim, Helsinki. 205–225.
- Charpentier Sari 2001: *Sukupuoliuskko – Valta, sukupuoli ja pyhä avioliitto lesbo- ja homoliittokeskusteluissa*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 69. Jyväskylän yliopisto. Gummerus.
- Cherry Gene 2009: *Controversial Semenya storms to 800m victory*. Sports News August 19, 2009. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-athletics-world-women-800-sb-idUSTRE57I5UJ20090819>. Luettu 26.5.2022.
- Davis Georgiann & Preves Sharon 2017: *Intersex and the Social Construction of Sex*. Julkaisussa *Understanding People in Their Social Worlds*, vuosikerta 16, numero 1. Berkeley. 80.
- Dentato Michael P. 2012: *The minority stress perspective*. American Psychological Association.
- Digi- ja väestötietovirasto 2022: *Lapsen nimen ja tietojen ilmoittaminen*. <https://dvv.fi/lapsen-nimen-ilmoittaminen>. Luettu 16.5.2022.
- Ellonen Noora & Korkiamäki Riikka 2006: *Sosiaalinen pääoma lasten ja nuorten hyvinvoinnin resurssina*. Sosiaalinen pääoma -käsitteen käyttö kansainvälisessä lapsuus- ja nuorisotutkimuksessa. Hannele Forsbergin, Aino Ritala-Koskisen ja Maritta Törrösen toimittamassa teoksessa *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. PS-Kustannus, Jyväskylä. 221–247.
- ETENE 2016: *Intersukupuolisten lasten hoito*. Kannanotto 22.3.2016. Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen toimikunta, Sosiaali- ja terveysministeriö

- STM105:00/2014. https://etene.fi/documents/66861912/66865229/KANNANOTTO_intersukupuolisuus_pdf.pdf/c5d42cbd-5220-4314-a2e9-c61cf27ace9a/KANNANOTTO_intersukupuolisuus_pdf.pdf?t=1459765578000. Luettu 18.5.2022.
- European Parliament 2000: *Euroopan unionin perusoikeuskirja*. 2000/C 364/01. Euroopan yhteisöjen virallinen lehti 18.12.2000. https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_fi.pdf. Luettu 16.5.2022.
- FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) 2015: *The fundamental rights situation of intersex people*. 4/2015.
- Gjerstad Eevastiina 2010: *Huomioita tyttöjen väkivallasta*. Timo Purjon ja Eevastiina Gjerstadin toimittamassa teoksessa Sukupuoli ja väkivalta. Non fighting Generation ry, Tampere. 73–110.
- Gordon Tuula 2008: *Feministinen materialismi*. Tarja Tolosen toimittamassa teoksessa Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 83. Vastapaino, Tampere. 18–34.
- Granfelt Riitta 2005: *Marginaalitarinat ammattikäytäntöjen kehittämisen aineksina*. Mirja Satkan, Synnöve Karvinen-Niirikosken, Marianne Nylundin ja Susanna Hoikkalan toimittamassa teoksessa Sosiaalityön käytäntötutkimus. Palmenia-Kustannus, Helsinki. 240–258.
- Hankonen Riitta 2016: *Kättilöliitto: Lapsi on terve, vaikka sukupuoli olisi epäselvä*. Uutiset 3.5.2016. TEHY.
- Heinonen K. Pentti 2006: *Emättimen ja kohdun synnynnäinen puuttuminen*. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim 2006: 122. 1767–1774. <https://www.duodecimlehti.fi/duo95871>. Luettu 18.4.2022.
- Helavirta Susanna 2006: *Lasten hyvä ja huono elämä eläytymistarinoiden valossa*. Hannele Forsbergin, Aino Ritala-Koskisen ja Maritta Törrösen toimittamassa teoksessa Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. PS-Kustannus, Jyväskylä. 195–219.
- Hurtig Johanna & Laitinen Merja 2002: *Paha ihmisyyden ja ammatillisen auttamisen haasteena*. Merja Laitisen ja Johanna Hurtigin toimittamassa teoksessa Pahan kosketus – Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. PS-Kustannus, Jyväskylä. 8–17.
- Hurtig Johanna 2006: *Lasten tieto sosiaalityön haasteena*. Hannele Forsbergin, Aino Ritala-Koskisen ja Maritta Törrösen toimittamassa teoksessa Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. PS-Kustannus, Jyväskylä. 167–193.
- Husso Marita & Heiskala Risto 2016: *Esipuhe*. Marita Husson ja Risto Heiskalan toimittamassa teoksessa Sukupuolikysymys. Gaudeamus, Helsinki. 5–10.
- Huuska Maarit 2002: *Moninaisuus – haaste työpaikoilla*. Jukka Lehtosen toimittamassa teoksessa Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269, Stakes. 22–31.
- Huuska Maarit 2008: *Intersukupuolisuus ja transihmisyyden*. Juha Jämsän toimittamassa teoksessa Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. PS-Kustannus, Jyväskylä. 48–59.
- Hyvärinen Matti ja Löyttyniemi Varpu 2005: *Kerronnallinen haastattelu*. Johanna Ruusuvooren ja Liisa Tiittulan toimittamassa teoksessa Haastattelu – Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino, Tampere. 189–222.

- Häikiö Liisa & Niemenmaa Viivi 2007: *Valinnan paikat*. Markus Laineen, Matti Bambergin ja Pekka Jokisen toimittamassa teoksessa *Tapaustutkimuksen taito*. Gaudeamus, Helsinki. 41–56.
- Häkkinen Antti & Salasuo Mikko 2015: *Johdanto*. Antti Häkkisen ja Mikko Salasuon toimittamassa teoksessa *Salattu, hävetty, vaiettu – Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Vastapaino, Tampere. 9–17.
- IGLYO, OII Europe & European Parents' Association 2018: *Supporting your intersex child*. https://oiieurope.org/wp-content/uploads/2018/10/Supporting-your-intersex-child_WEB_final.pdf. Luettu 18.5.2022.
- InterACT 2022: *Speak up #4intersex – How to Speak the Language on Social Media*. <https://4intersex.org/wp-content/uploads/2018/07/Talking-About-Intersex-on-Social-Media-Hashtag-and-Language-Guide.pdf>. Luettu 18.4.2022.
- ISNA 2008: *Why is ISNA using DSD?* Intersex Society of North America. <https://isna.org/node/1066/>. Luettu 18.4.2022.
- Jaskari Onni & Keski-Rahkonen Anna 2021: *Vähemmistöstressi uhkana seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöjen terveydelle*. Lääketieteellinen aikakauskirja *Duodecim*. 2021; 137(17):1781-8.
- Jokela Satu, Luopa Pauliina, Hyvärinen Anni, Ruuska Tupu, Martelin Tuija & Klemetti Reija 2020: *Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn tuloksia 2019*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 38/2020.
- Juhila Kirsi 2002: *Sosiaalityö marginaalissa*. Kirsi Juhilan, Hannele Forsbergin ja Irene Roivaisen toimittamassa teoksessa *Marginaalit ja sosiaalityö*. 11–19.
- Juhila Kirsi 2021a: *Laadullisen tutkimuksen ominaispiirteet*. Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tietoarkisto, Tampereen yliopisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/mita-on-laadullinen-tutkimus/laadullisen-tutkimuksen-ominaispiirteet/>. Luettu 29.5.2022.
- Juhila Kirsi 2021b: *Teemoittelu*. Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tietoarkisto, Tampereen yliopisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/teemoittelu/>. Luettu 29.5.2022.
- Jämsä Juha 2008: *Ammatillisia työkaluja moninaisuuden kohtaamiseen*. Juha Jämsän toimittamassa teoksessa *Sateenkaariperheet ja hyvinvointi*. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. PS-Kustannus, Jyväskylä. 98–117.
- Kainulainen Heini 2015: *Poliisit ja rosvot – Salaisen tiedon jäljillä*. Antti Häkkisen ja Mikko Salasuon toimittamassa teoksessa *Salattu, hävetty, vaiettu – Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Vastapaino, Tampere. 51–80.
- Karvinen Marita 2012: *Onko sukupuoli kaksi vai sittenkin useampia?* Elina Korhosen, Salla Nazarenkon ja Riikka Närhen toimittamassa julkaisussa *Kahdeksan kysymystä tasa-arvosta ja seksuaalisuudesta*. Väestöliitto, Väestötietosarja 25, Helsinki. 46–49.
- Keskinen Suvi 2004: *Katkokset ja jatkumot feministisessä sosiaalityökeskustelussa*. Marjo Kurosen, Riitta Granfeltin, Leo Nyqvistin ja Päivi Petreliuksen toimittamassa teoksessa *Sukupuoli ja sosiaalityö*. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja 2004. PS-Kustannus, Jyväskylä. 19–45.
- Kiviniemi Kari 2001: *Laadullinen tutkimus prosessina*. Juhani Aaltolan ja Raine Vallin toimittamassa teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. PS-Kustannus, Jyväskylä. 68–84.

- Kivipelto Minna 2004: *Sosiaalityön kriittinen arviointi sukupuolistavien merkitysten ja käytäntöjen purkajana*. Marjo Kurosen, Riitta Granfeltin, Leo Nyqvistin ja Päivi Petreliuksen toimittamassa teoksessa *Sukupuoli ja sosiaalityö*. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja 2004. PS-Kustannus, Jyväskylä. 249–276.
- Kohva Ella, Holopainen Elina, Huopio Hanna, Keskinen Päivi, Ojaniemi Marja, Taskinen Seppo, Toppari Jorma, Raivio Taneli & Päivi J. Miettinen 2021a: *Lapsen epäselvän sukupuolen diagnostiikka ja hoito*. Katsaus Duodecim 137. 2118–2126. <https://www.duodecimlehti.fi/xmedia/duo/duo16478.pdf>. Luettu 18.4.2022.
- Kohva Ella, Holopainen Elina, Huopio Hanna, Keskinen Päivi, Ojaniemi Marja, Taskinen Seppo, Toppari Jorma, Raivio Taneli ja Päivi J. Miettinen 2021b: *Sukupuolen kehityksen biologia ja genetiikka*. Katsaus Duodecim 2021: 137. 2279–2286. <https://www.duodecimlehti.fi/duo16511>. Luettu 18.4.2022.
- Korkiamäki Riikka, Nylund Marianne, Raitakari Suvi & Roivainen Irene 2008: *Yhteisö-sosiaalityö kansalaisyhteiskunnan ja asiakastyön rajapinnassa*. Teoksessa *Yhteisöt ja sosiaalityö – Kansalaisen vai asiakkaan asialla?* PS-Kustannus, Jyväskylä. 9–20.
- Kotimaisten kielten keskus 2021: *Mitä yleiskieli on?* https://www.kotus.fi/kielitieto/yleiskieli_ja_sen_huoltaminen/yleiskieli/mita_yleiskieli_on. Luettu 18.3.2021.
- Koyama Emi 2006: *From "intersex" to "DSD": Toward a Queer Disability Politics of Gender*. Intersex Initiative. <http://www.intersexinitiative.org/articles/intersextodsd.html>. Luettu 18.4.2022.
- Kuronen Marjo, Granfelt Riitta, Nyqvist Leo & Petrelius Päivi 2004: *Sukupuolistunut ja sukupuoleton sosiaalityö*. Marjo Kurosen, Riitta Granfeltin, Leo Nyqvistin ja Päivi Petreliuksen toimittamassa teoksessa *Sukupuoli ja sosiaalityö*. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja 2004. PS-Kustannus, Jyväskylä.
- Kuula Arja & Tiitinen Sanni 2010: *Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö*. Johanna Ruusuvuoren, Pirjo Nikanderin ja Matti Hyvärisen toimittamassa teoksessa *Haastattelun analyysi*. Vastapaino, Tampere. 446–459.
- Kuusela Jani 2010: *Miehenä olemisen suuret saappaat*. Timo Purjon ja Eevastiina Gjerstadin toimittamassa teoksessa *Sukupuoli ja väkivalta*. Non fighting Generation ry, Tampere. 157–177.
- Laine Markus, Bamberg Matti & Jokinen Pekka 2007: *Tapaustutkimuksen käytäntö ja teoria*. Markus Laineen, Matti Bambergin ja Pekka Jokisen toimittamassa teoksessa *Tapaustutkimuksen taito*. Gaudeamus, Helsinki. 9–38.
- Laitinen Merja 2009: *Ajan tabut*. Merja Laitisen ja Anneli Pohjolan toimittamassa teoksessa *Tabujen kahleet*. Vastapaino, Tampere. 5–15.
- Laitinen Merja & Pohjola Anneli 2010: *Asiakkuus – sosiaalityön ydinteema*. Merja Laitisen ja Anneli Pohjolan toimittamassa teoksessa *Asiakkuus sosiaalityössä*. Gaudeamus, Helsinki. 7–15.
- Lakeus Mari & Keskinen Laura 2021: *Verkossa satutetut – Selvitys naisiin ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvan verkkohäirinnän seurauksista*. Naisten Linja Turv@verkko -hanke. https://assets.ctfassets.net/pbxhiiewat8h/77ZBbcKYCv2YfLeI5Axn2/6aab09d758fd0bacaf33bba34c69a28e/Verkossa_satutetut_raportti.pdf. Luettu 9.5.2022.
- Lapsiasiavaltuutettu 2016: *Intersukupuolisten lasten oikeuksia vahvistettava. Kannanotto 31.8.2016*. <https://lapsiasia.fi/-/lapsiasiavaltuutettu-intersukupuolisten-lasten-oikeuksia-vahvistettava->. Luettu 18.5.2022.

- Lehto Markku 2020: *Yhteinen vastuumme – Prologi*. Markku Lehdon toimittamassa teoksessa Hyvinvointiyhteiskunnan arvot – Avain tulevaisuuden Suomeen. Into, Helsinki. 7–11.
- Lehtonen Jukka 2000: *Ei-heteroseksuaaliset ja transsukupuoliset ihmiset Suomessa*. Osmo Kontulan ja Ilsa Lottesin toimittamassa teoksessa Seksuaaliterveys Suomessa. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki. 282–291.
- Lehtonen Jukka 2003: *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa*. Nuorisotutkimusverkosto, nuorisotutkimusseuran julkaisuja 31. Yliopistopaino, Helsinki.
- Lehtonen Mikko ja Löytty Olli 2003: *Miksi Erilaisuus?* Mikko Lehtosen ja Olli Löytyn toimittamassa teoksessa Erilaisuus. Vastapaino, Tampere. 7–17.
- Lempiäinen Kirsti 2003: *Sosiologian sukupuoli*. Vastapaino, Tampere.
- Lepola Outi 2018: *Koko ajan jännittyneenä – Moniperusteinen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana*. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 51/2018.
- Liljeström Marianne 1996: *Sukupuolijärjestelmä*. Anu Koivusen ja Marianne Liljeströmin toimittamassa teoksessa Avainsanat: 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere. 111–138.
- Löfström Jan 2015: *Miten päätellä, onko hiljaisuus vaikenemista? ”Homoseksuaalisuus” agraarikulttuurin perinneaineistoissa*. Antti Häkkisen ja Mikko Salasuon toimittamassa teoksessa Salattu, hävetty, vaiettu – Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä. Vastapaino, Tampere. 121–135.
- MacGillivray Margaret H. & Mazur Tom 2005: *Intersex*. Julkaisussa *Advances of Pediatrics*, numero 52. 295–319.
- Malmsten Annukka 2007: *Rajaaminen*. Markus Laineen, Jarkko Bambergin ja Pekka Jokisen toimittamassa teoksessa Tapaustutkimuksen taito. Gaudeamus, Helsinki. 57–73.
- Masters William H., Johnson Virginia E. & Kolodny Robert C. 1995: *Human Sexuality*. HarperCollins College Publishers, New York.
- Meyer Ilan H. 2003: Prejudice, Social Stress, and Mental Health in Lesbian, Gay, and Bisexual Populations: *Conceptual Issues and Research Evidence*. Julkaisussa *Psychological Bulletin Journal*. 2003; 129(5): 674–697.
- Miettinen J. Päivi, Laine Tiina, Dunkel Leo & Toppari Jorma 2011: *Edellisen johdosta*. Kirjeitä ja mielipiteitä. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim. 2011: 127. 153. <https://www.duodecimlehti.fi/duo99299>. Luettu 18.4.2022.
- Mikkola Arja 2009: *Intersukupuolisia leikataan surutta*. Uutinen, Kaleva. <https://www.kaleva.fi/intersukupuolisia-leikataan-surutta/2386926>. Luettu 26.5.2022.
- Mustola Kati 2007: *Suomalaisten lesbo- ja homoliikkeiden historiaa*. Kati Mustolan ja Johanna Pakkasen toimittamassa teoksessa Sateenkaari-Suomi – Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Like, Helsinki. 18–42.
- Mustola Kati & Pakkanen Johanna 2007: *Johdanto*. Kati Mustolan ja Johanna Pakkasen toimittamassa teoksessa Sateenkaari-Suomi – Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Like, Helsinki. 11–14.
- Mönkkönen Kaarina 2018: Vuorovaikutus asiakastyössä. Asiakkaan kohtaaminen sosiaali- ja terveysalalla. Gaudeamus Oy, Helsinki.
- Niemelä Pauli 2020: *Sosiaalityö sosiaalityteenä ja toimintateoria sosiaalityön teoriana – ideoita sosiaalityön opettamiseen ja oppimiseen*. Julkaistu 29.11.2020.

- <http://agon.fi/article/sosiaalityo-sosiaalitieteena-ja-toimintateoria-sosiaalityon-teoriana-ideoita-sosiaalityon-opettamiseen-ja-oppimiseen/>. Luettu 22.5.2022.
- Nikander Pirjo 2010: *Laadullisten aineistojen litterointi, kääntäminen ja validiteetti*. Johanna Ruusuvuoren, Pirjo Nikanderin ja Matti Hyvärisen toimittamassa teoksessa Haastattelun analyysi. Vastapaino, Tampere. 432–445.
- Oikarinen Tikli 2019: *Ei tietoa eikä vaihtoehtoja – Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista*. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 2019:3.
- Padgett Deborah K. 1998: *Qualitative Methods in Social Work Research – Challenges and Rewards*. SSHS Sage Sourcebooks for the Human Services. SAGE Publications, California.
- Pakkanen Johanna 2007: *Kaappi*. Kati Mustolan ja Johanna Pakkasen toimittamassa teoksessa Sateenkaari-Suomi – Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Like, Helsinki. 15–16.
- Perttula Juha 2008: *Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria*. Juha Perttulan ja Timo Latomaan toimittamassa teoksessa Kokemuksen tutkimus – Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi. 115–162.
- Pihlava Minna 2018: *ICD-11 ei tule vielä Suomeen*. Lääkärilehti 15.6.2018. <https://www.laakarilehti.fi/ajassa/ajankohtaista/icd-11-ei-tule-viela-suomeen/>. Luettu 18.4.2022.
- Pimenoff Veronica 2006: *Intersukupuolisuus*. Dan Apterin, Leena Väisälän ja Kari Kaimolan toimittamassa teoksessa Seksuaalisuus. Duodecim, Helsinki. 173–182.
- Pohjola Anneli 2003: *Sosiaalityön koulutuksen tila ja paikka*. Merja Laitisen ja Anneli Pohjolan toimittamassa teoksessa Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. PS-kustannus, Jyväskylä. 145–165.
- Pyykkö Mia 2012: *Miksi ympärileikataan? Onko se oikein?* Elina Korhosen, Salla Nazarenkon ja Riikka Närhen toimittamassa julkaisussa Kahdeksan kysymystä tasa-arvosta ja seksuaalisuudesta. Väestöliitto, Väestötietosarja 25, Helsinki. 50–55.
- Reisner Sari L., Greytak Emily A., Parsons J., Keffrey T. & Ybarra Michele 2015: *Gender Minority Social Stress in Adolescence: Disparities in Adolescent Bullying and Substance Use by Gender Identity*. Julkaisussa The Journal of Sex Research. 2015; 52(3). 243–256.
- Rose Stephen M. 2003: *Sosiaalityön missio*. Merja Laitisen ja Anneli Pohjolan toimittamassa teoksessa Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. PS-kustannus, Jyväskylä. 193–205.
- Rossi Leena-Maija 2015: *Muuttuva sukupuoli. Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikka*. Gaudeamus Oy, Helsinki.
- Rotkirch Anna 2016: *Sukupuolet evoluutioteoriassa*. Marita Husson ja Risto Heiskalan toimittamassa teoksessa Sukupuolikysymys. Gaudeamus Oy, Helsinki. 15–32.
- Ruusuvuori Johanna 2010: *Litteroijan muistilista*. Johanna Ruusuvuoren, Pirjo Nikanderin ja Matti Hyvärisen toimittamassa teoksessa Haastattelun analyysi. Vastapaino, Tampere. 424–431.

- Saha Marja-Terttu 2019a: *Klinefelter oireyhtymä (47XXY-mies)*. Lääkärikirja, Duodecim 18.10.2019. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00844/klinefelter-oireyhtyma-47xxy-mies?q=klinefelterin%20oireyhtym%C3%A4>. Luettu 23.4.2022.
- Saha Marja-Terttu 2019b: *Turnerin oireyhtymä*. Lääkärikirja, Duodecim 18.10.2019. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01056>. Luettu 23.4.2022.
- Salo Aija 2012: *Intersukupuolisen itsemääräämisoikeus ja oikeus omaan kehoon*. Puheenvuoro Elina Korhosen, Salla Nazarenkon ja Riikka Närhen toimittamassa julkaisussa Kahdeksan kysymystä tasa-arvosta ja seksuaalisuudesta. Väestöliitto, Väestötietosarja 25, Helsinki.
- Seta 2022a: *Nimilaki*. <https://seta.fi/ihmisoikeudet/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuus/nimilaki/>. Luettu 21.5.2022.
- Seta 2022b: *TIKA -hanke*. <https://seta.fi/tika-hanke/>. Luettu 21.5.2022.
- Seta 2022c: *Translaki ja alaikäiset*. <https://seta.fi/ihmisoikeudet/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuus/translaki/translaki-ja-alaikaiset/>. Luettu 16.5.2022.
- Seta 2022d: *Transsukupuolisuus*. <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sukupuolen-moninaisuus/transsukupuolisuus/>. Luettu 14.4.2022.
- Silverman David 2005: *Doing Qualitative Research. A Practical Handbook*. SAGE Publications, London.
- Sinkkonen Jari 2010: *Poikien ja tyttöjen aggressioista*. Artikkelitimo Purjon ja Eeva-
tiina Gjerstadin toimittamassa teoksessa Sukupuoli ja väkivalta. Non fighting Generation ry, Tampere. 50–62.
- Socada Maria 1998: *Kun potilas ei olekaan hetero*. Duodecim 114(5).425.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2021: *Translaki – Hallituksen esitys laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta*. STM009:00/2021. <https://stm.fi/hanke?tunnus=STM009:00/2021>. Luettu 16.5.2022.
- Souto Anne-Mari, Honkasalo Veronika & Suurpää Leena 2015: *Kuuntelemista, sanoittamista ja näkyväksi tekemistä – Tutkijat kiistellyn rasismien äärellä*. Antti Häkkisen ja Mikko Salasuon toimittamassa teoksessa Salattu, hävetty, vaiettu – Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä. Vastapaino, Tampere. 136–162.
- Stålström Olli & Nissinen Jussi 2000: *Seksuaalinen tasavertaisuus edistää seksuaalista hyvinvointia*. Osmo Kontulan ja Ilsa Lottesin toimittamassa teoksessa Seksuaaliterveys Suomessa. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki. 125–145.
- Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2019: *Puheenvuoroja intersukupuolisuudesta: Kitty Andersson*. <https://www.facebook.com/sukupuolenosaamiskeskus/videos/puheenvuoroja-intersukupuolisuudesta-kitty-andersson/505801020222886/>. Katsottu 21.5.2022.
- Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2022a: *Intersukupuolinen keho*. <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/intersukupuolisuus/intersukupuolinen-keho/>. Luettu 23.5.2022.
- Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2022b: *Vähemmistöstressin omahoito*. <https://sukupuolenosaamiskeskus.fi/vahemmistostressi-omahoito/>. Luettu 14.4.2022.
- Suoranta Juha & Ryynänen Sanna 2014: *Taisteleva tutkimus*. Into Kustannus Oy, Helsinki.
- Söderström Inka 2019: *Sosiaalityön rooli hlbtig-pakolaisten kuulumisen ja kotoutumisen tukemisessa*. Tarja Orjasniemen, Marjo Romakkaniemen ja Tanja-Maria Tauron toimittamassa julkaisussa Tutkiva sosiaalityö. Muuttuvat rajat ja

- vastuut – Globaali ja lokaali sosiaalityössä. *Talentia-lehti*, Sosiaalityön tutkimuksen seura. 47–61.
- Söderström Inka 2021: *Sosiaalityö pakolaistaustaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kanssa*. Puheenvuoro Uuden tiedon klubilla 2.11.2021. Tiedekulma, Helsingin yliopisto. <https://www.youtube.com/watch?v=TPosu9K-mK0>. Katsottu 20.5.2022.
- Talentia 2017: *Arki, arvot ja etiikka – Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet*. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry.
- Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2012: *Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta*. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, Tasa-arvovaltuutus 2012:1.
- Tasa-arvovaltuutettu 2014: *Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslait muuttuvat vuoden 2015 alusta*. <https://tasa-arvo.fi/-/tasa-arvo-ja-yhdenvertaisuuslait-muuttuvat-vuoden-2015-alusta>. Luettu 25.5.2022.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011: Tautiluokitus ICD-10 – Luokitukset, termistöt ja tilasto-ohjeet. Julkaisu 5/2011. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80324/15c30d65-2b96-41d7-aca8-1a05aa8a0a19.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 26.5.2022.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021: *Sukupuolen moninaisuus*. <https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus>. Luettu 21.5.2022.
- Tiitinen Aila 2021: Kohdun ja emättimen puutos (aplasia) tai kohdun rakennehäiriö. *Lääkärikirja*, Duodecim 6.5.2021. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01115>. Luettu 18.4.2022.
- Tiittula Liisa & Ruusuvuori Johanna 2005: *Johdanto*. Johanna Ruusuvuoren ja Liisa Tiittulan toimittamassa teoksessa *Haastattelu – Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Vastapaino, Tampere. 9–21.
- Tiittula Liisa, Rastas Anna & Ruusuvuori Johanna 2005: *Kasvokkaisesta vuorovaikutuksesta tietokonevälitteiseen viestintään – virtuaalihaastattelun näkymiä*. Johanna Ruusuvuoren ja Liisa Tiittulan toimittamassa teoksessa *Haastattelu – Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Vastapaino, Tampere. 264–271.
- Vaininen Satu 2011: *Sosiaalityöntekijät sosiaalisen ammattilaisina – Sosiaalityöntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden käsitykset sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden ammatillisesta toiminnasta 2000-luvun alussa*. Väitöskirja, Tampereen yliopisto.
- Valtioneuvosto 2019: *Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019*. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161931/VN_2019_31.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 15.5.2022.
- Valtiovarainministeriö 2022: *Henkilötunnuksen uudistaminen*. <https://vm.fi/henkilotunnuksen-uudistamisen-hanke>. Luettu 16.5.2022.
- van Lisdonk Jantine 2014: *Living with intersex/DSD – An exploratory study of the social situation of persons with intersex/DSD*. The Netherlands Institute for Social Research.
- Venhola Mika 2011: *Vielä sukupuolesta*. *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim*. 127(2). 152.
- Vilkka Hanna 2010: *Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen*. PS-Kustannus, Jyväskylä.

- Vuori Mika ym. 2006: *Nuorten liikunta ja seksuaalikokemukset. WHO – Koululais-tutkimuksen tuloksia*. Sakari Karvosen toimittamassa teoksessa Onko sukupuolella väliä? Hyvinvointi, terveys, pojat ja tytöt. Nuorten elinolot -vuosikirja. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisosiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Stakes. 83–93.
- Väyrynen Sanna 2007: *Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huume-kuvioissa*. Akateeminen väitöskirja, Lapin yliopisto. Acta Universitatis Lapponiensis 118.
- Wahlman-Calderara Tuula & Halila Ritva 2016: *Intersukupuolisuus. Taustaraportti ETENE:n kannanottoon*. <https://etene.fi/documents/1429646/2056382/IS-raportti20160331.pdf/58bf2412-48a9-4521-b5ae-81a3ee3bc07b/IS-raportti20160331.pdf>. Luettu 26.5.2022.
- World Health Organization (WHO) 2018: *WHO releases new International Classification of Diseases (ICD 11)*. [https://www.who.int/news/item/18-06-2018-who-releases-new-international-classification-of-diseases-\(icd-11\)](https://www.who.int/news/item/18-06-2018-who-releases-new-international-classification-of-diseases-(icd-11)). Luettu 18.4.2022.
- World Health Organization (WHO) 2022: *ICD-11 – International Classification of Diseases 11th Revision. The global standard for diagnostic health information*. <https://icd.who.int/en>. Luettu 18.4.2022.
- Wu Gang, Feder Adriana, Cohen Hagit, Kim Joanna J., Calderon Solara, Charney Dennis S. & Mathé Aleksander A. 2013: *Understanding resilience*. Julkaisussa *Frontiers in Behavioral Neuroscience*. Vol. 7, article 10. 1–15.
- YLE 2012: *Caster Semenya sai luvan kilpailla*. Uutinen. <https://yle.fi/urheilu/3-5591989>. Luettu 18.5.2022.
- Ylitapio-Mäntylä Outi 2009: *Lastentarhanopettajien jaettuina muisteluja sukupuolesta ja vallasta arjen käytännöissä*. Väitöskirja, Lapin yliopisto.

Kuvioluettelo

Kuvio 1. Vähemmistöstressin muodostumisen vaiheet Jaskarin ja Keski-Rahkosen (2021) esittäminä Meyerin (2003) vähemmistöstressiteoriaan pohjautuen

Kuvio 2. Hahmotelma makro-, meso- ja mikrotasoista intersukupuolisten henkilöiden kokemusten tutkimisen lähtökohtana

Kuvio 3. Tutkimusaineiston tunnisteet

Kuvio 4. Vähemmistöstressin seuraukset intersukupuolisten henkilöiden sosiaaliselle toiminnalle